

SOBİAD

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

ekonomi
BİLİMLERİ
DERGİSİ

Ekonomi Bilimleri Dergisi (Online)

ISSN: 1309 -8020

Yıl: 2023 Cilt: 15 Sayı: 2

Amaç ve Kapsam

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD), ekonomi biliminin tüm alt disiplinlerinde hazırlanmış teorik-analitik-ampirik araştırmalar ve incelemelere açık bir dergidir.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını arttırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD)'nde yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir.

Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazalar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarına referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.
- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmalarını olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.

- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt – bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD) bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) , yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (*online*) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (*open access*) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| Academic Researches Index | JournalTOCs | Directory of Research Journals | Index Copernicus | Sobiad Atıf Dizini | Academic Research Index | CiteFactor | AJIndex | Index of Academic Documents |

Ekonomi Bilimleri Dergisi (EBD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır

EDİTÖR KURULU

Dr. Billur Güner Cohen, Loyala University, Maryland, USA (Editör)
Prof.Dr. Coşkun Can Aktan, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye (Editör)
Prof.Dr. Bekir Gövdere, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Hale Kırer Silva Lecuna, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr.Hüsnü Bilir, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Cohen, Loyala University, Maryland, USA

DERGİ SEKRETERYASI

Dr. Servet Taşdelen, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye

İLETİŞİM

sobiadsosres@gmail.com

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

ALLA TURCA İKTİSAT (Türk Tipi Ekonomi Modeli) Günöbirlük İrrasyonel ve Keyfî Kararlara Dayalı Otokratik İktisadi Legalizm ve Otoriteryen Piyasa Ekonomisi
ALLA TURCA ECONOMICS (Turkish Type Economic Model) Autocratic Economic Legalism and Authoritarian Market Economy
Coşkun Can AKTAN

103-124

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE ENFLASYON HEDEFLEMESİ DÖNEMİNDE ENFLASYON VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ
THE RELATIONS OF INFLATION AND UNEMPLOYMENT DURING THE INFLATION TARGETING PERIOD IN TURKEY
Ayşe DURGUN KAYGISIZ & Hatice Merve ÇOLAK

125-139

Araştırma Makalesi

TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: OECD'YE DAHİL 7 BATI AVRUPA ÜLKELERİ ÜZERİNDEN PANEL VERİ ANALİZİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE TOURISM SECTOR AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA ANALYSIS ON 7 WEST EUROPEAN COUNTRIES INCLUDING THE OECD
Ali BAGHİROV

140-177

Araştırma Makalesi

PETROL FİYATLARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER: AZERBAIJAN EKONOMİSİ ÜZERİNE İNCELEMELER
THE RELATIONS BETWEEN OIL PRICES AND ECONOMIC GROWTH: STUDIES ON THE AZERBAIJAN ECONOMY
Elshan OSMANOV & Nazlı GÖKÇE & Ömer Selçuk EMSEN

178-201

Araştırma Makalesi

BÜTÇE AÇIKLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN MAKRO EKONOMİK FAKTÖRLERİN ANALİZİ
THE ANALYSIS OF MACRO-ECONOMIC FACTORS AFFECTING BUDGET DEFICITS
Recep AKAN & Hakan AY

202-228

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**ALLA TURCA İKTİSAT (Türk Tipi Ekonomi Modeli)
Günübirlik İrrasyonel ve Keyfi Kararlara Dayalı
Otokratik İktisadi Legalizm ve Otoriteryen Piyasa Ekonomisi***

Coşkun Can AKTAN¹

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

Ülkemizde Türk tipi başkanlık sistemi yanısıra ‘de facto’ olarak bir Türk tipi ekonomik düzen modeli uygulanmaktadır. Bu yeni modelin ana özelliği ekonominin yürütme organının günübirlik kararları ile yönetilmesidir. Bu yeni Türk tipi ekonomi modeli (Alla Turca İktisat) kısaca günübirlik iradi-ihtiyari-takdiri kararlara dayalı bir ekonomi politikası yönetimi olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, Alla Turca İktisat daimi ve yerleşik uzun vadeli kurallar ve kurumlar yerine ekonomideki konjonktürel gelişmelere paralel olarak kararlar alınması ve uygulanmasıdır. Bu yazımızda Alla Turca İktisat olarak adlandırılan Türk tipi ekonomi modelinin bir eleştirisi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Tipi Ekonomi Modeli, Alla Turca İktisat, İradi İktisat Politikası, Kurallara Dayalı İktisat Politikası, Otokratik Legalizm, Otoriter Piyasa Ekonomisi*

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C. (2023), Alla Turca İktisat (Türk Tipi Ekonomi Modeli) Günübirlik İrrasyonel ve Keyfi Kararlara Dayalı Otokratik İktisadi Legalizm ve Otoriteryen Piyasa Ekonomisi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15 (2): 103-124., <https://doi.org/10.55827/ebd.1311369>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Alan Tanımı: İktisat Politikası

ALLA TURCA ECONOMICS (Turkish Type Economic Model) Autocratic Economic Legalism and Authoritarian Market Economy

Abstract

In Turkey, besides the Turkish type presidential system, a ‘de facto’ Turkish type economic order is being implemented. The main feature of this new model is that the economy is managed by the daily decisions of the executive body. This new Turkish type of economic model (Alla Turca Economics) can be briefly defined as an economic policy management based on daily discretionary decisions. In other words, Alla Turca Economics is making and implementing arbitrary decisions in parallel with cyclical developments in the economy, rather than permanent and established long-term rules and institutions. In this article, a critique of the Turkish type economic model called Alla Turca İktisat is presented.

Key Words: *Alla Turca Economics, Discretionary Economic Policy, Rules-Based Economic Policy, Autocratic Legalism, Authoritarian Market Economy*

JEL Codes: *P1, P4, P51*

I. GİRİŞ

Türkiye dünyada bugüne değin uygulanmış ve tecrübe edilmiş siyasi sistemlerden farklı ve kendine has bir siyasi rejimi tatbik etme uğraşı içerisinde bulunuyor. Adına “*Türk tipi başkanlık sistemi*” denen Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi 2017 yılından bu yana uygulanmaya çalışılıyor. Türkiye yine iktisadi düşünceler tarihinde bilinen ve ayrıca dünyada tecrübe edilmiş iktisadi sistemlerden farklı ve kendine has bir ekonomik düzen modelini uygulamaya çalışıyor.² Adına “*Türk tipi ekonomi sistemi*” ya da “*Türk tipi ekonomi modeli*” deniyor. Bu kısa çalışma içerisinde *Alla Turca İktisat* olarak adlandırdığımız Türk tipi ekonomi modelinin bir eleştirisi yapılmaktadır.

² İktisadi sistemler ve iktisadi düzen ya da modeller konusunda detaylı bir çalışma için bkz. Aktan, 2018.

II. TÜRK TİPİ BAŞKANLIK MODELİ

2017 tarihi Türk siyaseti ve siyasi rejimi (siyasi sistem) açısından bir dönüm noktasıdır. Ülkemizde 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumla kabul edilen bir yeni hükûmet sistemi ya da modeli (Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi) yürürlüğe konulmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi ile ülkemiz muhtemelen dünyada eşi ve benzeri olmayan (ya da yarı-demokratik ya da anokratik ülkelerde varlığına rastlanan) kendine has bir Başkanlık Modeli uygulamaya başlamıştır. Türk tipi başkanlık sisteminin ana kaynağı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'dır ve anayasamızın sekizinci maddesine göre, yürütme yetkisi ve görevi, cumhurbaşkanı tarafından, anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir. Türk tipi başkanlık sistemi ile ülkemizde kuvvetler birliğine dayalı güçlü bir yürütme organı ihdas edilmiş; yasama hukukunun yerini kararname hukuku almıştır. Muhalefet ve muhtelif kesimlerin halen uygulanmakta olan bu siyasi rejime yönelik çok sayıda ve çok yoğun eleştirileri (kuvvetler ayrılığının ortadan kalkması, şeffaflık olmaması, hesap verme sorumluluğunun yerine getirilmemesi, yasama hukukunun devre dışı bırakılarak kararname hukukunun uygulanması, gününbirlik keyfi kararlar alınması, ittifak siyasetini zorunlu hale getirmesi, partilerin çoğalması ve partizanlığın yaygınlaşması vs.) sözkonusudur.

III. TÜRK TİPİ EKONOMİ MODELİ: ALLA TURCA İKTİSAT

Ülkemizde Türk tipi başkanlık sistemi yanısıra *de facto* olarak bir Türk tipi ekonomik düzen modeli uygulanmaktadır. Bu yeni modelin ana özelliği ekonominin yürütme organının gününbirlik kararları ile yönetilmesidir. Ben bu yeni Türk tipi ekonomi modelini (daha doğru bir ifadeyle ekonomik düzen politikasını) “*Alla Turca İktisat*” olarak adlandırıyorum. Tıpkı Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi ile yürürlüğe konulan Başkanlık Modeli gibi bu yeni ekonomi model de Türkiye’ye has “*Türk usulü*” ya da “*Türk tarzı*” yani “*alla turca*”³ bir ekonomik düzen politikasıdır.

³ “*Alla Turca*” kelimesini bu yazımda mecazi anlamda yergisel olarak kullanıyorum. Kelimenin etimolojisini bilmeyenler için kısa bir izahat yararlı olabilir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki genişleme hareketleri sırasında Batılı müzisyenler mehter müziğine ilgi duyarak Türk vurma çalgılarının bir kısmını alarak klasik müziğe entegre etmeye çalışmışlardır. Başta Haydn, Beethoven ve Mozart olmak üzere birçok ünlü klasik müzik sanatçıları o dönemde geleneksel Türk müziği ve mehter öğelerini içeren besteler yapmışlardır. Bu eserler daha sonra “*alla turca*” (Türk tarzı, Türk stili) olarak adlandırılmıştır. *Alla Turca* kelimesi yazında moderniteye uyumlu olmayan

Alla Turca İktisat kısaca günübürlük iradi-ihtiyari-takdiri kararlara dayalı bir ekonomi politikası yönetimi olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, *Alla Turca İktisat* daimi ve yerleşik uzun vadeli kurallar ve kurumlar yerine ekonomideki konjonktürel gelişmelere paralel olarak kararlar alınması ve uygulanmasıdır.

Ülkemizde uygulanan “*Alla Turca İktisat*” modelinin ana özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Ekonomideki konjonktürel gelişmeler ve konjonktürel dalgalanmalara paralel olarak kararlar alınması ve uygulanması,
- Güdümlü piyasa ekonomisi, (fiyat mekanizmasına dayalı serbest piyasa ekonomisi yerine devletin kontrol ve müdahalelerine, emir ve talimatlarına açık bir otoriteren ekonomi modeli),
- Mal ve hizmet piyasalarında fiyat kontrolleri (Fiyatlar genel seviyesindeki artışları engellemeye yönelik regülasyon ve kontroller politikası; stokçuluk, fırsatçılık ve anormal fiyat artışlarının polisiye tedbirler ile ortadan kaldırılmaya çalışılması; fahiş fiyat uygulayanlara ceza yağdırılması vb.)⁴
- Faktör piyasalarında (döviz piyasası, sermaye piyasası, emek piyasası vb.) fiyat kontrolleri uygulamaları,
- Faiz kontrolleri (Faizi haram olarak gören islami anlayışın benimsenmesi; faizin yerine katılımcı bankacılık adı verilen sistemin ihdas edilmeye çalışılması; “*faiz sebep, enflasyon sonuç*” şeklinde ifade edilen bir yaklaşımın benimsenmesi ve bunda ısrar edilmesi),

“*ilkel*”, “*rüküş*”, “*kaba-saba*”, “*yoz*”, “*vasat*” gibi davranış, eylem ve kültürleri betimlemek için de kullanılmaktadır. *Alla Turca* kelimesinde mecazi anlamda bir aşağılama ve küçümseme vurgusu sözkonusudur.

⁴ 7244 sayılı Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ‘un 14. maddesi ile 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunu’na “*Fahiş Fiyat Artışı, Stokçuluk ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu*” başlıklı ek madde eklenmiştir. Sözkonusu madde çerçevesinde üreticinin, tedarikçinin veya perakende işletmelerinin piyasada darlık yaratıcı, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozucu faaliyetler ile tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyici faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır. Ayrıca fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemelerin yapılması ve gerektiğinde denetim ve inceleme yapılarak idari para cezası uygulanması konusunda yetkili olan *Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu* oluşturulmuştur. Kurul’un oluşumu, görev ve yetkileri ile üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarının denetlenmesine ve idari para cezalarının uygulanmasına ilişkin usul ve esaslarını düzenleyen Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği 28 Mayıs 2020’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Kira kontrolleri (gayrimenkul piyasasında muhtelif regülasyon ve kontroller),⁵
- Kiralık daire ve satılık daire ilanlarında yaşanan fahiş fiyat artışını engellemeye yönelik regülasyon ve kontroller,⁶
- İkinci el otomobil ve arazi taşıtı satışı yapanların fahiş fiyat ve stokçuluk yapmalarını engellemeye yönelik regülasyon ve kontroller,⁷

⁵ 11.06.2022 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan “7409 sayılı Avukatlık Kanunu ile Türk Borçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Türk Borçlar Kanunu’na (TBK) aşağıdaki geçici madde eklenmiştir: “Geçici Madde 1- Konut kiralari bakımından bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih ilâ 1/7/2023 (bu tarih dâhil) tarihleri arasında yenilenen kira dönemlerinde uygulanacak kira bedeline ilişkin anlaşmalar, bir önceki kira yılına ait kira bedelinin yüzde yirmi beşini geçmemek koşuluyla geçerlidir. Bir önceki kira yılının tüketici fiyat endeksindeki on iki aylık ortalamalara göre değişim oranının yüzde yirmi beşin altında kalması halinde değişim oranı geçerlidir. Bu kural, bir yıldan daha uzun süreli kira sözleşmelerinde de uygulanır. Bu oranları geçecek şekilde yapılan sözleşmeler, fazla miktar yönünden geçersizdir. Bu fıkra hükmü, 344 üncü maddenin ikinci fıkrası uyarınca hâkim tarafından verilecek kararlar bakımından da uygulanır.”

⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından hazırlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile internet üzerinden verilen gayrimenkul satış ve kiralama ilanlarına ilişkin Gelir İdaresi Başkanlığı’na bildirimde bulunma yükümlülüğü getirildi. Resmi Gazete’de yayımlanan düzenlemeye göre, taşınır ve taşınmazlar ile mal ve hizmetlerin alınması, satılması veya kiralanmasına yönelik verilen ilanların yayımlanmasına aracılık eden internet siteleri ile sosyal ağ sağlayıcıları GİB’e aylık bilgi verecek. Söz konusu bilgiler arasında ilanın yayımlandığı internet adresi, ilanı veren gerçek veya tüzel kişilerin adı ve soyadı, unvanı, TC kimlik numarası, vergi kimlik numarası, işyeri adresi, ilan verenler adına gerçekleştirilen satış/tahsilat tutarı ve banka hesapları ile GİB tarafından belirlenecek diğer detaylar yer alacak. GİB, ilana konu edilen gayrimenkule ilişkin daha detaylı bilgi verilmesini de isteyebilecek.

⁷ İkinci el otomobil ve arazi taşıtı satışı yapanların fahiş fiyat ve stokçuluk yapmalarını engellemeye yönelik olarak *İkinci El Motorlu Kara Taşıtlarının Ticareti Hakkında Yönetmelik*’te değişiklik yapılmıştır. Düzenlemeye göre ikinci el otomobiller ilk tescil tarihinden itibaren 6 ay ve 6 bin kilometre dolmadan satılamayacak. 16 Ağustos 2022 tarihinde yürürlüğe giren düzenleme, 1 Temmuz 2023 tarihine kadar geçerli olacak. Ticaret Bakanlığı, uygulamayı 6 ay uzatabilecek. Ticaret Bakanlığı konu ile ilgili olarak şu açıklamayı kamuoyu ile paylaşmıştır: "Bilindiği üzere, motorlu kara taşıtları piyasasında yaşanan arz ve talep dengesizlikleri aşırı ve adil olmayan fiyat artışlarına ve stokçuluk faaliyetlerine neden olabilmektedir. Bu faaliyetlerin engellenmesine yönelik Bakanlığımıza ulaşan talepler ile konuya ilişkin kamuoyu beklentilerinin karşılanmasını teminen İkinci El Motorlu Kara Taşıtlarının Ticareti Hakkında Yönetmelikte değişiklik yapılmaktadır. Oto galeriler, yetkili bayiler ve araç kiralama firmaları ile ticari faaliyet kapsamında ikinci el otomobil ve arazi taşıtı satışı yapan kişiler tarafından 1 Temmuz 2023 tarihine kadar ilk tescili yapılan otomobil ve arazi taşıtlarının pazarlaması veya satışı, ilk tescil tarihinden itibaren altı ay ve altı bin kilometre geçmedikçe yapılamayacaktır. Getirilen pazarlama ve satış kısıtlaması 1 Temmuz 2023 tarihinde sona erecektir" bkz. DHA, Ticaret Bakanlığından, ikinci el araç satışında yapılan düzenleme hakkında açıklama, <https://www.dha.com.tr/gundem/ticaret-bakanligindan-ikinci-el-arac-satisinda-yapilan-duzenleme-hakkinda-aciklama-2115862>

- Merkez bankası özerkliğinin tamamen yok edilerek merkez bankasının diğer icracı bakanlıklar gibi doğrudan yürütme organının emir ve talimatları altında çalışması,
- Merkez bankasının finansal istikrarın desteklenmesi ve parasal aktarım mekanizmasının güçlendirilmesi amacıyla hem varlık hem de yükümlülük kalemleri üzerinden zorunlu karşılık ve menkul kıymet tesisi uygulamaları ile makro ihtiyati araç setini güçlendirmeye çalışması ve bu çerçevede “*makroihtiyati tedbirler*” adı altında günübirlik kararlar alarak piyasa ekonomisini kontrol altına almaya çalışması. Bu alandaki uygulamalar özellikle 2022 yılı başlarından itibaren “anormal” seviyede otoriter regülasyon ve kontrole dönüşmüş durumdadır.
- Merkez Bankası gerekli olan durumlarda döviz piyasasında ihale veya müdahale yöntemiyle Türk lirası karşılığı döviz alım satım işlemleri yapabilmektedir. Ancak döviz kurlarındaki dalgalanmaları önlemek için Merkez Bankası'nın döviz piyasasına aktif olarak müdahale etmesi ve bunu şeffaflık ve hesap verme sorumluluğu ilkelerinden uzak olarak sürdürmesi ciddi eleştiri konusudur.
- Kur Korunmalı Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesabı Uygulaması ile döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payının artırılmaya çalışılması; döviz piyasasına ani ve günübirlik müdahaleler yapılması,
- Vergi sisteminde ve vergi mevzuatında ani ve günübirlik kararlar alınması; torba kanunlar yoluyla muhtelif kesimlere vergi imtiyazları ve vergi avantajları yürürlüğe konulması; belirli grupların vergi borçlarının tecil ve terkinde yönünde kararlar alınması,
- Tamamen iradi-ihtiyari-takdire dayalı keyfi maliye politikaları uygulanması,
- Kamu maliyesindeki bütçe disiplini koruyacak ve gözetecek kurallardan tamamen uzak bir maliye politikası uygulanması,
- İç ve dış kamu borçlanma yönetiminin hiçbir kural ya da kaideye bağlı olmadan yürütülmesi,
- Sürdürülebilir bir kamu maliyesi ve maliye politikasından tamamen uzaklaşılması,
- Muhtelif sektörler için yönelik keyfi teşvik tedbirlerinin alınması ve yürürlüğe konulması,
- Devlet varlıklarının kontrolsüzce satılması, şeffaflık ve hesap verme sorumluluğunun gözardı edilmesi,

- Devlet ihaleleri, yap-işlet-devret gibi muhtelif uygulamalarda keyfi kararlar alınması; şeffaflık ve hesap verme sorumluluğunun gözardı edilmesi,
- İhale mevzuatındaki yetersizlikler dolayısıyla adil ve şeffaf bir ihale sisteminin mevcut olmaması,
- Özelleştirmenin ana amacının (kamu iktisadi teşebbüslerinin verimsizliği yerine etkinlik-verimlik ilkelerine dayalı piyasa ekonomisinin geliştirilmesi) gözardı edilerek devlete gelir sağlama gayesinin ön plana çıkması; özelleştirmelerin şeffaflıkla yapılmaması vb.
- Rekabetçi piyasa ekonomisi yerine belirli sektörlerde “*tekelleşmelerin*” ortaya çıkması ve yaygınlaşması,
- Haksız ve yıkıcı rekabet dolayısıyla küçük işletmelerin iş yapma alanlarının ortadan kalkması; AVM ve zincir gıda marketlerinin kontrolsüzce büyümesi,
- Piyasaya hâkim gıda marketleri zincirinin hükümetin fiyat kontrolleri politikasına tam destek sağlamaması dolayısıyla Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri’nin devreye konulması ve devlet tarafından desteklenerek gıda fiyatlarının ucuzlatılmaya çalışılması;⁸
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri nihayetinde özel bir kanunla kurulmuş ve tarımsal üretim yapan çiftçilerin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren üretici kooperatifleridir. Bu kooperatiflerin finansman ihtiyaçları önemli ölçüde devlet bütçesinden karşılanmakta ve diğer taraftan Tarım ve Orman Bakanlığı’nın doğrudan denetim ve gözetimine tabi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri’nin hukuken olmasa da fiili olarak hükümete bağımlı olduğunu söylemek mümkündür. Buradaki ana sorun devletin dolaylı olarak bakkalcılığa, marketçiliğe ya da süper-marketçiliğe soyunmuş olmasıdır. Bu uygulama hem hukuki hem de iktisadi açıdan (örneğin, haksız rekabet) oldukça sorunlu bir durum olarak görülmelidir.

⁸ Bu konuda en son gelişmeyi şu haberde görüyoruz: Cumhurbaşkanı Erdoğan, 30 Ağustos 1922-2022 Büyük Zafer’in 100. Yılı Etkinlikleri kapsamında Kütahya Toplu Açılış Töreni’nde açıklamalarda bulundu. Erdoğan törende Tarım Kredi marketlerine ilişkin olarak “*Tarım Kredi Kooperatifleriyle vatandaşa ürünleri ucuz satmaya başladık, bu artarak devam edecek. 1300 marketi süratle 3000’e çıkartacağız ve vatandaşım Tarım Kredi’den ucuz ürün almaya devam edecek.*” dedi. Bkz. <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-kutahyada-acikladi-3-bin-yeni-tarim-kredi-marketi-acilacak>

Önemle ve altını çizerek belirtelim ki, yukarıda sadece oldukça genel kapsamda örnekler verilmiştir. Ülkemizde uygulanan “*Alla Turca İktisat*” modelinin çok daha ayrıntılı bir incelemesinin yapılması gerektiğine de ayrıca vurgu yapmak isteriz.

Türkiye’de özellikle 2017 yılından bu yana uygulanan Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi ile ortaya çıkan “*Alla Turca İktisat*” modelini “*otokratik iktisadi legalizm*”⁹ ya da “*otoriter piyasa ekonomisi*” olarak adlandırmayı uygun görüyorum. *Alla Turca İktisat* kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisinin bir arada faaliyet gösterdiği bir “*hibrit*” ekonomi modelidir. Mevcut *Alla Turca* iktisat modelini “*karma ekonomi modeli*” ile aynı anlamda değerlendirmek kesinlikle doğru değildir. Karma ekonomi modeli esasen “*emredici*” değil, “*yönlendirici*” bir piyasa ekonomisi modelidir. Bu açıdan karma ekonomi modelini sosyalist ekonomi modeli ya da kumanda ekonomisi modelleri ile de karıştırmak doğru olmaz. *Alla Turca* iktisat modelinin ana özelliği ekonominin tek bir merkezden yürütme organının günübürlük ya da gündelik kararları ile yönetilmesidir. Türkiye’de uygulanan *Alla Turca* iktisat serbest piyasa ekonomisi ilkelerinden uzak, buna karşın “*emir ve komuta ekonomisi*” ilkelerine çok daha yakın bir modeldir.

Hemen belirtelim ki, bugün dünyada Çin Halk Cumhuriyeti otoriteryanizm ile kapitalizm arasındaki sistemi bir arada uygulayan ilginç bir örnektir. Rusya’da uygulanan model de her geçen gün Çin’deki model ile benzeşen bir otoriteryen kapitalizm örneğidir. Türkiye’de uygulanan ekonomi modeli birebir Çin ve Rusya örneklerini ile benzeşmemekle beraber Batı’da uygulanan geleneksel kapitalizm (serbest piyasa ekonomisi) modelleri ile tamamen ayrışmaktadır. Türkiye’deki modeli pür “*devlet kapitalizmi*” (*state capitalism*) olarak da adlandırmak doğru olmaz.

Ülkemizde özellikle Cumhurbaşkanlığı hükûmet sisteminin uygulanmaya başlandığı 2017 yılından itibaren tatbik edilen ekonomi politikası modelini “*devletçi kapitalizm*” ya da “*otoriteryen kapitalizm*” (*authoritarian capitalism*) olarak da adlandırabiliriz.

Türk usulü ekonomi modelinin çok “*tipik*” bir özelliği de rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama faaliyetlerinin yaygın olmasıdır. Ülkemizde, özellikle

⁹ “*Otokratik iktisadi legalizm*” kavramını seçimsel demokrasilerde yönetimi ele geçiren çoğunluk iktidarının günübürlük ve keyfi iktisadi kararlarla ekonomiyi yönetmesi anlamında kullanıyoruz. Bilebildiğimiz kadarıyla otokratik legalizm kavramı siyaset biliminde ilk kez J. Corrales’in (2015) bir makalesinde kullanılmıştır. Onu K.L. Scheppele (2018) izlemiştir.

devlet ihalaları ve yap-işlet-devret gibi projelerden beslenen bir üst-kapitalist sınıf oluşturulmuştur. Literatürde “*yandaş kapitalizmi*” (*crony capitalism*) olarak adlandırılan bu sistem yolsuzluklara açık bir ekonomik düzen modelidir.

IV. ALLA TURCA İKTİSAT POLİTİKASI: DAİMİ YERLEŞİK KURALLARA KARŞI KEYFİ GÜNÜBİRLİK KARARLAR

Bir genel ya da yerel seçimde sandıktan çıkan oyların çoğunluğunu alan bir siyasi otorite acaba milletin sevgisine ve millet iradesine mazhar olduğunu ifade ederek ve milletin yararına olduğunu söyleyerek istediği kararları alıp uygulayabilir mi? Acaba seçim ve oylama, en yüksek icra organı olarak yürütmenin başındaki kişiye sınırsız yetkilerle donatılmış bir mazbata alma ve mühür kullanma hakkını verir mi? Örneğin, bir belediye başkanı belde halkının yararına olduğunu söyleyerek sadece bugünkü nesillerin değil, gelecek kuşakların vergileriyle finanse edilecek bir büyük yatırım projesi için yurt içinden ya da yurt dışından istediği kadar borçlanmaya gidebilir mi? Yasama ya da yürütme organı belirli kesimlere özel vergi ayrıcalıkları (imtiyazlar) getiren düzenlemeler yaparak vergi ayrımcılığı yapabilir mi? Vergisini zamanında ödememiş olan vergi yükümlülerine yönelik vergi afları çıkararak onları bu yükten kurtarabilir mi? Bir torba yasa içerisinde onlarca kanunda ilave değişiklikler yaparak belirli kesimlere özel avantajlar, kolaylıklar, teşvikler, sübvansiyonlar, tecil ve terkinler vs. yürürlüğe koyabilir mi? Vergi oranlarını istediği gibi indirip, yükseltebilir mi?

Bütçe dengesinin bozulması pahasına istediği şekilde kamu harcamalarının miktar ve bileşimini belirleyebilir mi? Kamu bankaları ve kamu iktisadi teşebbüslerinin kamu yararına olduğunu söyleyerek toplumun bir kesiminin zararına sonuçlar doğuracak şekilde “görev zararları” üstlenecek politikalar yürürlüğe koyabilir mi? Üretim faktörlerinin fiyatlarını halkın lehine olduğunu ileri sürerek istediği şekilde kontrole tabi tutabilir mi? Örneğin, gıda fiyatlarının artmasını önlemek için kontroller yapıp işyerlerine cezalar yağdırabilir mi? Soğan, patates ve sair ürünlerin fiyatları çok aşırı yükseldi diye depoları basarak esnaf ya da pazarcıları stokçu ya da fırsatçı olduğu gerekçesiyle suçlayabilir mi? Kafasına göre yüksek cezalar yağdırabilir mi? Et fiyatlarının aşırı yükseldiğini söyleyerek et ithalatını tamamen serbest bırakabilir mi? İthalata keyfi yasaklar getirebilir mi? İsteddiği şekilde tarife (gümrük vergisi) oranlarını indirip, çıkarabilir mi? Ya da ithalatı kota ya da kontenjan sistemine bağlayabilir mi?

Merkez Bankası'nı devreye sokarak döviz kurunun yükselmesini önleyecek para, faiz ve kredi politikası kararları alıp uygulayabilir mi? Veyahut da tam tersine döviz paritesinin ihracatı destekleyecek bir kur oranında sabitlenmesi için döviz piyasalarına müdahale ederek manipülasyon yapması kabul edilebilir mi?

Yukarıda verdiğimiz örneklerin tamamı ekonomi ile ilgili karar ve uygulamalara ilişkindir. Ekonomi dışında da devlet insanların günlük yaşamlarını ilgilendirecek sayısız karar ve politikalar alıp uygulayabilir. Bu konuda da onlarca örnekler vererek konuyu genişletebiliriz.

Fakat sorunun özü basit ve kısa olarak şu şekilde ifade edilebilir: herhangi bir devletin yasama organı ya da en yüksek otoritesine sahip olan her kimse, günübirlik kararnameler yürürlüğe koymak suretiyle devleti yönetme hakkına ve yetkisine sahip midir? Hiç beklenmedik bir anda kanunlarda değişiklikler yaparak yürürlüğe koyabilir mi? Kanuna ihtiyaç göstermeksizin kanun hükmünde kararnameler çıkararak ve bunları resmi gazetede yayınlarak istediği uygulamalar yapabilir mi? Daha da ileri giderek emir ve talimatlardan oluşan genelgeler yayınlarak halkın özgürlük alanını daraltacak politikaları yürürlüğe koyabilir mi?

Seçilmiş bir meclisin bir yasa çıkararak ya da seçilmiş bir siyasi liderin kararnameler ya da genelgeler yayınlamak suretiyle kararlar alarak devleti yönetmesi hukuki ya da kanuni olsa bile bu hak ve yetkilerin meşruiyeti her zaman sorgulanabilir niteliktedir. Aydınlanma çağının büyük filozoflarından biri olan John Locke bu sorgulamayı 300 küsur yıl evvel yapmış; ne yasama organının ne de en yüksek siyasi otoritenin günübirlik (anlık) kararlar (kararnameler) ile devlet yönetmesinin yanlış olduğunu; böyle bir devletin “*keyfi yönetim*” olarak adlandırılabilceğini ifade etmiştir. Locke bu sorgulamayı yaparken hukukilik (legality) değil, öncelikle meşruiyet (legitimacy) sorgulaması yapmaktadır. Ona göre yasama ve aynı zamanda yürütme organı önceden halkın bilgisine sunulmuş ve ilan edilmiş yerleşik daimi kurullarla bağlıdır.

Locke'a göre kurallar çok sık değişmemelidir. Önceden bilinen, ilan edilmiş, yerleşik daimi (sürekli) kurallar iyi bir hukuk sisteminin yapı taşlarıdır. Locke'un bu görüşlerini “*belirlilik-kesinlik ilkesi*” ve “*daimilik/süreklilik ilkesi*” olarak adlandırabiliriz. Locke'un bu iki ilke üzerindeki görüşlerini şu paragrafta açık olarak görmek mümkündür (Locke, 2012:84):

“...yasama ya da yüksek otorite g n birlik kararnamelemler ile değil; önceden halkın bilgisine sunulmuş ve ilan edilmiş, tarafsız ve doğru yargıçlar tarafından korunan yerleşik daimi kurallarla bağlıdır.”¹⁰

John Locke’un yerleşik daimi kuralların önemi üzerine vurgusunu belki de en etkileyici biçimde işleyen düşünürlerin başında F.A.von Hayek gelir. Hayek, *Kölelik Yolu* (The Road to Serfdom) adını taşıyan eserinin *Hukuk Devleti* adını taşıyan bölümünde önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kuralların önemini ise şu sözlerle açıklar:

“... tüm teknik ayrıntılardan arındırılmış olarak h k met tüm eylemlerinde önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kurallara bağlı olarak hareket eder. Bu kurallar, insanların otoritenin sahip olduğu cebir gücünü belirli durumlarda nasıl kullanacağını oldukça kesin bir şekilde öngörmelerine ve işlerini bu enformasyon temelinde ona göre planlamalarını mümkün kılar.”
(Hayek,1944:85)

“Eğer devletin eylemleri öngörülebilir olacaksa o takdirde sabit kurallara bağlanmalı ve bu kurallar önceden kestirilemeyen ve hesaplanmayan somut koşullardan bağımsız olarak oluşturulmalıdır.” (Hayek,1944:92)

Hayek’e göre *“hayatlarımıza gerçekten bir düzen verebilmemizin tek yolu, bize rehberlik edecek belirli soyut kuralları veya ilkeleri benimsemek ve ardından bu kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmaktır.”* (Hayek, 1967:90)

Hayek bu sözleriyle *“ ng r lebilirlik”* ilkesinin  nemine vurgu yaparak önceden ilan edilmiş ve herkes tarafından bilinen soyut kurallara dayalı bir y netimin doğru ve iyi bir yönetim olduğunu açıklamaktadır.

¹⁰ Orijinal metin: *“And so, whoever has the legislative or supreme power of any commonwealth, is bound to go-vern by established standing laws, promulgated and known to the people, and not by extem-porary decrees, by indifferent and upright judges, who are to decide controversies by those laws; and to employ the force of the community at home only in the execution of such laws, or abroad to prevent or redress foreign injuries and secure the community from inroads and in-vasion. And all this to be directed to no other end but the peace, safety, and public good of the people.”* Alıntı şu eserden yapılmış ve tarafımızca asıl anlamı bozmayacak şekilde kısaltularak tercüme edilmiştir: Locke, 1823:161.

V. KURALLARA KARŞI KARARLAR Rules versus Discretion

İktisat biliminde “*Rules vs. Discretion*” adı verilen bir tartışma daima var olmuştur. Acaba demokrasilerde seçilmiş yöneticilerin iktisat politikalarını konjonktüre paralel biçimde bir sınırlamaya tabi olmaksızın arzu ettikleri şekilde yönetmeleri doğru mudur? Örneğin, siyasi iktidarların ekonomi politikası yönetiminde aşağıdaki tarzda uygulamalar yapması doğru mudur? Bu türde uygulamalar piyasa ekonomisi ilkeleri ile uyumlu mudur?

- Vergileri sıklıkla artırmak ve azaltmak,
- Belirli kesimlere/ gruplara/ sektörlerle yönelik vergi kredileri, vergi ertelemeleri, vergi istisnaları, vergi muafiyetleri vs. yürürlüğe koymak,
- Kontrolsüzce iç ya da dış borçlanmaya başvurmak,
- Merkez Bankaları kanalıyla para arzını azaltmak ve/veya arttırmak,
- Döviz kurlarına müdahale ederek dövizin fiyatı sabitlemek ya da gerektiğinde müdahale etmek,
- Döviz alım-satım işlemleri üzerine vergiler koymak; vergileri indirmek, yükseltmek,
- Fiyat kontrolleri uygulamak. Soğanın, patatesin, tahılların, bakliyatın, etin ve sütün fiyatını belirlemek,
- Fiyat artışı olan mal ve hizmet piyasalarında “*fırsatçılık*” ve “*stokçuluk*” adı altında mücadele ettiğini ilan ederek üreticilere ve işletmelere baskı yapmak, cezalandırmak,
- Fiyatlar genel seviyesini azaltmak maksadıyla fiyat artışı sözkonusu olan malların üreticilerini korkutmak ve/veya cezalandırmak maksadıyla gümrük vergilerini arttırmak; ithalatı yasaklamak ve/veya serbest bırakmak, izne tabi tutmak, kota, kontenjan ya da lisans adı verilen korumacı dış ticaret politikası araçlarını devreye koymak,
- Fiyat artışlarını aşağıya çekmek maksadıyla ve başkaca iktisadi ve mali gerekçelerle kamu iktisadi teşebbüsleri kurmak,
- Gıda, sebze ve meyve fiyatlarındaki artışları kontrol gayesiyle yerel yönetimler aracılığıyla marketler, manavlar açmak vs.

Acaba piyasa ekonomisinin kendi tabii kurallarının dışında resmi otoritelerin kararlarına gerek var mıdır? Yürütme organı ve ona bağlı devlet kurumlarının piyasa ekonomisine gerektiğinde müdahale edecek kararlar alma yetkisine sahip

olmaları ne derece doğrudur? Ya da bu müdahalenin başlangıcı, sonu, çerçevesi ve sınırlarını belirleyecek “kurallar” mı oluşturulmalıdır?

“Kurallara karşı. kararlar” (rules vs. discretion) iktisat biliminin en önemli ve can alıcı meselelerinden birisidir. Kolayca cevaplanamayacak kadar önemli bir meseledir.

Acaba hangisi doğrudur? İradi, takdiri, ihtiyari kararlar almak ve uygulamak mı, yoksa önceden belirlenmiş genel kurallar dışında piyasa ekonomisinin işleyişine müdahale etmemek mi?

Bize göre bunun kesin doğru bir cevap yoktur. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere iktisat biliminin en zor meselelerinden birisidir.

Ancak bizim bu konudaki görüşümüz ve duruşumuz Mustafa Kemal Atatürk’ün ifade ettiği eşsiz bir sözle paraleldir:

“Kesin zaruret olmadıkça piyasalara karışılmaz; ama hiçbir piyasa da başıboş değildir.”¹¹

Cümlenin ilk bölümü fevkalade değerli ve önemlidir. Zor olan cümlenin devamıdır.

Piyasaları başıboş bırakmak eğer bir tehdit ve tehlike ise o zaman devletin piyasalara yapacağı müdahalenin rasyonelitesinin ve sınırlarının çok iyi belirlenmesi gerekir.

Piyasa başarısızlıklarını düzenleyecek ve denetleyecek kamusal regülasyonların gerekli olduğu doğrudur; ama iktisatçıların ve siyasetçilerin gözardı ettikleri husus kamusal regülasyonların kaçınılmaz olarak bir devlet başarısızlığı sorunu ortaya çıkarmasıdır.

¹¹ Bkz. Atatürk’ün TBMM 5. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşması (1 Kasım 1937), Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Tutanak Dergisi) D. V, C. 20, Sa. 3.
https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/01_11_1937.pdf

VI. KURALLARA DAYALI İKTİSAT POLİTİKASI

30 küsur yıldan bu yana kurallar ve kurumların önemi üzerine yazılar, makaleler, kitaplar kaleme alıyorum. *Kurallar ve kurumlar (rules and institutions)* diye adeta haykırıyorum ve sesimi duyurmaya çalışıyorum. John Locke'un 300 küsur yıl önce söylenmiş bilgeliğe dolu sözünü tekrar edip duruyorum.¹²

Kuralları kural yapan “*yerleşik*” normlar olarak kabul edilmesidir. Sosyal yaşamın herhangi bir alanında eğer kurallar ani ve sürekli değişikliklere tabi olursa o zaman öngörülebilirlik ortadan kalkar ve belirsizlik hâkim olur. John Locke'un belirttiği üzere özgürlüğümüz sürekli değişen, belirsiz, bilinmeyen, keyfi kurallara tabi olmamalıdır.

Bir devlet asla kararlar ya da kararnamelerle yönetilemez.

Devlet yönetiminde keyfi kararlar değil, herkes için geçerli olan yerleşik kurallar geçerli olmalıdır.

Kurallar herkes için geçerli olmalı; belirli kişilere, gruplara, sektörler ya da bölgelere özel ayrıcalıklar (imtiyazlar) getirmemelidir.

En başta hukukçuların “*genellik ilkesi*” ve “*kanun önünde eşitlik*” ilkesini daha fazla dile getirmeleri ve savunmaları gerekir.

Bir hükümet başkanı ya da parlamento adalet ilkesini ileri sürerek belirli bir kesime yarar sağlayacak bir karar alırsa, bir kararname yayınlarsa ya da yasa yürürlüğe koyarsa bu genellik ilkesi ve kanun önünde eşitlik ilkesini ihlal eder ve adaletsizlik ortaya çıkarır.

Kendi çalışma ve uzmanlık alanımdan (vergi teorisi ve politikası) bir örnekle konuyu açıklamaya çalışayım: Devlet otoritesi ve onu temsil eden bir Başkan, Cumhurbaşkanı, Başbakan günübirlik kararnameler yayımlayıp yeni vergiler koyabilir mi? Vergi oranlarını arttırabilir mi? Belirli gruplara, sektörler, bölgelere vs. yönelik vergi kolaylıkları, vergi teşvikleri şeklinde vergi ayrıcalıkları (vergi imtiyazları) getirebilir mi? Belirli kesimlere yarar sağlayacak vergi indirimleri,

¹² Locke: “...yasama ya da yüksek otorite günübirlik kararnameler ile değil; önceden halkın bilgisine sunulmuş ve ilan edilmiş, tarafsız ve doğru yargıçlar tarafından korunan yerleşik daimi kurallarla bağlıdır.”

vergi kredileri, vergi ertelemeleri, vergi istisnaları, vergi muafiyetleri yürürlüğe koyabilir mi? Bunları yapabilir mi?

Sadece icra yetkisini elinde bulunduran bir yürütme organı değil, bir yasama organı (parlamento) da bunu yapabilir mi? İsteddiği zaman parlamentodan bir yasa çıkararak vergiler konusunda *her türlü* düzenlemeler yapabilir mi? Parlamento ikide bir mali aflar ya da vergi afları getiren yasaları onaylayarak yürürlüğe koyabilir mi?

Seçilmiş bir yönetici ya da yürütme organı millet iradesini kendisine meşruiyet kaynağı görerek ani, gündelik, günübirlik kararlar alıp bunları “*kararnameler*” adı altında yürürlüğe koyamaz ve koymamalıdır.

Aynı şekilde millet iradesini temsil eden kurum olduğu iddiası ile hiçbir parlamento hiçbir konuda anlık/günlük kararlar alıp bunu yasa olarak yürürlüğe koyamaz, koymamalıdır.

Bunu yaparlarsa ancak ve ancak bir Kanun Devleti olarak adlandırılmayı hak ederler. Asla ve asla Hukuk Devleti ya da Anayasal Devlet olarak adlandırılmayı hak etmezler.

Anayasal Hukuk Devleti, aydınlanma çağının büyük düşünürlerinden John Locke’un iktidarın “*keyfi-davranmaması*” felsefesine dayalıdır:

- Hiçbir devlet yönetimi *keyfi* olamaz, *keyfi* davranamaz, *keyfi* kararlar alıp uygulayamaz.
- Devlet ancak önceden ilan edilmiş, yazılı, herkesin bildiği, anladığı, *keyfi* olmayan yerleşik kurullarla yönetilmelidir.

VII. “ALLA TURCA İKTİSAT”A KARŞI ANAYASAL İKTİSAT

Anayasal iktisat günlük/günübirlik kararların ya da başka bir ifadeyle iradi/takdiri/ihtiyari iktisat politikalarının yanlış olduğunu savunan bir iktisat felsefesidir. Anayasal iktisat, *keyfi* kararlar yerine ekonominin önceden belirlenmiş “*kurallar*” dâhilinde yönetilmesi gerektiğini savunur. Anayasal politik iktisat ekonomide güven ve öngörülebilirliğin tesis edilmesi için mali ve parasal düzene

ilişkin temel anayasal kuralların oluşturulmasının niçin önemli ve gerekli olduğunu bize ikna edici biçimde anlatır.¹³

Yaklaşık 35 yıldan bu yana *Kamu Tercihi ve Anayasal Politik İktisat* adı verilen araştırma programları üzerinde çalışmalar yapıyorum. Kamu tercihi “*devlet başarısızlığı*” (*governmental failure*) adı verilen bir teori içerisinde devletçiliğin nasıl bir hastalık olduğunu bize en doğru biçimde ortaya koymuş bir iktisat felsefesidir. Anayasal iktisat ise devletin iktisadi alandaki faaliyetlerinin genişlemesinin (devletin büyümesinin) ve devletin iktisadi alandaki güç ve yetkilerinin fütursuzca ve sınırsızca kullanılmasının ortaya çıkaracağı sorunlara işaret ederek “sınırlı devlet”in gerekli olduğunu savunan bir iktisat öğretisi ve iktisat politikasıdır.

Kamu tercihi ve anayasal politik iktidatın kurucusu olarak kabul edilen 1987 Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan neredeyse yarım asır boyunca devlet (politika) ile piyasa (ekonomi) arasındaki ilişkileri inceleyen ve tutarlı bir şekilde kuralların ve özel olarak da anayasal kuralların önemini anlatmaya çalışmış bir fikir insanıdır.

“Ekonomi, mübadele ilişkilerinin bütününi inceleyen bir sistemdir. Politika ise emredici veya potansiyel olarak zorlayıcı ilişkiler bütününi inceleyen bir sistemdir.”¹⁴

James M. Buchanan *Kuralların Nedeni: Anayasal Politik İktisat* adını taşıyan kitabında kuralların önemini “*İyi bir oyun iyi oyuncuların ziyade iyi kurallara dayalı olmalıdır.*”¹⁵ sözleri ile açıklar.

Alla Turca İktisat ile anayasal iktisat birbirine tamamen zıt iki farklı ekonomi düzen tasarımıdır. *Alla Turca İktisat* günübirlik iradi-takdiri “*kararlara*” dayalı; *anayasal iktisat* ise daimi-yerleşik “*kurallara*” dayalı bir ekonomi politikasını savunur.

¹³ Anayasal iktisat konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Aktan, 2019.

¹⁴ “*Economics is the study of the whole system of exchange relationships. Politics is the study of the whole system of coercive or potentially coercive relationships.*” Buchanan, 1979:34.

¹⁵ “*Good games depend on good rules more than they depend on good players.*” Bu söz James M. Buchanan ve Geoffery Brennan’a aittir. Bkz. Brennan and Buchanan , 1985: Online erişim için bkz. <https://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv10.html>

VIII. SONUÇ, DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

Türkiye'nin evrensel hukuk kuralları ve evrensel düzeyde kabul gören ve onaylanan siyasi sistem tasarımıyla uzaklaşarak yürürlüğe koyduğu Türk tipi başkanlık modeli fevkalade sorunlu bir siyasi yönetim modelidir. Yaklaşık 5-6 yıldan bu yana uygulanmaya çalışılan bu sistem Türk demokrasisinde çok ciddi gerilemelere sebep olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'nin ideal bir piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden saparak uygulamakta olduğu Türk tipi ekonomi modeli de yine dünyada eşine az rastlanır "*ucube*" bir ekonomik düzen modelidir. Her ikisi de kanaatimce akla, mantığa, bilime, kural ya da kaideye, geçmiş tecrübelerle uygun sistem tasarımları değildir.

Açıkça ifade etmeliyim ki, Türkiye'de günöbirlik keyfi iktisat politikası uygulamaları ekonomideki güven ve öngörülebilirliği tamamen ortadan tahrip etmiştir. Önceden ilan edilmiş, halkın bilgisine sunulmuş, uzun vadeli, güven veren, öngörülebilir, daimi ve yerleşik hukuk kuralları olmadığından yarın kalkığımızda hangi kararların alınacağını ve hangilerinin yürürlükten kalkacağını kestiremiyoruz. Kaotik ve keyfi bir iktisat politikası yönetimi ile karşı karşıya bulunuyoruz...

Ekonomi günöbirlik keyfi kararlar ile asla yönetilemez.

Hiçbir siyasi irade millet iradesinin arkasında olduğunu söyleyerek iktisat politikası araçlarını keyfine göre sınırsızca kullanamaz ve uygulayamaz.

Neredeyse 40 yıla yakın bir zamandır iktisadi düşünceler üzerine okuyan ve yazan bir araştırmacı olarak Türkiye'de uygulanmakta olan Türk tipi otoriter piyasa ekonomisi (otokratik piyasa ekonomisi) modelinin bugün için evrensel düzeyde kabul gören piyasa ekonomisi ilkeleri (özel mülkiyet, rekabet, teşebbüs hürriyeti, fiyat mekanizması, devletin öngörülebilir düzeyde düzenleyici kurallar dışında ekonomiye müdahalede bulunmaması vb.) ile hiçbir şekilde bağdaşır bir yanının olmadığını düşünüyorum.

Serbest piyasa ekonomisi (free market economy) olarak adlandırılan modeldeki "*serbestlik*" eğer uygulamada tamamen "*başboşluk*" haline dönüşmüşse böyle bir sistem vahşi kapitalizmdir ve tamamen yanlış bir sistemdir.

Bizim ideal piyasa ekonomisinden anlamamız gereken iktisadi özgürlüklerin en geniş biçimde varolduğu, korunduğu ve gözetildiği rekabetçi bir piyasa ekonomisi modeli olmalıdır. Türkiye’de uygulanan Alla Turca İktisat modelinde “özgürlük” (*serbestlik*) ve “rekabet” ilkeleri fonksiyonel işlerliğe sahip değildir. Türkiye’de uygulanmakta olan ve benim kimi yazılarımda “otoriter devletçilik”, “otoriter piyasa ekonomisi”, “otokratik iktisadi legalizm”, “devletçi kapitalizm”, “otoriteryen kapitalizm”, “müşfik patolojik paternalizm” gibi terimlerle ifade etmeye çalıştığım model hiçbir şekilde piyasa ekonomisinin temel ilkeleri ile bağdaşır değildir.

Sonuç olarak Türkiye ekonomisinde yaşanan “dibe vuruş”tan çıkış yolu günübirlik kararlara değil daimi-yerleşik kurallara dayalı ekonomi politikasını benimsemek ve uygulamaktan geçmektedir. Yasama hukukunun devre dışı bırakılarak kararname hukukunun uygulanması yerine yasama hukukunun ihdas edilmesi de tek başına çözüm değildir. Siyasi iktidarların keyfi iktisat politikası uygulamalarını engelleyecek anayasal kurallar ve kurumların oluşturulması bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Bu satırların kaleme alındığı zaman diliminde Türkiye’de Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçimleri yapılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni cumhurbaşkanı seçilmiş ve 21 yıldan bu yana iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi de meclis çoğunluğunu kazanmıştır. 4 Haziran 2023 tarihinde de yeni kabine ilan edilmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan’ın yeni kabinesinde Hazine ve Maliye Bakanı olarak görev yapacak olan Mehmet Şimşek ilk beyanatında Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumu “*Türkiye’nin rasyonel bir zemine dönme dışında bir seçeneği kalmamıştır*” sözleriyle ifade ettikten sonra şöyle devam etmektedir:

“Daha müreffeh ve dirençli bir Türkiye yaratmak için yol gösterici ilkelerimiz şeffaflık, tutarlılık, hesap verebilirlik ve öngörülebilirlik olacaktır. Yerel ve uluslararası zorluklar arasında yol alırken, öngörülebilirliği artırmak için kurallara dayalı politika oluşturma taahhüdümüzü teyit ediyoruz.”¹⁶

¹⁶ “Bakan Şimşek’ten ilk paylaşım: Acil önceliğimiz güvenilir bir program tasarlamaktır.”
<https://www.cnnturk.com/turkiye/ekonomik-gelistmelere-iliskin-dikkat-ceken-gelisme-bakan-simsek-acil-onceligimiz-diyerek-acikladi>

Bu ifadeler doğru okunduğunda şunlar anlaşılır: Türkiye ekonomisi bir kriz ya da çıkmazda bulunmaktadır, bunun ana sebebi akıl ve mantıktan uzak irrasyonel ekonomi politikalarının uygulanıyor olmasıdır. Türkiye'nin rasyonel zemine dönerek *“kurallara dayalı iktisat politikası”* uygulamaktan başka bir seçeneği kalmamıştır.

Eğer Türkiye başka seçeneği olmayan bir yanlış yolda ilerliyorsa Sayın Bakan'ın bunu yıllar öncesinde dile getirilmesi gerekmez miydi? Eğer Türkiye ağır bir iktisadi krize ve derin bir uçuruma doğru sürükleniyorsa, içinden zor çıkılacak bir bataklık içinde debeleniyorsa, dibe vuruşun kaçınılmaz bir son olacağı biliniyorsa o zaman neden buna sessiz kalındı?

Bu haklı eleştiriler bir tarafa bırakacak olursa yeni Hazine ve Maliye Bakanı'nın ağzından çıkan her kelimenin çok ama çok değerli sözcükler olduğuna inanıyorum. Şeffaflık, tutarlılık, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik... kurallara dayalı ekonomi politikası.

Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in *“Türkiye'nin rasyonel bir zemine dönme dışında bir seçeneği kalmamıştır”* sözü Türkiye ekonomisinin kendisini irrasyonelite teslim ettiğinin açık itirafıdır. Bakan'ın *“...yol gösterici ilkelerimiz şeffaflık, tutarlılık, hesap verebilirlik ve öngörülebilirli olacaktır”* sözleri ise çözüm yolunun ana unsurlarını sıralamaktadır. Bu ifade de ülkemizde bu temel ilkelerin mevcut olmadığının zımni kabulüdür.

(...) öngörülebilirliği artırmak için kurallara dayalı politika oluşturma taahhüdümüzü teyit ediyoruz” ifadesinin lafta kalması pek muhtemeldir.

Söylemekle olmaz! Hele hele politikacıların sözüne hiç de güvenilmez. Güven duymak için *“güvenilirlik”* tesis edecek kurallara ihtiyaç vardır. Güvenilirlik sözle olmaz. *“...kurallara dayalı politika oluşturma taahhüdümüzü teyit ediyoruz.”* demekle olmaz!

“...yol gösterici ilkelerimiz şeffaflık, tutarlılık, hesap verebilirlik ve öngörülebilirlik olacaktır.” demekle de olmaz...

Sözle, beyanarla olmaz... Bağlayıcı kurallar ve bağımsız kurumlar olmadan bu sözlerin hiçbir değeri yoktur.

Sayın Bakan'ın vurguladığı her ilkenin (kuralın) hayata geçirilmesi için öncelikle mevcut durumun ve vehametinin boyutlarını iyi anlamak ve kabul etmek gerekir.

Ülkemizde ekonominin tabii kurallarından ve piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden tamamen uzak irrasyonel bir ekonomi politikası takip edilmiştir ve edilmektedir. Akıl ve mantıktan yani rasyonaliteden uzak kararlar alınmakta ve uygulanmaktadır.

Türkiye günübirlik keyfi kararlarla yönetilmektedir. Kararlar ve kararnameler yasama hukukunun ve onun da üstünde olan anayasa hukukunun yerini almıştır.

Belirli kişilere, gruplara, şirketlere ihaleler, teşvikler, istisnalar, muafiyetler dağıtılmaktadır. Bu rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama uygulaması ekonominin “tarafsızlık”, “genellik” ve “ayrıcılık sağlamama” ilkeleri ile hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır.

Ekonomide “belirlilik”, “kesinlik” ve “öngörülebilirlik” ilkeleri hiçbir şekilde mevcut değildir.

Kamu harcamalarında “şeffaflık”, “denetim”, “hesap verme sorumluluğu” maalesef geçerli değildir; bu alanda siyasi iktidarı zorlayacak ve bağlayacak anayasal kurallar ve kurumlar mevcut değildir.

Türkiye’de geçtiğimiz özellikle son 10 yıl içerisinde *Alla Turca İktisat* adını verdiğimiz bir ekonomi modeli uygulanmaktadır. *Alla Turca İktisat* kısaca daimi ve yerleşik uzun vadeli kurallar ve kurumlar yerine günübirlik iradi-ihiyari-takdiri kararlara dayalı bir ekonomi politikası yönetimi olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak beyan edildiği üzere Türkiye'nin rasyonel bir zemine dönme dışında bir seçeneği kalmamışsa o takdirde süratle kurallara dayalı bir iktisat politikasının benimsenmesi ve uygulanması gerekir. *Alla Turca İktisat* pratiğinden süratle vazgeçilerek kurumsal iktisat (institutional economics) ve anayasal politik iktisat (constitutional political economy) felsefelerine uygun bir yeni iktisadi model benimsenmelidir. Piyasa ekonomisinin temel kuralları ve kurumları ve oyunun diğer kuralları (açıklık, belirlilik/k kesinlik, erişilebilirlik, öngörülebilirlik, şeffaflık, tutarlılık, hesap verebilirlik, güvenilirlik vs.) mutlaka ve mutlaka anayasada güvence altına alınmalıdır. Kurumsal iktisat felsefesinin bir ötesi anayasal iktisat felsefesidir. Anayasada bağlayıcı kurallar ve kurumlara dair hükümler yer almaksızın siyasi iktidarın “...kurallara dayalı politika oluşturma taahhüdümüzü teyit ediyoruz.” sözlerinin hiçbir kıymeti yoktur.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. 2018, Yeni İktisat Okulları ve İktisadi Düşünce, Ankara: Seçkin Yayınları.

Aktan, C. C. 2019, Kamu Tercihi ve Anayasal Politik İktisat, Ankara: Seçkin Yayınları.

Corrales, J. 2015. “The Authoritarian Resurgence: Autocratic Legalism in Venezuela”. *Journal of Democracy*, 26 (2): 37-51.

Brennan G. & Buchanan, J. M. 1985. *The Reason of Rules: Constitutional Political Economy*, (Cambridge University Press, Cambridge) Online erişim için bkz. <https://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv10.html>

Buchanan J. M. 1979. *What Should Economists Do?* Indianapolis: Liberty Press.

Hayek, F. A von. 1944. *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, F. A von. 1967. “The Results of Human Action but Not of Human Design”, in: *Studies in Philosophy, Politics, and Economics*, Chicago, University of Chicago Press.

Locke, J. 1823. *Two Treatises on Government*, London: Printed for Thomas Tegg; W. Sharpe and Son.

Locke, J. 2012. Yönetim Üzerine İkinci İnceleme, (Çev. F. Bakırcı) İstanbul: Ebabil Yayıncılık.

Scheppele, K. L. 2018. "Autocratic Legalism". The University of Chicago Law Review, 85 (2): 545–584.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE’DE ENFLASYON HEDEFLEMESİ DÖNEMİNDE ENFLASYON VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ*

Ayşe DURGUN KAYGISIZ¹

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: aysedurgun@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8062-7473

Hatice Merve ÇOLAK

Bilim Uzmanı

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: haticemerve.colak3114@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5233-6970

Öz

Ülke ekonomilerinde enflasyon ve işsizlik iki önemli makro ekonomik problemdir. Bu problemin çözümlerine yönelik para ve maliye politikaları uygulanmaktadır. Türkiye’de 2002 yılı itibariyle enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama ile birlikte kısa sürede enflasyon tek haneli rakamlara düşürülmüştür. Son dönemlerde enflasyon tekrardan yükseliş trendine geçmiştir. Enflasyondaki yükseliş, yatırım ve tasarrufları olumsuz yönde etkilerden beraberinde işsizliğin artmasına da neden olmaktadır. İşsizlik hem kısa hem de uzun vadede toplumların

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu makale Hatice Merve ÇOLAK’ın Doç. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ danışmanlığında yapmakta olduğu aynı adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** aysedurgun@sdu.edu.tr

Atf (APA): Durgun Kaygısız, A. & Çolak, H. M., (2023), Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Döneminde Enflasyon ve İşsizlik İlişkisi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15 (2): 125-139., <https://doi.org/10.55827/ ebd.1215979>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

istemediği bir durumdur. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de enflasyon hedeflemesi döneminde işsizlik ve enflasyon ilişkisini ampirik olarak incelemektir. Yapılan eş bütünleşme testi sonuçlarına göre 2005-2022 döneminde işsizlik ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkiye ve nedenselliğe rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Enflasyon, İşsizlik, Phillips Eğrisi, Eş Bütünleşme Testi*

Alan Tanımı: *Makro İktisat*

THE RELATIONS OF INFLATION AND UNEMPLOYMENT DURING THE INFLATION TARGETING PERIOD IN TURKEY

Abstract

Inflation and unemployment are two important macroeconomic problems in national economies. Monetary and fiscal policies are implemented to solve this problem. At the end of 2002, the expected expectation practice was implemented in Turkey. With this application, it was reduced to the single-digit limit for a short time. Recent inflation has entered an upward trend again. The increase in inflation causes negative effects on investments and savings, as well as the increase in unemployment. Unemployment is a behavior that both short-term and long-term societies do not want. The aim of this study is to empirically examine the relationship between unemployment and inflation in the inflation targeting period in Turkey. According to the results of the cointegration test, no long-term relationship and causality were found between unemployment and inflation in the mentioned period.

Key words: *Inflation, unemployment, Phillips curve, cointegration test*

Jel Codes: *E31, E24, C22*

1.GİRİŞ

Enflasyon oranı ve ekonomideki oynaklık (belirsizlik) düzeyi, üretim, tüketim, yatırım ve nihayetinde ekonominin büyümesi süreçleriyle yakından ilişkili olduğundan, Merkez Bankaları da enflasyonun davranışını analiz etmek ve tahmin etmek için önemli kaynaklar ayırmaktadır. Genel olarak, yüksek ve dalgalı enflasyon ekonomik büyümeye zarar verir ve bazı sosyal maliyetleri beraberinde getirmektedir (Baharumshah vd., 2016).

Enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin belirli bir süre boyunca sürekli artması olarak tanımlanmaktadır. Literatürde fiyatlar genel seviyesindeki bir defalık artış enflasyon olarak kabul edilmemektedir. Fiyat artışlarının enflasyon sayılabilmesi için sürekli olması gerekir. Enflasyon sepetindeki mal ve hizmet

fiyatının ortalama değerinin artması enflasyon olarak adlandırılabilir. Sepetteki bazı ürünlerin fiyatı değişmese veya bazı ürünlerin fiyatı düşse bile sepetin genel ortalama fiyatı yükselebilir. Bu durumda enflasyon, sepetteki tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının sürekli artması olarak değerlendirilmemelidir (Ünsal, 2009: 14).

Devletlerin ekonomik zenginleşmesinde ve devletlerin üretim düzeyinin belirlenmesinde önemli kavramlardan biri de istihdam kavramıdır (Güneş, 2019: 3). İstihdam kavramı, genel olarak, üretim faktörlerinin piyasadaki üretim faaliyetlerine fiili katılımını ifade eder. İstihdam kavramı genellikle emek faktörünün üretim faktörüne aktif katılımı olarak ifade edilmektedir. Emek faktörünün istihdam edilmesi, diğer üretim unsurlarının da istihdam edilmesini sağlar (Yıldırım vd., 2010: 21). Makroekonomik sorunlardan biri olan işsizlik kavramı ile istihdam kavramı aynı şeymiş gibi görünmektedir. İki kavram arasında fark vardır. Yani "İstihdam kelimesi olumlu anlamda kullanılmasına rağmen işsizlik kelimesi olumsuz anlamda kullanılmaktadır (Yılmaz Uçan, 2017: 29).

2.ENFLASYON VE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: PHİLLİPS EĞRİSİ

Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi ilk kez İngiliz iktisatçı Alban William Phillips'in gösterdiği biliniyor. Bu ilişki Phillips Eğrisi olarak bilinir. William Phillips temel olarak enflasyon yüksek olduğunda işsizliğin düşük olduğunu ve enflasyon düşük olduğunda işsizliğin yüksek olduğunu gösterir. Diğer bir ifadeyle iki değişken arasında negatif ve doğrusal olmayan bir ilişki bulmuştur (Phillips, 1958, 283-299). 1974 yılında bu hat üzerinde tartışmalar başlamış ve tartışmanın sebebinin 1973 yılında meydana gelen OPEC petrol krizi olduğu düşünülmektedir.

Phillips'in ilk araştırması Economic Journal'da "The Politics of Disruption in Closed Economies" başlığı altında yayınlandı. Phillips'in emtia fiyatlarının değişim oranı ile üretim düzeyi arasındaki ilişkiyi ele aldığı makalesinde bu ilişkiyi talep baskısı ile açıklamaktadır. Phillips, araştırmasında yıllık istatistikleri kullanarak işsizliği bağımsız değişken, enflasyon oranını ise bağımlı değişken olarak ele almaktadır (Güven ve Ayvaz, 2016: 243).

Phillips eğrisinin yaratılması ve kabul edilmesi ve bu yöntemin eleştirisi, modern para teorisinin doğasını ve gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Phillips eğrisi sürecinin tasarımına ve gelişimine bakıldığında, iki aşama olduğu açıktır. Bunlardan ilki; Phillips eğrisinin oluşturulmasına katkıda bulunan Phillips, Lipsey, Samuelson ve Solow'un fikirlerini içerir ve orijinal Phillips olarak adlandırılır. Bu ilk bölüm, ücret artışı ve işsizlik arasındaki çeşitli ilişkileri araştırmaktadır. İkinci evre; Phillips eğrisinin kısa vadeli ve uzun vadeli olduğunu düşünen Milton

Friedman ve Edmund Phelps'in görüşlerini içerdiği dönemdir. İkinci adımda, analize standart işsizlik oranı eklenmiştir (Yıldırım vd., 2009: 383).

2.1. Kısa ve Uzun Dönem Phillips Eğrisi

Phillips çizgisi üzerine tartışmalar arttıkça, bu çizginin öne sürdüğü bazı fikirler Friedman ve Phelps tarafından sorgulanmıştır. Sorulan ilk soru işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin istikrarlı olup olmadığı, ikincisi ise bu değişkenler arasındaki ilişkinin uzun vadede geçerli olup olmadığıdır (Yıldırım vd., 2009: 390).

Friedman ve Phelps, enflasyon ve işsizlik arasında bir ilişki olmadığını savunmuşlardır. Enflasyon oranındaki artışla birlikte beklenen amortismanın artması, Phillips eğrisinin yukarı kaymasına neden olur. Friedman, Phillips eğrisinin kısa vadede doğru olduğunu, uzun vadede işsizlik ile enflasyon arasında bir değiş-tokuş olmadığı ve enflasyonun bir para sorunu olduğunu iddia etmiştir. Kısa dönemde geçerli olmasının ardında adaptif beklentiler bulunmaktadır. Kısa dönemde gerçek ve beklenen enflasyon arasındaki fark işsizlik ve enflasyon arasındaki değiş-tokuşu ortaya çıkarır. Fakat uzun dönemde bu durum ortadan kalkacağı için söz konusu değiş-tokuş da ortadan kalkmaktadır. Bu durumda kısa dönemde negatif eğimli olan Phillips eğrisi uzun dönemde doğal işsizlik oranında yatay eksene dik olarak çizilmektedir (Akkuş, 2012: 145).

Kısa dönem Phillips Eğrisi, gerçek işsizlik oranı ve beklenen enflasyon oranı sabit tutulduğunda işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu şekilde görüldüğü gibi, kısa vadeli Phillips Eğrisi'nde beklenen enflasyonla birlikte aşağı ve yukarı yönlü eğilimler bulunmaktadır. Her gelir düzeyi için farklı bir Phillips eğrisi vardır. Dolayısıyla beklenen ve gerçekleşen göstergeler arasında denge sağlayan birçok parasal gösterge bulunmaktadır (Yıldırım vd., 2009: 390).

2.2. Lipsey Yaklaşımı ve Phillips Eğrisi

Lipsey, emek piyasasında 1960'larda kurulan arz eğrisinden türetilen Phillips eğrisindeki nominal ücretin bir fonksiyonu olarak emek talebini, emek arzını ve her maaş için gereksinimleri incelemiştir. Dolayısıyla piyasada talep fazlalığının olmaması işsizliğin olmadığı anlamına gelmemektedir (Gündoğan, 2013: 164).

2.3. Solow, Samuelson ve Phillips Eğrisi

1960 yılında P. Samuelson ve R. Solow tarafından birlikte yapılan bir çalışmada, Phillips eğrisi ve ekonomi politikası ilişkilendirilmiş ve Phillips eğrisinin içeriğinde değişiklikler yapılmıştır. Samuelson ve Solow, geliştirdikleri eğriyi "değiştirilmiş Phillips" olarak adlandırmakta ve bunu bir ekonomi politikası aracı olarak ele almaktadır.

Samuelson ve Solow'un Phillips eğrisine getirdikleri yenilikler şu şekilde özetlenebilir:

- İşsizlik oranı ile parasal ücretlerdeki değişim arasındaki ilişkiyi gösteren Phillips eğrisi, 1960 sonrası işsizlik ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi göstermektedir.
- Geliştirilen Phillips eğrisi, iktisat politikasının bir aracı olarak önerilmektedir. Samuelson ve Solow'un Phillips eğrisi, iktisat politikası yapanlar için "farklı işsizlik seviyeleri ve fiyat istikrarları arasında tercih nedeni" niteliğinde olmaktadır (Emsen vd., 2003: 86).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu kısmında bu alanda yapılmış yerli ve yabancı literatüre yer verilmiştir.

3.1. Yerli literatür

Şengönül ve Ekgün (2021) ve Karadağ Ak'ın (2021) çalışmalarında ARDL eş bütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Şengönül ve Ekgün'ün (2021) çalışmasında GSYİH kontrol değişkeni kullanılarak 2005-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye'yi 26 bölge olarak tahmin eden bu çalışmada, kısa vadede Phillips eğrisinin Türkiye için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Karadağ'ın (2021) ekonomik büyüme çalışmasında kontrol değişkeni olarak SUE (Sanayi Üretim Endeksi) kullanılmasına rağmen veriler aylık (2005:1-2020:9) formunda ele alınmıştır. Durağan serilere uygulanan birim kök testleri ve eşbütünleşme testleri, işsizlik, enflasyon ve SUE arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. İşsizliğin doğrudan enflasyonla ilişkili olduğu ve SUE ile ters ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. ARDL eş bütünleşme kullanan bir diğer çalışma Karahan ve Uslu'ya (2018) aittir. Karahan ve Uslu'nun (2018) çalışmasında 1996'dan 2016'ya kadar olan işsizlik ve enflasyon verilerine Kalman Filtresi yöntemi ve eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Araştırmaya göre işsizlik ve enflasyon uzun vadede zıt yönlerde hareket etmektedir. Uçan ve Çebe (2018) çalışmasında, 2000-2016 dönemi için üç aylık işsizlik, enflasyon ve GSYİH veri setini kullanarak ARDL eş bütünleşme testi uygulamışlardır. Elde ettikleri sonuca göre işsizlik, enflasyon ve GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Nedensellik testine göre ise işsizlik ve enflasyon birbirinin nedeni olarak bulunmuştur.

Demirgil (2021) ve çalışmasında eşbütünleşme analizi olarak ARDL yöntemini tercih etmiştir. Bu çalışmada işsizlik, ekonomik büyüme, döviz kuru, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki 2010:01-2020:06 dönemi için aylık veriler

kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, ekonomik büyüme (SUE), döviz kuru (reel efektif oran), enflasyon (TÜFE) ve faiz oranının (ortalama faiz oranı) işsizlik üzerindeki etkisini ele almaktadır. Bu açıdan işsizlik (işsiz sayısı) denklemde bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Kullanılan ADF testi, serinin birinci farkta durağan olduğunu göstermiştir. Değişkenlere uygulanan eş bütünleşme testi, uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Dereli'nin (2019) çalışmasında 1988-2017 yılları arasındaki işsizlik ve enflasyon verileri yıllık formda kullanılmıştır. Yapılan birim kök testleri sonucunda birinci farkında durağan olan serilere uygulanan eş bütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alper'in (2017) çalışmasında 1987-2016 dönemi için yıllık işsizlik ve enflasyon verileri kullanarak eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Araştırmalar, uzun vadeli ilişkilerin yalnızca ilgili işsizlik olduğunda söz edildiğini savunmuştur. Tekgün'de (2017), Türkiye 26 seviye-2 bölgeye ayrılmış ve yıllık veriler (2005-2010) şeklinde işsizlik, enflasyon ve GSYİH göstergeleri dikkate alınmıştır. Araştırma sonucunda değişkenler arasındaki ters ilişkinin sadece kısa dönemde geçerli olduğu ve uzun dönemde değişkenlerin aynı yönde hareket ettiği sonucuna varılmıştır. Hepsağ'da (2009), enflasyon ve işsizlik oranları üçer aylık veri setleri (2000:Q1-2007:Q3) olarak geliştirilmiştir. Eşbütünleşme testleri sonuçlarına göre değişkenler arasındaki ters ilişki sadece uzun dönemde geçerlidir.

3.2. Yabancı literatür

Tajra (1999), Brezilya ekonomisi için Phillips eğrisini tahmin etmiştir. 1994 ile 1999 yılları arasında yaptığı analizde işsizlik ile enflasyon arasında ters bir ilişki olduğunu bulmuştur. Elde ettiği sonuçlara göre, Brezilya'da işsizlik oranındaki bir puanlık artış enflasyonu 0,0001 puan azaltmaktadır.

Fabiani ve Mestre (2001) çalışması, 1973 ve 1999 yılları arasında Avro bölgesi için NAIRU'yu tahmin etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre NAIRU'nun %10 civarında olduğu sonucuna varılmıştır.

Geleneksel modellerden farklı olarak, Laubach (2001) işsizliği ayrı ayrı modellemiştir. İşsizlik açığını, işsizlik oranındaki değişikliklerin NAIRU'yu bilgilendirdiği bir otopregresif süreç olarak değerlendirmiştir. Bu uzantı, NAIRU'nun iki değişkenli bir modelini ortaya çıkarmıştır. Laubach'ın sonuçları, Phillips eğrisinin tek başına NAIRU'daki enflasyon ve işsizlik oranını doğru bir şekilde açıklayamayacağını ortaya çıkarmıştır.

Estrada, Hernando ve Salida (2000) İspanyol ekonomisi için SVAR yöntemini kullanarak NAIRU'yu tahmin etmiştir. Tahmin aralığı 1980-1999 yıllarını kapsamaktadır. Elde edilen NAIRU sonuçlarına göre 1980-1985 yılları arasında ve 1991-1996 yılları arasında NAIRU'da hızlı bir artış olmuştur. 1990'da, İspanya için NAIRU tahmini %20 civarındayken, 1999'da bu oran %14 olarak tespit edilmiştir.

1960–2000 dönemi için yıllık ABD verilerini kullanan Hogan ve Zhao (2006), SVAR yöntemini kullanarak NAIRU'yu ve çekirdek enflasyonu tahmin etmiştir. Tahmini, NAIRU'nun gözlemlenmemiş bir stokastik süreç olarak kabul edildiği ve Phillips eğrisinden tahmin edildiği Laubach'ın çalışmasına dayanmaktadır. Sonuç olarak, NAIRU 1997 öncesi dönemde %6,8'den 1990'ların sonlarında %4'e düşmüştür. NAIRU'nun işgücü piyasası hata terimindeki büyük değişiklikler bu düşüşe bağlanabilmektedir.

4. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de enflasyon hedeflemesi döneminde işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu amaçla bahsedilen zaman dilimi içerisinde enflasyon ve işsizlik verileri kullanılarak eş bütünleşme analizi yapılmıştır.

4.1. ADF ve PP Birim Kök Testleri

Analizde literatürde en çok kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Bu test verilerin durağan olup olmadığını sınamak amacıyla Dickey ve Fuller (1982) çalışmasında önerilmiştir. ADF birim kök testi hata terimlerinin otokorelasyona sahip olmasını önlemek amacıyla kurulan modele değişkenin bir ya da daha fazla gecikmeli değerinin yazılmasıyla Dickey-Fuller (DF) testinden ayrılmıştır. Kurulan modeller aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \alpha Y_{t-1} + \beta_j \sum_{j=1}^p \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \delta + \alpha Y_{t-1} + \beta_j \sum_{j=1}^p \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \delta + \gamma t + \alpha Y_{t-1} + \beta_j \sum_{j=1}^p \Delta Y_{t-j} + u_t \quad (3)$$

Burada (1) numaralı denklem sabitsiz ve trendsiz modeli (2) numaralı denklem sabitli modeli (3) numaralı denklem ise sabitli ve trendli modeli göstermektedir. δ değeri sabit ya da kesme parametresini γt değeri trend parametresini ifade etmektedir. Modelleri sınamak amacıyla oluşturulan hipotez ise aşağıdaki gibidir:

$H_0 : \alpha = 0$ seride birim kök var. Seri durağan değil.

$H_0 : \alpha < 0$ seride birim kök yok. Seri durağan.

Burada sıfır hipotezini reddedebilmek için tablo değerinin MacKinnon (1996) kritik değerlerinden küçük olması gerekmektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi halinde seride birim kök olmadığı ve durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Eğer sıfır hipotezi reddedilemezse serilerin birinci sıra farkı alınır ve birim kök testi aşamalarına devam edilir. Seri durağanlaşana kadar fark alınabilir fakat uygulamada bilgi kaybının olmaması için en fazla iki fark alınması önerilmektedir.

Phillips-Perron (1988) tarafından önerilen birim kök testi ise şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \alpha Y_{t-1} + x_t \delta + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem (4) de α parametresi $\rho - 1$ değerine eşittir ve sabit ya da sabit ve trendi ifade eden deterministik bir bileşendir. PP birim kök testi için kurulan test istatistiği ise şu şekildedir:

$$\hat{t}_\alpha = t_\alpha \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{-1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(s_e(\hat{\alpha}))}{\alpha f_0^{1/2} s}$$

ADF birim kök testinde kurulan hipotez testleri PP birim kök testi için de geçerlidir. Yine aynı şekilde hesaplanan test istatistiği MacKinnon test istatistiği ile karşılaştırılmaktadır (Phillips & Perron, 1988).

4.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Johansen Eşbütünleşme testi aynı dereceden durağan serilerin arasında uzun dönemli ilişkiyi tespit etmektedir. Johansen Eşbütünleşme analizinin önemli aşamalarından biri uygun gecikme değerlerinin belirlenmesidir. Bunun için AIC, SC, HQ, FPE gibi gecikme uzunluklarından faydalanılmaktadır. Bilgi kriterlerinde en düşük gecikmeyi veren uzunluk seçilmektedir. Bunun nedeni ise serbestlik derecesinde bilgi kaybının olmamasıdır. Uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra aşağıdaki model kurularak analize devam edilir:

$$\hat{I}_z(r) = -T \sum_{i=r+1}^p \ln(1 - \hat{\lambda}_j) \quad (5)$$

$$\text{Max}(r|r+1) = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_j) \quad (6)$$

Denklem (5) ve denklem (6) de sırasıyla İz İstatistiği ve Maksimum Özdeğer istatistiği modelleri yer almaktadır. T değeri gözlem sayısını gösterirken λ_j ise değişkenlerin birinci dereceden durağan olduğunu göstermektedir. Kurulan modelin hipotez testleri şu şekildedir:

$$\begin{array}{l} \text{İz} \\ H_0: r = 0 \\ H_1: r \geq 0 \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Max} \\ H_0: r = 0 \\ H_1: r = 1 \end{array}$$

Kurulan hipotezlerde özdeğerler kritik değerlerden küçükse sıfır hipotezi reddedilemez ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılır (Johansen & Juselius, 1990).

4.2.1. Veri Seti

Analizde kullanılan Enflasyon Oranı değişken verileri Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden İşsizlik Oranı değişkeni ise OECD sitesinden elde edilmiştir. Analizde kullanılan veri seri 2005.01-2022.09 aralığında 213 adet aylık verilerden oluşmaktadır. İşsizlik oranı değişkenini mevsimsellikten arındırmak için TRAMO/SEATS yönteminden faydalanılmıştır. Seriler logaritmik dönüşüm uygulanarak analize dahil edilmektedir. Serilere uygulanan logaritmik dönüşüm şu şekildedir:

$$Enflasyon_t = [\ln(Enflasyon_t) - \ln(Enflasyon_{t-1})] * 100$$

$$İşsizlik_t = [\ln(İşsizlik_t) - \ln(İşsizlik_{t-1})] * 100$$

4.3. Ekonometrik Uygulama ve Bulgular

Analizin ilk aşamasında enflasyon oranı ve işsizlik oranının durağan olup olmadığını anlamak amacıyla serilere birim kök testi uygulanmaktadır. Bunun için ADF birim kök testinden ve PP birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Durağanlığı araştırmak amacıyla yapılan birim kök testi sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF Birim Kök			PP Birim Kök		
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
<i>Logenflasyon</i>	- 0.32281 9 (0.9180)	- 1.47518 2 (0.8352)	0.92177 4 (0.9047)	0.22346 3 (0.9735)	- 1.01398 4 (0.9388)	1.19990 0 (0.9410)
Δ <i>Logenflasyon</i>	- 10.8486 6* (0.0000)	- 10.9775 8* (0.0000)	- 10.8010 4* (0.0000)	- 10.7515 3* (0.0000)	- 10.7873 9* (0.0000)	- 10.7206 6* (0.0000)
<i>Logişsizlik</i>	- 2.58828 8 (0.0970)	- 2.89254 7 (0.1671)	0.10795 8 (0.7158)	- 2.05147 8 (0.2648)	- 2.12354 3 (0.5293)	0.03225 7 (0.6920)
Δ <i>Logişsizlik</i>	- 13.0027 6* (0.0000)	- 12.9964 5 (0.0000)	- 13.0307 9* (0.0000)	- 13.2386 4* (0.0000)	- 13.2307 6* (0.0000)	- 13.2645 3* (0.0000)

Tablo 1’de yer alan Birim Kök Test sonuçlarına göre Enflasyon oranı ADF ve PP birim kök testine göre tüm modellerde “seride birim kök vardır” olarak kurulan sıfır hipotezi tablo değeri kritik değerlerden büyük çıktığı için reddedilememiş ve tüm modellerde seride birim kök olduğu yani serilerin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Enflasyon oranının birinci sıra farkı alındığında ise sıfır hipotezi %5 önem düzeyinde reddedilmiş ve serilerde birim kök olmadığı yani serilerin birinci sıra farkta durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşsizlik oranı için ADF ve PP birim kök testi sonucuna göre “seride birim kök vardır” olarak kurulan sıfır hipotezi %5 önem düzeyinde tüm modellerde reddedilememiş ve tüm modellerde seride

birim kök olduğu yani serilerin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İşsizlik oranının birinci sıra farkı alındığında ise sıfır hipotezi %5 önem düzeyinde reddedilmiş ve seride birim kök olmadığı yani birinci sıra fark durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenlerin durağan olup olmadığını ADF ve PP birim kök testleri ile inceledikten sonra hem enflasyon oranının hem de işsizlik oranının birinci sıra farkta durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylece seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını anlamak amacıyla birinci sıra farkta durağan olan serilere uygulanan Johansen Eşbütünleşme analizi sonuçları tablo 3’de verilmiştir fakat Johansen Eşbütünleşme ilişkisini ölçmeden önce uygun gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu sonuçları tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-	NA		0.579668	0.612087	0.592781
	57.41593		0.006121			
1		1228.185	1.46e-05	-5.461434	-	-5.422095
	565.7970				5.364175*	
2		18.61522	1.38e-	-	-5.353388	-
	575.3373		05*	5.515486*		5.449921*
3		2.435511	1.42e-05	-5.488762	-5.261824	-5.396971
	576.5981					
4		6.456035	1.43e-05	-5.482676	-5.190900	-5.364660
	579.9743					
5		6.285616	1.44e-05	-5.476052	-5.119436	-5.331809
	583.2953					
6		3.600147	1.46e-05	-5.455778	-5.034323	-5.285310
	585.2173					
7			1.45e-05	-5.467579	-4.981285	-5.270884
	590.4268	9.656716*				
8		2.074880	1.49e-05	-5.439591	-4.888458	-5.216671
	591.5581					

Tablo 2’de Johansen Eşbütünleşme analizi yapabilmek için değişkenler arasındaki uygun gecikme uzunluğu seçilmelidir. Tablo 2’ye göre FPE, AIC ve HQ bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Uygun gecikme uzunluğu seçildikten sonra enflasyon ve işsizlik arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını anlamak amacıyla Johansen Eşbütünleşme analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3 : Johansen Eşbütünleşme Sonucu

Hipot ez	Özdeğer r	İz İstatisti ği	%5 Kritik Değer	Olasılık k	Maksimum Özdeğer	%5 Kritik Değer	Olasılık k
$r = 1$	0.020614	4.385767	15.49471	0.8700	4.374157	14.26460	0.8179
$r \leq 1$	5.53E-05	0.011610	3.841466	0.9139	0.011610	3.841466	0.9139

Enflasyon oranı ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi anlamak amacıyla Johansen Eşbütünleşme testinden faydalanılmıştır ve sonuçlar tablo 3'te yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre “değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilememiş ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4 : VAR Granger Nedensellik Analizi

Bağımlı Enflasyon	Değişken:	Ki-Kare	Olasılık	Sonuç
İşsizlik		0.041377	0.9795	YOK
Bağımlı Değişken: İşsizlik		Ki-Kare	Olasılık	Sonuç
Enflasyon		0.432920	0.8054	YOK

Değişkenler arasında nedensel ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla değişkenlere VAR Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Buna göre ne enflasyon oranından işsizlik oranına doğru ne de işsizlik oranından enflasyon oranına doğru bir nedensel ilişki bulunamamıştır.

5. SONUÇ

Philips eğrisi 1960'ların sonuna kadar farklı işsizlik düzeylerinde doğan enflasyon oranlarını tahmin etmek için kullanılmıştır. 1970'lerde hem enflasyon hem de işsizliğin artması sonucu ortaya çıkan stagflasyon bu eğrinin güvenilirliğini sorgulatmıştır. Bu nedenle zaman içerisinde orijinal Phillips eğrisine beklentiler

eklenmiş, teoride kısa ve uzun dönem ayrımı başlamıştır. Kısa dönemde bahsedilen değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki kabul edilirken uzun dönemde değişkenler arasında bir değiş-tokuşun olmadığı savunulmaktadır.

İktisadın en temel ilkeleri arasında yer alan işsizlik ve enflasyon değiş-tokuşu bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye için 2005.01-2022.09 aralığında 213 adet aylık veri kullanılarak enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki test edilmiştir. İşsizlik oranı değişkenini mevsimsellikten arındırmak için TRAMO/SEATS yönteminden faydalanılmıştır. Seriler logaritmik dönüşüm uygulanarak analize dahil edilmiştir. Yapılan ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre hem enflasyon oranı hem de işsizlik oranı değişkenleri birinci farkında durağan hale gelmektedir. Birinci farkta durağan hale gelen değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla Johansen Eşbütünleşme analizinden faydalanılmış ve seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Her ne kadar uzun dönemli ilişki bulunmasa da seriler arasında nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla VAR Granger Nedensellik analizinden faydalanılmış fakat serileri arasında herhangi bir nedensel ilişkiye rastlanılmamıştır. Elde edilen bulgular Uçan ve Çebe (2018) ve Dereli'nin (2019) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda teoriye göre uzun dönemde beklenen ve gerçekleşen enflasyon arasında fark olmadığından dolayı işsizlik doğal işsizlik düzeyine dönmekte ve işsizlik ile enflasyon arasındaki değiş-tokuş ortadan kalkmaktadır. Son dönemlerde Türkiye'de hem işsizlik hem de enflasyonun yükseliş trendinde olduğu düşünüldüğünde elde ettiğimiz sonucun geçerliliğini söyleyebiliriz.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Alper, Ö. (2017). Relationship between inflation and unemployment: The ARDL bound testing approach for Turkey. *Journal of International Trade and Economic Researches*, 1(2), 71-80.

Akkuş, E. (2012). Phillips eğrisi : Enflasyon-işsizlik değiş-tokuşu teorik bir inceleme. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 62(2), 99 – 151.

Baharumshah, A.Z., Slesman L.Y., Wohar M.E. (2016). Inflation, inflation uncertainty, and economic growth in emerging and developing countries: panel data evidence. Economic Systems Elsevier, 40(4), 638-657.

Demirgil, B. (2021). Makroekonomik değişkenler ile işsizlik ilişkisi: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 13-21.

Dereli, D. (2019). The relationship between inflation and unemployment in Turkey: An ARDL bounds testing approach. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 246-257.

Emsen, Ö. S., Kuşçu, S., Sarsılmaz, F. (2003). Phillips eğrisi analizi ve geçiş ekonomilerinden Kırgızistan üzerine uygulama. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 5(2), 81-99.

Estrada, A., Hernando, I., Lopez-Salido, J. D. (2000). Measuring the NAIRU in the Spanish economy. Bank of Spain Working Paper, 0009, 1-55.

Fabiani, S., Mestre, R. (2001). A system approach for measuring the EURO area NAIRU. European Central Bank Working Paper Series No. 65, 1-33.

Gündoğan, N. (2013). Çalışma ekonomisi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını.

Güneş, F.D. (2019). İşsizlik ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma.

Güney, A. (2009). İşsizlik, nedenleri, sonuçları ve mücadele yöntemleri. Kamu- İş Dergisi, 10(4), 135-159.

Güven, E.T.A., Ayvaz, Y.Y. (2016). Türkiye’de enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki: zaman serileri analizi. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 241-262.

Hepsağ, A. (2009). Türkiye’de Enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin analizi: Sınır testi yaklaşımı. İktisat Fakültesi Mecmuası, 59(1), 169-190.

Hogan, V., Zhao H. (2006). Measuring the NAIRU-A structural VAR approach. University College Dublin, UCD Centre For Economic Research Working Paper Series, 1-21.

Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and Inference on cointegration with application to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 169-210.

Karadağ Ak, Ö. (2021). Türkiye'deki ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkinin ARDL sınır testi yaklaşımıyla analizi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(15), 299-312.

Karahan, P., Uslu, N. (2018). A dynamic analysis on the validity of the Phillips curve for Turkey. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 6(36), 89-99.

Phillips, A.W. (1958). The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1861-1957. *Economica*, 25(2), 283-299.

Phillips, P., Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 335-346.

Şengönül A., Ekgün, B. (2021). Phillips Eğrisinin panel ARDL analizi: Türkiye'deki bölgelerarası bir uygulama. *International Journay Of Economics Politics Humantines And Social Sciences*, 4(2), 81-97.

Tajra, H.F. (1999). The Phillips curve in Brazilian economy after real plan. The George Washington University, The Minerva Program.

Tekgün, B. (2017). Phillips eğrisinin panel ARDL analizi: Türkiye'deki bölgeler arası bir uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Uçan, O., Çebe, G., N. (2018). 2008 krizi öncesi ve sonrası Türkiye'de ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon ilişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 6-17.

Yılmaz Uçan, A. (2017). Türkiye'de işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1990-2015 dönemi analizi. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.*

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ:
OECD'ye DAHİL 7 BATI AVRUPA ÜLKELERİ ÜZERİNDEN PANEL
VERİ ANALİZİ***

Ali BAGHIROV¹

Doktorant

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: elibagirov13@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-4745-2422

Öz

Bu çalışma, OECD bünyesine dahil olan yedi Batı Avrupa ülkesi: Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, İrlanda, Birleşik Krallık'da ekonomik büyüme ve turizm gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada kullanılacak veriler 1988-2015 yılları arasında, 27 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Araştırmanın amacı, ekonomik büyüme ve turizm gelişimi arasındaki uzun vadeli ilişkiyi, kişi başına düşen turizm'den gelen gerçek gelirleri, kişi başına düşen uluslararası turist sayısı, gerçek etkili döviz kuru ve kişi başına reel GSYİH 'yı çok değişkenli bir modelde araştırmaktır. Yapılan literatür taramalarında turizm sektörü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin çalışmada kullanılan panel veri setiyle araştırılmadığı kanaatine varılmıştır. Bölgesel olarak OECD ülkeleri arasında Batı Avrupa ile ilgili yapılan araştırmaların da yok denilecek kadar olması, araştırmanın motivasyonuna destek niteliğindedir. Araştırmada heterojen panel eşbütünleşme tekniği kullanılmıştır. Bu hedef doğrultusunda panel verileri

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** elibagirov13@gmail.com

Atf (APA): Baghirov, A., (2023), Turizm Sektörü ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD'ye Dahil 7 Batı Avrupa Ülkeleri Üzerinden Panel Veri Analizi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15 (2): 140-177., <https://doi.org/10.55827/ebd.1341079>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

kullanılarak panel eşbütünleşmesi ve tamamen değiştirilmiş normal en küçük kareler (FMOLS) testleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Turizm, Turizm gelişimi, ekonomik büyüme, panel veri analizi, Batı Avrupa, FMOLS*

Alan Tanımı: *Turizm Ekonomisi*

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE TOURISM SECTOR AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA ANALYSIS ON 7 WEST EUROPEAN COUNTRIES INCLUDING THE OECD

Abstract

This study examines the relationship between economic growth and tourism development in seven Western European countries included in OECD: Germany, Austria, Belgium, France, the Netherlands, Ireland and the United Kingdom. The data to be used in the study covers a period of 27 years between 1988-2015. The aim of the research is to investigate the long-term relationship between economic growth and tourism development, real income from per capita tourism, the number of international tourists per capita, real effective exchange rate and real GDP per capita in a multivariate model. It was concluded that the relationship between the tourism sector and economic growth was not explored with the panel data set used in the study. The fact that the researches on Western Europe among OECD countries regionally are negligible also support the motivation of the research. In the research, heterogeneous panel cointegration technique was used. In line with this goal, panel cointegration and completely modified normal least squares (FMOLS) tests were performed using panel data.

Key Words: *Tourism, Tourism development, economic growth, panel data analysis, Western Europe, FMOLS*

JEL Codes: *Z33, Z39*

1.GİRİŞ

Turizm faaliyetleri dünya genelinde ekonomik büyüme kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu sektör, sağladığı ekonomik etkiler nedeniyle bugün bir çok dünya

ülkeleri için önemli bir sektör haline gelmiştir. Dünyada birçok ülke her yıl turizm faaliyetleri üzerinden ekonomisine milyarlarca para girişimini sağlayarak ekonomisini büyütmektedir. Ayrıca turizmin bu kadar büyümesi istihdama da olumlu katkı sağlamaktadır. Bütün bunlara ilaveten ise, turizmin bölgesel avantajları da mevcuttur. Ülkelerin turistleri çekim kapasitesi doğal ve kültürel faktörlerden olumlu etkilenirken, ulaşım zorlukları ve terör gibi olaylar bu süreci maalesef ki, olumsuz yönde etkilemektedir. (Şengönül, Karadaş ve Koşaroğlu, 2018:1). Doğal ve kültürel açıdan zengin olan dünya ülkeleri yıl içinde diğer ülkelere nispete daha çok turist ağırlıyor. Burada tabii ki de, söylenildiği gibi, ülkelerin siyasi açısı da çok önemli rol oynamaktadır. Siyasi yapısı kuvvetli ve sabit olmayan devletlerin turizm sektörü, diğer ülkelere nispete daha az gelişim gösterir. Bu yüzden de bir devletin kültürel zenginliği ile beraber, onun siyasi açıdan da sabit ülke olması ekonomik gelişme ve turizm açısından oldukça önemli bir meseledir.

Turizm sektörü, İkinci Dünya Savaşından sonra iletişim, bilgi ve ulaşımdaki gelişmeler sayesinde bir endüstri haline gelmiş ve ekonomik ve sosyal açıdan önemli olmaya başlamıştır (Theobald,2005:5). Dünya Turizm Örgütüne (UNWTO) göre, dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri haline gelen uluslararası turizm, son altmış yılda önemli ölçüde gelişmiştir. Ara sıra yaşanan şoklara rağmen, endüstri gücünü ve dayanıklılığını kanıtladı ve zamanla neredeyse sürekli büyüdü. Uluslararası turist sayılarına yıllar bazında bakarken, burada 1950’li yıllarda dünya genelinde 25 milyondan fazla turist olduğunu görmekteyiz. Tabii ki de burada turizm sektörü git-gide artarak, kendinin en yüksek dönemlerine gelmiştir. 1950’lerde 25 milyon olan turist sayısı, daha sonra 1980’li yıllarda 278 milyon kişiye, 2000’lerde ise, 674 milyona ulaşmıştır. Araştırmaya dahil olan 2015 yılında ve onu takip eden süreçlerde ise bu sayı artık 1,2 milyara kadar çıkmıştır. Araştırmaya dahil edilen 7 Batı Avrupa ülkesi de hiç şüphesiz ki, ister OECD ülkeleri arasında olsun, isterse de tüm dünya genelinde , turist sayısına göre ön sıralarda yer alan ülkeler konumundadırlar. Gelir ve döviz kazancı gibi önemli bir ekonomik potansiyeli turizmin büyük ölçekli bir endüstri haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Turizm sektörü olarak, uzun vadeli ekonomik büyümesiyle, diğer endüstrileri doğrudan ve dolaylı etkilerle teşvik eder, istihdam yaratır ve olumlu ölçek ekonomilerine yol açar. Turizm endüstrisinin olumlu etkisi ülkeleri turizm sektörünü geliştirme çabalarını hızlandırmaya teşvik etmiştir (Sharma ve Sharma, 2014: 55; Chen ve Chiou-Wei, 2009: 812). Ekonomik katkıları nedeniyle, özellikle gelişmekte olan ülkeler, uluslararası turizmi ekonomik büyümeyi sağlamada stratejik bir faktör olarak görmektedir. Bu nedenle de turizm sektörüne önem verilmektedir ve sektörü geliştirmek için ekonomi politikalarına odaklanılmaktadır

(Balıbey ve Türkyılmaz, 2015: 86). Bütün bu söylenenler eşliğinde, daha önce de söylediğimiz gibi, Batı Avrupa ülkeleri OECD ülkeleri arasında en fazla turist kabul eden ülkelerdir. Yıllar bazında yaşanan ekonomik krizler ve şoklara rağmen bu bölgenin turizm sektörü hiçbir zaman ciddi ölçekte zarar görmemiş ve her zaman turist sayısına göre dünya haritasındaki konumunu ve yerini korumayı başarmıştır. Bu çalışmada da, belirtildiği gibi, OECD bünyesinde bulunan 7 Batı Avrupa ülkesine (Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, İrlanda, Birleşik Krallık) ait veriler kullanılarak, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

2. TURİZM VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

Turizme dayalı büyüme hipotezi, sınır ötesi turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (Brida vd, 2008: 54). İhracata yönelik ekonomik büyüme ilişkisinde olduğu gibi, turizme dayalı ekonomik bir büyüme ilişkisinde de turizmdeki herhangi bir gelişmenin uzun dönem dahilinde ekonomik büyümenin önemli belirleyicisi olduğuna ilişkin çeşitli nedenler ileri sürülmektedir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- (i). Turizm gelirleri milli gelir içinde yer almakta, milli ekonomide ortaya çıkan çarpan etkisi ekonomiyi olumlu yönde etkilemekte ve pek çok sektörü desteklemektedir.
- (ii). Turizm eğitilmiş işgücüne istihdam alanı sağlarken; yeterli düzeyde eğitim almayan kişilere de istihdam sağlamaktadır. İstihdam yaratıcı etki beraberinde bölgelerarası ekonomik farklılığın giderilmesine yönelik olumlu etkiler yaratmaktadır. Ayrıca turizm, insanlara iş imkanı sağlarken, eğitim alarak yetişmelerini de zorunlu hale getirmektedir.
- (iii). Uluslararası turizm ihracat odaklı büyümeyi sağlamaktadır. Bir yandan yerel firmaların rekabetini hızlandırarak diğer turistik destinasyonların açılmalarını sağlamaktadır. Öte yandan yerel firmaların ekonomik ölçeklerini artırmaktadır.
- (iv). Uluslararası turizmin etkisiyle ülkelerin kültürel kurumları ve tüketim alışkanlıkları değişmektedir. Bu değişim turizmde girişimcilik faaliyetlerinin artmasını sağlamaktadır. Böylelikle artan girişimcilik faaliyetleri yeni yatırımları ve istihdamı beraberinde getirmektedir (Çetintaş ve Bektaş, 2008: 37-38).

Genel anlamda araştırdığımız zaman turizm sektörünün bir endüstri olarak restoranlar, oteller, ulaşım, seyahat acenteleri, sigorta şirketleri, gıda ve sağlık endüstrilerinden oluşan geniş bir yelpazeye sahip olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda turizmin farklı büyüklüklerde 41 farklı alt sektörle bağlantılı olduğu söylenebilir (Samırkaş 2014: 64). Ülkeye giren turistlerin konaklama, eğlence, ulaşım ve hizmet talepleri için yapılan harcamalar, döviz kazancı sağladıkları için ekonomi üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Turizmin ekonominin diğer sektörleri üzerinde yarattığı yayılma ve dışsallıklarla tüm ekonomi üzerinde dinamik bir etkisi vardır. Turizm sektöründeki büyüme, talep artışı yaratarak üretim ve diğer sektörlerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Gwenhure ve Odhiambo, 2017: 34-35). Turistlerin harcamaları, yerel pazarlarda fiyatların belirlendiği ürünlerin tüketimi içindir (Nasir vd, 2015: 85).

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın geliştirilmesinde, ihracatta artış, ölçek ekonomisi, döviz, ödemeler dengesi, vergi gelirlerinde artış, pozitif dışsallıklar, geleneksel sektörlerin etkinliği ve geri kazanımı yaratarak, ihracata dayalı bir büyüme stratejisi oluşturulmuştur (Bahar, 2006: 140; Sharma, 2018: 1; Muhtaseb ve Daoud, 2017: 214). Turizm faaliyetlerinden sağlanan döviz, görünmez bir ihracattır, çünkü ödemeler dengesinin cari hesabına doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bütün bunlara ilaveten bunu söylemek gerekir ki, turizm sektörünün gelişmesi her hangi bir ülke dahilinde, aynı ülkenin içinde bir çok sektörlerin de gelişmesine neden olmaktadır. Misal olarak, otel konaklama, altyapı çalışmalarının yanı sıra ülkeler bazında turizm sektörünün gelişimi kanalizasyon, yol yapımı, ulaştırma çalışmalarının da hızlanmasına ve bu sektörlerin de gelişmesine sebep olur. Bunun için de belli yatırımlar yapılır devletler tarafından ve turizmle bir yerde bütünlük haline gelecek tüm sektörler geliştirilir. Genellikle bu gibi değişiklikler için devletler kendi bütçelerinden belli miktarlarda bütçe ayırır ve yapılan paket uygulamalarıyla beraber bu bütçe sektörlerin gelişimi için harcanır. Bir çok ülkelerde de turizmin altyapısını oluşturacak sektörler önceden belirlenmektedir. Buna göre de, turizm sektörünün gelişmesi amacıyla yapılan yollar, oteller, altyapı çalışmaları adeta devletler tarafından öncelik halini alır (Theobald, 2005: 82; Kar vd., 2004: 91).

Bütün bunlar bağlamında, birçok ülke için gelir, istihdam, özel sektör büyümesi ve altyapı gelişiminin birincil kaynağı olduğu için turizm endüstrisinin dünyanın en büyük ve en çeşitli iş sektörü olduğunu söyleyebiliriz. Turizm endüstrisi ekonomik büyüme, istihdam, gelir, döviz için büyük bir potansiyel yaratmaktadır. Turizm, diğer ekonomik endüstrileri doğrudan, dolaylı ve teşvik edici etkilerle

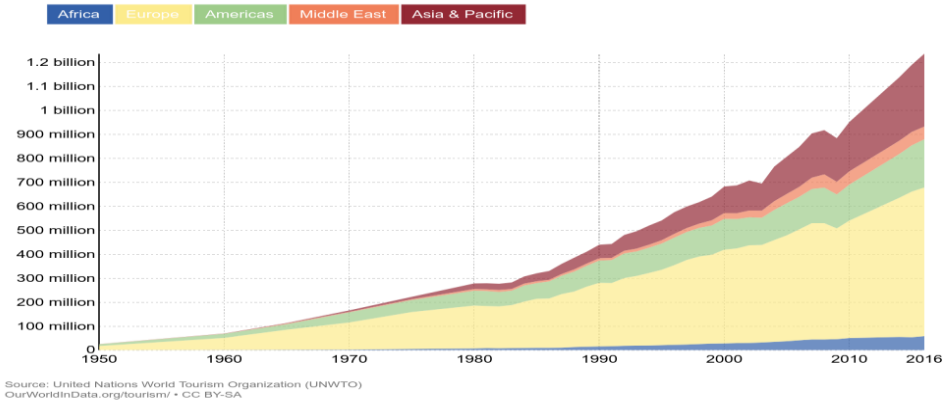
canlandırmaktadır. Turizm harcamalarındaki artış ilgili sektörlerde ilave faaliyetlere yol açmaktadır (Ay ve ark. 2015: 816; Louca ve ark., 2016: 7). Turizm gelirleri, çarpan etkisi nedeniyle ödemeler dengesinde bir artışa ve turizm destekli devlet politikaları ile hane halkı geliri ve devlet gelirlerinde artışa neden olmaktadır. Gelişme stratejileri, turizm gelişiminin ekonomik büyümeyi desteklediği düşüncesiyle çoğu gelişmekte olan ülkede turizme dayandırılmıştır (Chancharat, 2011: 341). Ekonomik kalkınmadaki potansiyeli sayesinde turizm uluslararası ticaretin ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde uluslararası turizm, petrol endüstrisi, kimya ve otomotiv sektöründen sonra en fazla ihracat geliri elde eden sektör olarak dördüncü sıradadır (Seghir ve diğerleri, 2015: 1614).

Turizmdeki bu gelişmeler, ülkelere yapılan yatırımlarda artış, yerel girişimciler için üretim maliyetlerinde azalma ve yerel şirketler arasında artan rekabet sağlamaktadır. Ekonomide istihdam beşeri sermaye, büyüme, döviz kazanımları ve pozitif ölçek ekonomileri yaratır (Mallick ve ark., 2016, : 184). Turizmin gelişmesi, bir ülkede inşaat, ulaşım, konaklama ve yiyecek ve içecek tüketimine bölgesel katkılar sağlayarak artışa neden olmaktadır (Tuğcu, 2014: 207). Ayrıca turizm, ülkeler için ekonomik kalkınma sürecinin önemli bir girdisi olarak görülmektedir. Bu sektörün gelişimi ülkelerde ithalata olan bağımlılığın azalması ve ulusal refah düzeyinin artmasına da sebep olmaktadır. Dünya pratiğine bakarsak, turizmin bir çok ülkelerde önemli oranda ekonomide pay sahibi olduğunu görürüz. Hatta bazı gelişmekte olan ülkeler, yeni sanayileşmiş ülkeler ve 3. dünya devletlerinin turizmden gelen gelirleri diğer sektörlerden daha fazladır. Bu sektör gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere sermaye akımını da taşıyarak, diğer ülkelerin gelişmesini de sağlar, ayrıca devletler arasında gelir transferini de arttırarak, yakınsama sağlar. Bu nedenle turizm sektörü, politika yapıcılar tarafından bölgesel refah eşitsizliklerini birçok kez azaltmak için politika aracı rolünü üstlenebilir (Tuğcu, 2014: 207). Turizm endüstrisinin ülke ekonomilerindeki artan önemi nedeniyle, turizm harcamaları (belirli bir ihracat türü) ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişki son zamanlarda dikkat çekmeye başlamıştır. Turizm harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi anlamak, turizm politikalarının tasarımı ve uygulanmasında büyük önem taşımaktadır (Seghir vd. 2015: 1614; Chen ve Chiou-Wei, 2009: 812). Çünkü aşırı ve kötü planlanmış turizm gelişimi, ekonomik potansiyelin yetersiz kullanımının yanı sıra fiziksel çevreyi de etkilemekte ve doğanın ve doğal kaynakların doğası üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Theobald, 2005: 92). Bu durum sürdürülebilir kalkınmayla çelişmektedir ve ekonomik büyüme uğruna çevresel zarara sebep olmaktadır.

Ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişki bugün literatürde en çok tartışılan konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna sebep ise, bu konu dahilinde araştırmacıların farklı sonuçlar elde etmesi ve konuyu farklı perspektiflerden değerlendirmeleridir. Yapılan araştırmalara ve elde edilen farklı sonuçlara göre bu konuda 4 farklı hipotez üretilmiştir. İlk hipotez, turizmden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini ifade eden turizme dayalı büyüme hipotezidir (Tourism-Led Growth Hypothesis-TLGH). Bu hipotez, turizmin döviz hareketlerini arttırdığını ve bunun yanı sıra da eşzamanlı olarak da istihdamı da arttırdığını savunmaktadır. Bununla da bu hipoteze göre ekonomik büyüme sağlanmaktadır (Balıbey ve Türkyılmaz, 2015: 86). İkinci hipotez, ekonomik büyümeden turizme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini ifade eden ekonomik büyümeye dayalı turizm hipotezi (Growth-Led Tourism Hypothesis-GLTH veya Economic Driven Tourism Growth) olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü hipotez, turizm ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisini ifade eden çift yönlü nedensellik hipotezidir (Bidirectional Causality Hypothesis-BCH). Dördüncü ve sonuncu hipotez ise, turizm ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden tarafsızlık hipotezidir (Wu ve MengHua, 2018: 31; Mallick vd., 2016: 184; Gwenthure ve Odhiambo, 2017: 34).

Şekil 1: Dünya Bölgelerine Göre Gelen Uluslararası Turist Sayısı

International tourist arrivals by world region

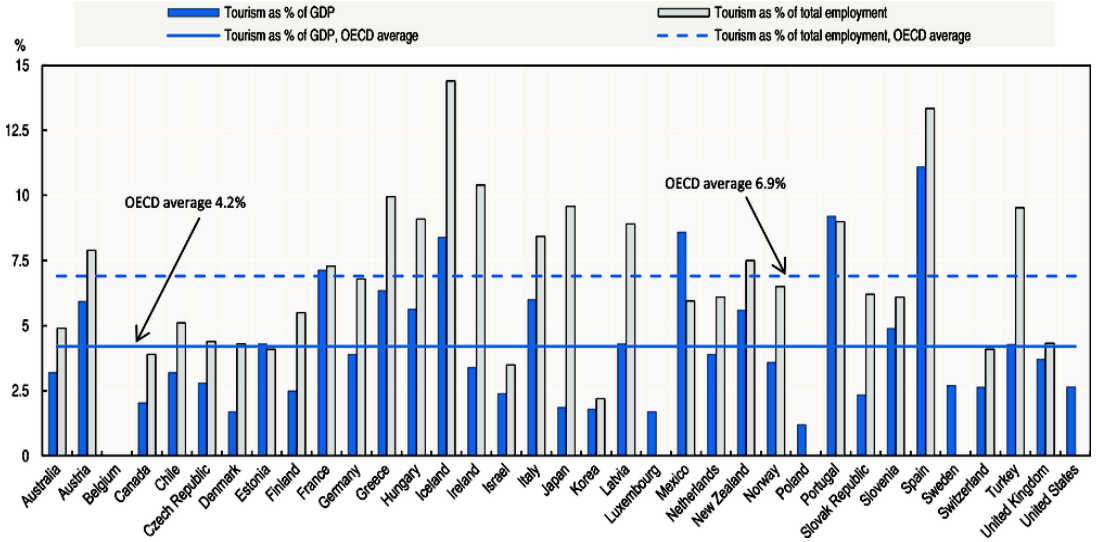
Kaynak: UNWTO, <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-dashboard> , Erişim Tarihi: 19.11.2020

3. AB ÇERÇEVESİNDE BÖLGENİN TURİZM POLİTİKASI VE BATI AVRUPA'DA EKONOMİK BÜYÜME İLE TURİZM İLİŞKİSİ

Turizm, Avrupa Birliği'nde (AB) üçüncü en büyük sosyo-ekonomik faaliyettir ve AB'nin gayri safi milli hasılasına ve istihdama önemli bir katkı sağlar. Avrupa aynı zamanda dünyanın bir numaralı turizm merkezidir. Bununla birlikte, küresel sektörde Avrupa en hızlı büyüyen bölge değildir ve uluslararası turist varış ve gelirleri bakımından pazar payı daralmaktadır. Bugün AB'deki turizm işletmeleri turist profilinde ve davranışında bir takım değişikliklerle karşı karşıyadır. Demografik olarak, AB'deki turistler önceki on yıllardan daha yaşlıdır. Coğrafi olarak ise, AB kaynak pazarları hala turistlerin en büyük kısmını sağlasa da, AB'ye son yıllarda gelen turistler daha çok gelişmekte olan ülkelerdendir. Günümüz itibarile artık insanların turizm planlarını ve seyahetlerini önceden planlaması daha kolay hale gelmiş durumdadır. İnsanlar aylar öncesinden artık çıkacağı bir gezinin planını internet üzerinden kurma yeteneğine sahiptir. Bu anlamda her ne kadar artan turist sayıları olsa da, insanlar seyahate çıktıkları zaman çevre kirliliğine özen gösterebilirler de, hala önemli bir miktarda AB ülkeleri dahilinde önemli ölçekte karbon salınımı da kalmaktadır. Çağdaş AB politikalarından biri de çevre kirliliğinin karşısını alacak şekilde turizmi bölge dahilinde geliştirmek ve bölgede turizmden gelecek ekonomik ilişkini daha ilerlere taşımaktır. AB'nin turizm politikası yıllar bazında geliştirilmiş ve bu konuda 2009 senesinde yürürlüğe giren Lizbon anlaşmasından sonra özellikle bu sektördeki eksik kalan taraflar daha da geliştirilerek güçlendirilmiştir. Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesini takiben, Avrupa Komisyonu, Avrupanın dünyanın bir numaralı turizm merkezi konumunu korumasını amaçlayan bir AB turizm stratejisi hazırlamıştır. Bu strateji çerçevesinde, Komisyon AB'de turizme destek (çoğunlukla finansal) sağlamak için çeşitli projeler ve girişimler başlattı. Diğer politika alanlarında ilave adımlar atılmıştır: örneğin, göç politikası ve içişleri çerçevesinde AB, Schengen Bölgesine giderken vize alması gereken üçüncü ülke vatandaşları için vize kurallarını düzenlemiştir (European Parliament, 2015: 1). Avrupa Komisyonu için turizm sektörü ve ondan gelen gelirlerin gelişmesi çok önemli bir hususdur. Bundandır ki, AB komisyonu turizm gelirlerin bölgede GSYİH'a katkısının büyük olduğunu defalarca belirtmiştir. Turizmle ilgili 2010 strateji belgesinde, turizm endüstrisinin doğrudan AB GSYİH'sının % 5'inden fazlasını oluşturduğu belirtilmiştir. En son verilere göre Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), OECD üye devletlerinde, turizm GSYİH'nın ortalama % 4,7'sine doğrudan katkıda bulunmaktadır. OECD verileri ülkeler arasında önemli farklılıkları da ortaya koymaktadır. Buna göre, ister AB dahilindeki ülkelerde isterse de bizim bölgesel

olarak ele aldığımız Batı Avrupa bölgesi ülkelerinde turizmden gelen gelirler, turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi farklı yönlerde gelişmektedir (European Parliament, 2015: 4)

Şekil 2: OECD ülkelerinde Turizm sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi

Kaynak: OECD, https://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies_20767773 , Erişim Tarihi: 19.11.2020

Komasyon, AB'ye ve aynı zamanda da OECD'ye dahil olan Batı Avrupa ülkelerinin (İsviçre hariç, AB üyesi değil) turizm endüstrilerinin, çoğu küçük ve orta ölçekli işletmelerden (KOBİ) oluşan yaklaşık 2 milyon işletme içerdiğini ve toplam AB iş gücünün % 5,2'si için iş sağladığını tahmin ediyor. 2013 yılında, sadece konaklama ve gıda hizmetleri sektörü yaklaşık 10 milyon iş teklif etmiştir bu ülkelerde ve bölge dahilinde (toplam AB istihdamının % 4'ü). Turizm sektörünün bu kadar gelişmesine ve bölgenin bu sektörde öncü olmasına rağmen, bu sektörde bir çok işin mevsimsel olması, düşük ücretlere tabii olması ve çoğu vakit de yarı zamanlı çalışma saatlerinin olması istihdam sorununa tam çare olamamaya neden olmaktadır. OECD verilerine göre AB üye devletleri ülkeleri dahilinde 2013 yılında, AB konaklama ve gıda hizmetleri sektöründeki işlerin üçte biri mevsimsel olmuştur. Buna ek olarak da turizm sektöründeki işçilerin düzensiz olarak ve çoğu zaman da illegal olarak çalışması da kendiliğinden bazı sorunları beraberinde getiriyordu (European Parliament,2015: 6). Tüm bu olumsuzluklara rağmen başta da belirtilen gibi, turizm sektörü bölge dahilinde hızla artış gösteriyor ve şüphesiz

ki bu artışta Batı Avrupa ülkelerinin de büyük önemi var. OECD'nin her yıl yayınlanan yıllık turizm sektörü verilerinde de seneler bazında bu sektörün artış hızını koruduğu görülmektedir.

3.1. İRLANDA' DA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Turizm, İrlanda için ekonomik aktivitenin önemli bir itici gücüdür. Hizmet ihracat kazançlarının en uzun süredir devam eden kaynağı olmasının yanı sıra, doğrudan ve dolaylı olarak ülke genelindeki istihdamı çeşitli beceri düzeyleri için desteklemektedir. Turizm ve otelcilik sektörü 2012 yılında ülkede yaklaşık olarak 185.000 kişi istihdam etmiş ve yurtiçi ve yurtdışından 5 milyar Euro'dan fazla gelirdede etmiştir ki, bu da GSYİH'nın % 3'ünden fazlasına eşittir. Turizm ayrıca İrlanda'nın imajını ve çekiciliğini yaşamak, çalışmak ve yatırım yapmak için bir yer olarak şekillendiren bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. OECD'ye göre 2012 senesi turizm açısından ülke için oldukça mühim yıllardan biri olmuştur. Bunu OECD dahilinde yapılan değerlendirmeler ve ülke genelinde istihdam edilen kişi sayısından da görmek mümkündür. 2012 verileri, İrlandaya yapılan genel ziyaretlerin sabit kaldığını (+% 0,2 ila 6,52 milyon seyahat), tatil seyahatlerinin% 3,8 ve iş seyahatlerinin% 7,7 arttığını göstermektedir. Buna ilaveten ise yıllar bazında 2012 yılı İrlandaya tatil bazında seyahat eden kişi sayılarında da yükseliş olmuş ve bu da ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamıştır. Ulaştırma, Turizm ve Spor Daire Başkanlığının 2012 yılında özellikle turizm için tahsis ettiği toplam bütçe İrlanda'da 143 milyon Euro olmuştur. Turizm sektörünün yurtdışı pazarlaması ise 2012 yılında 39,35 milyar dolar olmuştur. Turizm için ayrılan bütçenin çoğunluğu ise, İrlanda'da ekoturizmin, tarihi turizmin ve diğer bu gibi turizm sektörlerinin gelişmesinde kullanılmıştır (OECD Tourism Trends and Policies 2014, OECD, 2014: 208).

Şekil 3: İrlanda’da yıllar bazında turizmden gelen gelirler

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals	Thousand	7 839
Overnight visitors (tourists)	Thousand	7 288	6 470	5 695	6 021	6 035
Same-day visitors (excursionists)	Thousand	551
<i>Top markets¹</i>						
Great Britain	Thousand	3 872	2 987	2 562	2 623	2 518
Other Europe	Thousand	776	1 492	1 270	1 382	1 415
United States/Canada	Thousand	1 005	905	849	889	922
Germany	Thousand	468	415	378	409	435
France	Thousand	415	377	338	378	382
Nights in all means of accommodation	
Hotels and similar establishments	
Other collective establishments	
Total international receipts ¹	Million EUR	4 520	3 874	3 485	3 582	3 670
International travel receipts ¹	Million EUR	3 834	3 383	2 947	2 864	2 877
International passenger transport receipts	Million EUR	686	491	538	718	793

Kaynak: İrlanda Merkezi İstatistik Ofisi, <https://www.cso.ie/en/index.html>, Erişim Tarihi: 25.11.2020

3.2. HOLLANDA’DA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Turizm, Hollanda ekonomisinin 2012 yılında GSYİH’nın % 2,9’unu oluşturan önemli bir sektördür. Turizm endüstrisi ülkede toplam istihdamın % 4,5’i oluşturmuş ve 413.000 yeni iş imkanı sağlamıştır. 2011 ve 2012’de ülkeye gelen turist sayısı 11,7 milyon olmuştur ki, bu da OECD verilerine göre yeni ziyaretçi rekoruydu. 2012 yılında Hollanda’nın önde gelen beş başlangıç pazarı ise Almanya (toplamın% 26’sı), Birleşik Krallık (% 14), Belçika (% 13), Amerika Birleşik Devletleri (% 8) ve Fransa (% 5) idi. Bu beş pazar bu nedenle de ülkede tüm uluslararası gelişlerin% 66’sına katkıda bulunmuştur. Ülkede 2012 yılında uluslararası turizm gelirleri ise, % 4.9 artışla 10.7 milyar Euro’ya kadar yükselmiştir. 2013 verilerine esasen ülkenin turizmden gelen gelirleri 13,3 milyon euro olmuştur. Yine aynı zaman diliminde belirtilen verilere göre Hollandada 2013 yılında turizm sektöründe %4,7 lik bir istihdam olmuştur. Holanda’ da faaliyetde olan Turizm Bakanlığının bütçesi ise tamamen genel devlet bütçesinden finanse edilmektedir. Devlette belirli turizm vergileri yalnızca yerel düzeyde uygulanır; konaklama, gece konaklama vergileri; bunlar yerel yönetimler tarafından turizme özgü ve genel amaçlar için kullanılabilir. Devlet olarak turizm sektöründen gelen gelirleri daha da arttırmak ve ekonomik büyüme sağlamak amacıyla bakanlık bünyesinde bir sıra kararlar da alınmıştır ki bu kararlar da aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Daha düşük vergiler karşılığında daha az sübvansiyon.
2. Daha az, daha basit kurallar.
3. Kurumsal finansmana daha fazla erişim.
4. İşletmeler için bilgi altyapısına daha iyi erişim.
5. İşletmelerin gereksinimleri ile mali, eğitsel arasında daha iyi uyum ve diplomatik faaliyetler

Şekil 4: Hollanda’da yıllar bazında turizmden gelen gelirler

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals	Thousand	10 104	9 921	10 883	11 300	11 680
Overnight visitors (tourists)	
Same-day visitors (excursionists)	
<i>Top markets</i>						
Germany	Thousand	2 669	2 744	2 848	2 978	3 010
United Kingdom	Thousand	1 639	1 409	1 556	1 508	1 614
Belgium	Thousand	1 109	1 172	1 257	1 345	1 462
United States	Thousand	1 068	1 018	1 223	1 320	1 323
France	Thousand	575	574	669	666	642
Nights in all means of accommodation	
Hotels and similar establishments	
Other collective establishments	
Total international receipts	
International travel receipts	Million EUR	9 072	8 867	9 718	10 308	10 697
International passenger transport receipts	

Kaynak: Hollanda İstatistik Ofisi, <https://www.cbs.nl/nl-nl>, Erişim Tarihi: 25.11.2020

3.3. BİRLEŞİK KRALLIK'TA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Turizm İngiltere ekonomisinin önemli bir parçasıdır. 2011 yılında turizm, İngiltere ekonomisine (%4) 50 milyar GBP nin üzerinde brüt katma değer (GVA) sağlamıştır. 2011 verilerine göre ülkede toplam 2,7 milyon kişi bu sektörde çalışıyordu ki, bu da toplam istihdamın %9'unu barındırmaktaydı. Bu istihdamın yaklaşık 1,7 milyonu doğrudan turizmle ilgilidir. 2012 de İngiltere dünyanın dört bir yanından 31 milyon ziyaretçiyi ağırladı ki, bu da 2011 senesine kıyasla %2 daha fazlaydı. 2012 senesinde Olimpiyat oyunlarının İngiltere'nin başkenti olan Londra'da olması ekonomi açısından ülkeye büyük bir katkı sağlamıştır. OECD verilerine göre, 2012 senesi dahilinde ülke oyunların geçirildiği aylarda 685.000' den fazla turisti ağırlamış, toplam bu oyunlardan ise 925 milyon euro kazanarak ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. 2012 yılı verilerine göre ülkeye toplam olarak %38 oranında insan tatil yapmak için gelmiştir. İlaveten %24 insan iş için,

%29 oranında bir kitleyse, arkadaş ve akrabalarını ziyaret için gelmiştir. Ülkeye gelenlerin 3,8 milyonunu fransızlar oluşturmuştur ki, bu da genel olarak her zaman ortaya çıkan manzaradan farksız olmuştur. Almanya, İrlanda, Hollanda ve İspanya ziyaretçi pazarında ilk beş sırada yer alan ülkelere dahil olmuştur. 2012 verilerine esasen ise, ülkede turistlerin en çok seyahat ettiği yerler tarihi kesimler olmuştur. Bununla da, İngiltere’de daha çok tarihi turizmin ilerlediğini söylememiz mümkün. Kültür, Medya ve Spor Dairesi (DCMS), turizme sponsorluk yapan hükümet bölümü olarak faaliyet göstermektedir. Bu kurum ülkede büyük ve daha çok bilinen şehirlerle beraber, İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda’ da faaliyetini devam ettirmekte ve ülkenin tanıtımını hem dahilinde, hem de ülke dışında yapmaktadır. Bununla beraber, ülkede resmi kurum olmayan ama devlet tarafından destek gören Visit Britain isimli bir kurum da var ki, ülkeni daha çok dış mecralarda tanıtmaktadır. Resmi verilere esasen ise, 2011-2015 yılları arasında toplam olarak devlet tarafından turizmin gelişimi için 128,6 milyon ingiliz funtu ayrılmıştır. Bu gün sektörün gelişimi için ise bir çok global ve ülke dahili programlar hazırlanmakta ve topluma sunulmaktadır.

Şekil 5: İngiltere’de turizm gelirleri

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals	Thousand	31 888	29 889	29 803	30 798	31 084
Overnight visitors (tourists)	Thousand	30 142	28 199	28 296	29 306	29 282
Same-day visitors (excursionists) ¹	Thousand	1 746	1 690	1 508	1 492	1 802
<i>Top markets</i>						
France	Thousand	3 636	3 784	3 618	3 633	3 787
Germany	Thousand	2 900	2 780	3 004	2 947	2 967
Ireland	Thousand	2 950	2 877	2 711	2 846	2 840
Netherlands	Thousand	3 070	2 948	2 629	2 574	2 453
Spain	Thousand	1 818	1 715	1 758	1 789	1 735
Nights in all means of accommodation	Thousand	245 775	229 391	227 960	234 363	230 149
Hotels and similar establishments	Thousand	61 633	60 050	65 082	66 005	65 388
Other collective establishments ²	Thousand	41 577	42 882	40 012	42 458	40 225
Total international receipts ³	Million GBP	24 699	24 076	26 569	28 296	29 271
International travel receipts ³	Million GBP	19 598	19 353	20 969	21 888	23 178
International passenger transport receipts ³	Million GBP	5 101	4 723	5 600	6 408	6 093

Kaynak: Milli İstatistik ofisi; <https://www.ons.gov.uk/>, Erişim Tarihi: 25.11.2020

Şekil 6: İngiltere ve Turizmde istihdam

	2008	2009	2010	2011	2012
Total tourism employment (direct)	1 713.6	1 771.8	1 549.1	1 666.9	..
Tourism industries
Accommodation services for visitors	353.7	422.0	330.2	384.3	..
Hotels and similar establishments
Food and beverage serving industry	510.8	499.7	420.5	458.4	..
Passenger transport	191.4	180.6	140.3	139.8	..
Air passenger transport	59.3	51.3	40.3	42.6	..
Railways passenger transport	25.9	22.9	19.6	19.3	..
Road passenger transport	104.6	105.0	78.8	76.6	..
Water passenger transport	1.6	1.4	1.6	1.3	..
Passenger transport supporting services
Transport equipment rental	2.2	2.3	5.5	1.6	..
Travel agencies and other reservation services industry	112.4	95.0	86.6	95.4	..
Cultural industry	121.0	156.9	123.9	123.9	..
Sports and recreation industry	61.9	51.8	87.7	96.3	..
Retail trade of country-specific tourism characteristic goods
Other country-specific tourism industries	0.3	0.3	0.2	0.3	..
Other industries	360.0	363.2	354.1	366.9	..
<i>Gender breakdown</i>					
Male (% of total tourism employment)	51.2	48.8	53.2	51.8	..
Female (% of total tourism employment)	48.8	51.2	46.8	48.2	..

Kaynak: Milli İstatistik ofisi; <https://www.ons.gov.uk/>, Erişim Tarihi: 25.11.2020

Şekil 7: İngiltere’de İç turizm tüketimi

	Domestic tourism consumption	Inbound tourism consumption	Internal tourism consumption
Total	103 827	20 979	124 807
Consumption products
Tourism characteristic products	69 497	12 458	81 955
Accommodation services for visitors	8 305	4 754	13 059
Food and beverage serving services	26 386	3 242	29 628
Passenger transport services	21 931	3 853	25 784
Air passenger transport services	15 253	2 883	18 136
Railways passenger transport services	3 728	328	4 057
Road passenger transport services	2 077	458	2 535
Water passenger transport services	873	184	1 057
Passenger transport supporting services
Transport equipment rental services	695	116	810
Travel agencies and other reservation services	2 983	99	3 082
Cultural services	5 528	187	5 715
Sports and recreation services	3 350	152	3 503
Country-specific tourism characteristic goods
Country-specific tourism characteristic services ¹	319	55	374
Other consumption products ²	34 330	8 522	42 851
Tourism connected products
Non-tourism related consumption products
Non-consumption products

Kaynak: Ulusal İstatistik Ofisi; <https://www.ons.gov.uk/>, Erişim Tarihi: 28.11.2020

3.4. AVUSTURYA'DA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

2012 OECD verilerine göre Avusturya'ya bu sene içinde toplam olarak tüm dünyadan 18,9 milyon turist gelmiştir ki, bu da diğer senelere göre, %4,8 daha fazla idi. Ayrıca, ülke genelinde belirtilen verilere göre turizm sektörü en fazla gelişen sektörlerden biri olmuştur ki, bu sektörün gelişim oranıysa, %19 olmuştur. 2012 yılında ülkeye en fazla gelen yabancı turist ise Çin, Suudi Arabistan ve Rusya gibi ülkelerden olmuştur. Ülke verilerine esasen, 2012 yılında Avusturya turizm sektöründen toplam olarak 17 milyar euro kazanmıştır ki, bu da genel ülke gelirlerinin neredeyse %5,8'ni barındırmaktaydı. Araştırmalara göre turistlerin ülkeye en fazla seyahat ettiği aylar ise kasım ile nisan ayları arasındır ki, bu da özellikle ülkede kış turizminin gelişmesine katkıda bulunuyor. Avusturya genelinde turizmden ortaya çıkan istihdam faizi ise %7,5 olarak belirlenmiştir ki, bu da Avusturya'nı ister Avrupa isterse de dünyada turizmde en önemli ülke konumuna getiriyor. Ülkede, genel olarak belirlenen işsizlik oranları ve ekonomik büyüme oranları da diğer OECD ülkelerine nispete daha gelişmiş durumdadır.

Şekil 8: Avusturya'da turizm gelirleri yıllar bazında

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals		--	--	--	--	--
Overnight visitors (tourists) ¹	Thousand	17 047	16 510	17 177	18 045	18 907
Same-day visitors (excursionists)		--	--	--	--	--
<i>Top markets</i>						
Germany	Thousand	7 820	7 750	7 887	8 054	8 380
Switzerland and Liechtenstein	Thousand	853	885	941	1 076	1 141
Netherlands	Thousand	1 082	1 072	1 044	1 069	1 124
Italy	Thousand	901	918	930	944	907
United Kingdom	Thousand	726	614	641	619	642
Nights in all means of accommodation		--	--	--	--	--
Hotels and similar establishments		--	--	--	--	--
Other collective establishments		--	--	--	--	--
Total international receipts	Million EUR	16 513	15 374	15 705	16 187	16 661
International travel receipts	Million EUR	14 677	13 895	14 027	14 267	14 706
International passenger transport receipts	Million EUR	1 836	1 479	1 678	1 920	1 955

Kaynak: İstatistik Avusturya; <https://www.statistik.at/>, Erişim Tarihi: 28.11.2020

3.5. BELÇİKA'DA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Belçika'da ülke genelinde turizm başlıca olarak 3 bölge arasında bölünmektedir ki, bu bölgeler de federal eyaletler olan- Flanders, Wallonia ve Brüksel başkent bölgeleridir. Ülke en fazla turist sayısını komşuları gibi 2012 senesinde almıştır ki, OECD verilerine göre bu sayı 6,2 milyon kişi olmuştur. 2012 yılında Belçikaya gelen yabancı turist sayısı % 0,2 arttı. Belçika'nın önde gelen dış pazarları ise Hollanda, Fransa, İngiltere ve Almanyaydı. Belçika yerli ziyaretçileri 2012 yılında 3.9 milyona ulaşmış olup, bunların% 59 u Flanders,% 25 Wallonia ve % 16'sı Brükseli ziyaret etmiştir.2013 senesi verilerine göre ise devletin toplam turizm bütçesi 61,8 milyon euroya ulaşmıştır. Bu yıllar bazında OECD verilerine göre ülke bazında ekonomik büyüme oranı ise 5,5% olmuştur (OECD Tourism Trends and Policies 2014, OECD, 2014: 130).

Şekil 9: Belçika'da turizm gelirleri yıllar bazında

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals						
Overnight visitors (tourists) ¹	Thousand	5 820	5 450	5 772	6 077	6 198
Brussels	Thousand	2 268	2 147	2 238	2 335	2 366
Flanders	Thousand	2 777	2 581	2 765	2 931	3 022
Wallonia	Thousand	775	722	769	811	810
Same-day visitors (excursionists)	
Top markets for Belgium						
Netherlands	Thousand	1 103	1 089	1 154	1 171	1 197
France	Thousand	903	921	964	1 008	989
United Kingdom	Thousand	954	784	796	793	829
Germany	Thousand	622	608	640	665	643
Spain	Thousand	264	259	308	337	316
Nights in all means of accommodation						
Hotels and similar establishments ¹	Thousand	11 120	10 333	10 854	11 436	11 693
Brussels	Thousand	4 281	4 087	4 242	4 499	4 566
Flanders	Thousand	5 433	4 949	5 248	5 522	5 726
Wallonia	Thousand	1 405	1 298	1 364	1 416	1 401
Other collective establishments	
Total international receipts						
International travel receipts	Million EUR	8 010	8 465	9 162	9 421	10 128
International passenger transport receipts	

Kaynak: İstatistik Belçika; <https://statbel.fgov.be/fr>, Erişim Tarihi: 29.11.2020

3.6. FRANSA'DA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Fransa dünya genelinde turizmde ön sıralarda yer alan devletlerden biridir. İster AB dahilinde, ister OECD ülkeleri arasında Batı Avrupa'nın en önemli turistik ülkelerinden biridir. Başkent Paris bölgesi sadece her yıl milyonlarla turist kabul eden şehirlerden sadece birisi. Şarap ve peynir yapımı, bunun yanı sıra da parfümeri ve çikolata gibi ham maddelerin yapımında ön sıralarda yer alan Fransa her yıl

binlerce turisti ağırlıyor. 2011 senesi verilerine göre ülkeye 80 milyondan fazla insan gelmiş, gelir olarak ise ülkeye turizmden 44 milyon euro dahil olmuştur. Gelen yabancı turist sayısı 2011 ile 2012 arasında% 1,8 artarak 2012 yılında 83 milyona ulaşmış ve ortalama yedi gece konaklamıştır bu turistler. Avrupa genelinde Fransa ülke olarak, toplam gelenlerin% 83 ünden fazlasını temsil etmektedir. 2012 yılında geceleme sayısı% 2,4 artarak 577,7 milyona ulaşırken, Avrupadaki payı% 77,4 olmuştur. Turizme ayrılan vesait devlet tarafından belirli bir kontenjanda yıllar bazında ilerlemiştir. 2013 senesinde Fransa, Avrupada turizme en çok bütçe ayıran devletlerden olmuştur. 2013 turizm bütçesi ise 42,4 milyon euro olmuştur. Turizm ayrıca devletin kültür ve miras politikası (müzeler, tarihi eserlerin yenilenmesi vb.), Altyapı ve ulaşım politikası ve çevrenin korunması ve geliştirilmesi politikası gibi diğer politikalara yaptığı harcamalardan dolayı olarak faydalanmaktadır. Bu genel bütçe girdisi, turizmle ilgili bir kesişen politika belgesi (DPT) genel bakış belgesinde tahmin edilmektedir. Bu politikalar çerçevesinde turizmle yakından veya gevşek bağlantılı olan toplam ödeneklerin 1,9 milyar Euro civarında olduğu tahmin edilmektedir. 2012-2013 verilerine göre ülkede bu seneler içinde turizm sektöründe yaklaşık 5 milyonu aşkın kişi çalışmaktaydı ki, bu da genel istihdamın %25’ni oluşturmaktaydı. Bu yıllar bazında ekonomik büyüme ilişkisi ise OECD verilerine göre %6,7 olarak belirlenmiştir.

Şekil 10: Fransa’da turizm gelirleri yıllar bazında

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals	Thousand	193 571	192 369	190 491	197 301	198 370 p
Overnight visitors (tourists)	Thousand	79 218	76 764	77 648	81 550	83 013 p
Same-day visitors (excursionists)	Thousand	114 353	115 605	112 843	115 751	115 357 p
<i>Top markets</i>						
Germany	Thousand	11 645	10 692	11 410	11 622	12 226 p
United Kingdom	Thousand	13 560	12 195	12 246	12 388	12 205 p
Belgium	Thousand	8 636	10 165	10 013	10 150	10 436 p
Italy	Thousand	8 233	7 248	7 178	8 068	8 025 p
Netherlands	Thousand	6 244	7 224	7 002	6 493	6 355 p
<i>Nights in all means of accommodation</i>						
Hotels and similar establishments	
Other collective establishments	
Total international receipts	Million EUR	45 640	42 163	42 834	47 098	49 714 p
International travel receipts	Million EUR	38 465	35 505	35 464	39 333	41 680 p
International passenger transport receipts	Million EUR	7 175	6 658	7 370	7 765	8 034 p

Kaynak: Fransa Merkezi Bankası; <https://www.banque-france.fr/>, Erişim Tarihi: 01.12.2020

Şekil 11: Fransa’da turizm ve istihdam

	2008	2009	2010	2011	2012
Total tourism employment (direct)
Tourism industries ¹	1 209 014	1 215 894	1 244 192	1 257 987	1 266 250
Accommodation services for visitors ²	222 440	218 212	222 050	223 810	221 976
Hotels and similar establishments	180 570	176 929	181 021	183 022	180 691
Food and beverage serving industry ³	544 151	557 354	579 700	599 057	606 922
Passenger transport	284 382	285 983	285 665	279 918	281 007
Air passenger transport	73 349	71 836	70 565	69 115	68 291
Railways passenger transport	174 961	176 018	174 546	168 943	168 773
Road passenger transport ⁴	25 964	27 954	30 640	32 328	34 070
Water passenger transport ⁵	10 108	10 175	9 914	9 532	9 873
Passenger transport supporting services
Transport equipment rental	14 226	13 302	13 002	13 670	13 470
Travel agencies and other reservation services industry	51 270	49 365	48 934	48 933	47 729
Cultural industry ⁶	21 449	21 707	22 081	22 224	22 863
Sports and recreation industry ⁷	71 096	69 971	72 760	70 375	72 283
Retail trade of country-specific tourism characteristic goods
Other country-specific tourism industries
Other industries
Gender breakdown					
Male (% of total tourism employment)
Female (% of total tourism employment)

Note: Number of employees as of 31 December. Excludes self-employed. Covers metropolitan and overseas France.

1. Tourism characteristic industries.
2. Includes hotels and similar accommodation, touristic and other short-term accommodation, campsites and recreational vehicle parks and caravan parks.
3. Includes traditional restaurants, cafeterias and other self-service and fast food restaurants.
4. Coaches.
5. Includes coastal and river transport.
6. Includes museums, historical monuments, botanical and zoological gardens.
7. Includes amusement and thematic parks and other recreative activities, aerial tramways and lifts, rental sport and leisure goods, gambling.

Source: Central Agency of Social Security Bodies (ACOSS).

Kaynak: Fransa Merkezi Bankası; <https://www.banque-france.fr/>, Erişim Tarihi: 01.12.2020

3.7. ALMANYA’DA TURİZM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME

Turizm, Almanya’nın en zengin ve kazançlı ekonomik sektörlerinden biridir ve 100 milyar Euro’ya (GSYİH’nın % 4.4’ü) yakın bir brüt katma değer yaratmaktadır. Almanyada ziyaretçi harcamaları yaklaşık 280 milyar Eurodur. Turizm sektöründen doğan istihdam ise ülkede yaklaşık olarak 2,9 milyon kişi bazındadır. 2012 turizm endüstrisi için özellikle başarılı bir yıl oldu. Almanya üst üste üçüncü yıl rekor 407.3 milyon geceleme bildirdi. Uluslararası ziyaretçiler % 8.1 artışla 68.8 milyona yükseldi. Yabancı turistlerin en fazla sayısı (yerleşik olmayanların yaklaşık% 16 sı) Hollanda’dan gelmektedir. Hamburg ve Berlin,

2012’de bir gecede Almanya’daki en büyük artışı bildiren bu olumlu gelişmeden en iyi şekilde yararlanabildi. Bu, şehir tabanlı turizmdeki olumlu eğilimin altını çiziyor. Almanya ülke olarak aynı zamanda, uluslararası ticaret fuarları için dünyanın en büyük destinasyonuna ve dünyanın en büyük beş sergi merkezinden üçüne sahiptir ki, bu da onu ister dünyada, isterse de Avrupada önemli turizm ülkesi haline getiriyor. Ülkenin Frankfurt şehri daha çok iş amaçlı göçmen ve turist sayısı alan bir şehri olurken, Berlin, Hamburg, Dusseldorf, Köln gibi büyük şehirleri macera sever insanların başlıca seyahat ettiği şehirler sırasında yer almaktadır. Ülke olarak geniş çeşitli bir tarihe, kültüre ve eşsiz doğaya sahip olması da onu başlıca turizm ülkelerinden birisi haline getirmektedir. OECD verilerine göre 2011 ve 2013 seneleri arasında turizmden doğan istihdam rakamı faiz olarak %6,5 olmuştur. Ülkede bu alanda çalışan sayısı oldukça yüksektir (yaklaşık 9 milyon kişi). Bu yıllar bazında ekonomik büyüme ise %4,5 oranında belirlenmiştir.

Şekil 12: Almanya’da turizm gelirleri yıllar bazında

	Unit	2008	2009	2010	2011	2012
Total international arrivals	
Overnight visitors (tourists)	Thousand	24 886	24 223	26 875	28 351	30 410
Same-day visitors (excursionists)	
<i>Top markets</i>						
Netherlands	Thousand	3 600	3 700	3 900	4 000	4 200
Switzerland	Thousand	1 800	1 900	2 000	2 300	2 500
United States	Thousand	2 000	1 900	2 200	2 200	2 300
United Kingdom	Thousand	2 000	1 900	2 000	2 100	2 200
Italy	Thousand	1 400	1 400	1 500	1 500	1 600
Nights in all means of accommodation	
Hotels and similar establishments	
Other collective establishments	
Total international receipts	Billion EUR	36	34	37	38	40
International travel receipts	Billion EUR	27	25	26	28	30
International passenger transport receipts	Billion EUR	9	9	11	10	11

Kaynak: Almanya Merkezi Bankası, www.bundesbank.de/, Erişim Tarihi: 01.12.2020

Şekil 13: Almanya’da turizm ve istihdam

	2008	2009	2010	2011	2012
Total tourism employment (direct) ¹	1 039	1 454	1 413	1 457	1 452
Tourism industries
Accommodation services for visitors
Hotels and similar establishments
Food and beverage serving industry
Passenger transport
Air passenger transport
Railways passenger transport
Road passenger transport
Water passenger transport
Passenger transport supporting services
Transport equipment rental
Travel agencies and other reservation services industry
Cultural industry
Sports and recreation industry
Retail trade of country-specific tourism characteristic goods
Other country-specific tourism industries
Other industries
Gender breakdown					
Male (% of total tourism employment)	41	42	43	43	..
Female (% of total tourism employment)	59	58	57	57	..

Kaynak: Almanya Merkezi Bankası; <https://www.bundesbank.de/>, Erişim Tarihi: 01.12.2020

4. LİTERATÜR ÖZETİ

Çeşitli ampirik çalışmalar, turizmin gelişmesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmalarda farklı ülkeler için farklı sonuçlar veya farklı zaman dilimlerinde aynı ülke için farklı sonuçlar ve farklı bölgeler için de farklı metodolojilere rastlanılabilir. Politika yapıcılar bu analizlere strateji geliştirmek amacıyla daha fazla başvururlar. Ülke grupları arasındaki etkileşimi ve etkileşimlerini daha iyi anlamak için panel veri yaklaşımı en iyi yöntemlerden birisidir (Lee ve Chang, 2008: 35). Genel olarak 3 farklı türde araştırma metodları vardır ki, bunlar da : Kesitsel çalışmalar, panel verilerine dayalı çalışmalar ve zaman serisi çalışmalarıdır. Ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkini incelemek için bu yöntemlerin her biri kullanılabilir. Genel olarak daha geniş perspektiften bakmak ve daha iyi sonuçlar almak için panel verilerine dair çalışmalar yapılabilir. Panel veri analizi, en genel anlamda zaman boyutuna sahip yatay kesit serileri kullanılarak ekonomik ilişkileri tahmin etme yöntemi olarak tanımlanabilir. Bu analizde zaman serileri ve yatay kesit serileri birleştirilerek hem zaman hem de kesit büyüklüğüne sahip bir veri seti oluşturulmuştur (Green, 2003: 283). Yalnızca zaman serileri veya yalnızca yatay bölüm verileriyle çalışmanın yeterli olmadığı durumlarda, panel verileri her iki veri türü ile çalışma fırsatı verir. Panel verileri tarafından öngörülen modellerde kullanılan “birim” kelimesi, kişiyi,

firmayı, hane halkı, endüstri, bölge veya ülkeyi temsil edebilir. Bu bağlamda, panel verileri kavramı yatay kesit gözlemlerinin belirli bir süre için birleştirildiği anlamına gelmektedir (Baltagi, 2005: 1). Panel verileri için, hem yatay hem de zaman içinde değişebilen veri türleri, bu nedenle aynı anda birden fazla birim ve birden fazla gözlem süresi içerir. Literatürde ister yabancı, isterse de yerli kaynaklara ilişkin ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen kaynaklar mevcuttur. Onların her biri bu yaklaşıma farklı hipotezlerden ve farklı açılardan yaklaşmaktadır.

Balaguer ve Cantavella-Jorda (2002), turizmin İspanyadaki uzun vadeli ekonomik gelişiminin rolünü inceleyen araştırmacılar olarak literatürde karşımıza çıkıyor. Turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezlerini ise eşbütünleşme ve nedensellik testleri uygulanarak doğrulamışlardır. Bununla ilgili başka bir yabancı kaynaklı çalışma ise, Eugenio Martin ve arkadaşları tarafından 2004 senesinde yapılmıştır. Onlar yaptıkları araştırmada, turizm sektörünün orta gelirli ve düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye elverişli olduğunun altını çiziyorlar. Bu düşünceyle, turizmin kalkınma ve büyüme ilişkisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için çeşitli bölgelerdeki ekonomik kalkınma derecesindeki farklılıkları göz önünde bulundurarak, çalışmalarını tamamlamışlardır. 2006 senesinde başka bir çalışma ise, ekonomik kalkınma ve turizm arasındaki ilişkiyi ve bunlar arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi ve çift yönlü nedensellik olup olmadığını araştırmak için Kim et adlı şahıs tarafından Tayvanda yapılmıştır. Bu çalışma zamanı ise Granger nedensellik testi kullanılmıştır. 2005 senesinde Güney Koreli araştırmacı olan Oh tarafından yapılan araştırmada geline sonu ise Granger nedensellik testinin ekonomik büyüme ve turizm ilişkilerine katkı sağlamadığı yönünde olmuştur ve hipotezi geçersiz kılmıştır.

2008 senesinde Çinden olan araştırmacılar Lee ve Chien (2008) birim kök testleri ve eşbütünleşme testlerini kullanarak reel GSYİH, turizm gelişim değişkenleri ve reel döviz kuru arasındaki ortak hareketleri ve nedensel ilişkileri ampirik olarak araştırmıştır. Araştırmanın sonuçları ise, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin iki yönlü olduğunu göstermiştir. Yine Çinden olan araştırmacılar Lee ve Chang 2008 senesinde yeni heterojen panel eşbütünleşme teknik panelini kullanarak Asya, Latin Amerika ve Sahra altı Afrikadaki ülkeler de dahil olmak üzere OECD ve OECD üyesi olmayan ülkeler için turizm gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi inceliyorlar (1990-2002 arası). Araştırma OECD üyesi olmayan ülkelerde turizmden gelen gelirlerin GSYİH üzerinde daha etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Narayan ve diğerleri (2010) gerçek GSYİH ile reel turizm ihracatı arasındaki uzun vadeli ilişkiyi test etmek için

dört Pasifik Adası ülkesi için panel verilerini kullanmışlardır. Onlar araştırmalarında panel eşbütünlüğünü kullanarak turizm ihracatındaki % 1 lik bir artışın uzun vadede GSYİH yi % 0,72, kısa vadede ise % 0,24 oranında artırdığını göstermiştir. Ayrıca, son yıllarda yapılan bazı çalışmalar, İspanya ve İtalyan bölgeleri (Cortez-Jimenez, 2008), Nikaragua (Croes ve Vanegas, 2008), Latin Amerika gibi çeşitli ülkelerde turizm gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeye odaklanmıştır. Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Güney Asya ve Sahra Altı Afrika ülkeleri için yapılan çalışmalar da son yıllarda daha fazladır söyleyebiliriz.

Araştırmalar zamanı literatürde, Türkiye dahilinde de yapılmış bazı çalışmaları görmek mümkündür. Esen ve Özata (2017), 2003-2015 yılları arasında yapılan çalışmalarda Türkiye’de kısa ve uzun dönemde turizm GSYH ile pozitif ve anlamlı ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Uygulanan analiz sonucu ise turizmden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir. Bal vd. (2016), 1972-2014 dönemi için turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır. Ay vd. (2015), Türkiye’de 1980-2013 yıllarında turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye nedensellik ilişkisi olduğunu elde etmişlerdir. Terzi (2015), 1963-2013 yıllarında Türkiye’de turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Bozgeyik ve Yoloğlu (2015), Türkiye’de 2002-2014 yıllarında turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin var olduğunu belirlemişlerdir. Yurtseven (2012), 1980-2011 yıllık veriler kullanarak Türkiye’de turizm gelirlerinin reel GSYH’da büyümeye neden olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak, literatürde turizmin ekonomik büyümeyi desteklediği konusunda açık bir ampirik fikir birliği olduğu görülmektedir. Bu hipotezin daha çok gelişmekte olan ülkelerde geçerli olduğu da görülmektedir. Dünyadaki ulusal ekonomiler, 2007 yazında başlayan ve gerçek GSYİH da eşi görülmemiş bir düşüş yaşayan mali krizden ciddi şekilde etkilenmiştir. Sonuç olarak, işletmeler için kredi hafifletme, sürekli likidite ve kamu garantilerinin devam etmesi, devam eden kriz korkusu nedeniyle en aza indirilmiştir. Bu bağlamda finansal aktivite ve turizm işletmelerinde kredi büyümesi azalmıştır. Ekonomik durgunluk, dünya işgücü piyasasında da gerilemeye neden olmuştur. Bölgesel bir bakış açısından, makroekonomik göstergelerin işgücü piyasası da dahil olmak üzere küçük bir bozulma oranına işaret ettiği görülmektedir. Avrupada tüketici ve iş göstergeleri toparlanıyor, ancak gerçek faaliyet verileri sabitleme işaretleri gösteriyor. Uluslararası iktisatçılar tarafından çizildiği gibi bu makroekonomik ortam, turizm

endüstrilerinin bu zorlu zamanlara nasıl tepki verebileceğini incelemek için bir bağlam sunmaktadır.

Bu makalenin amacı, daha önce de belirtildiği gibi, ekonomik büyüme ve turizm gelişimi arasındaki uzun vadeli ilişkiyi çok değişkenli bir modelde ampirik olarak incelemektir. Yeni heterojen panel eşbütünleşme tekniği uygulanmış ve kişi başına turizm gerçek gelirleri (TOUR1), kişi başına uluslararası turist varışları (TOUR2), reel efektif döviz kuru (EXR) ve kişi başına reel GSYİH (GSYİH) değişken olarak kullanılmıştır.

5. MODEL ÖZELLİKLERİ VE VERİLER

Ampirik çalışmamızda heterojen panel eşbütünleşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik vasıtasıyla, kişi başına düşen gerçek GSYİH (GSYİH), kişi başına gerçek gelir (TOUR1) veya kişi başına düşen uluslararası turist varışları (TOUR2) ve gerçek etkili döviz kuru (EXR) OECD'ye dahil olan 7 Batı Avrupa ülkesi açısından değerlendirilerek hesaplanmıştır. Ülkeler arasındaki uzun vadeli ilişkileri araştırmak için ise aşağıdaki model spesifikasyonu kullanılmıştır:

$$Y_{it} = \beta_0i + \beta_1i X1_{it} + \beta_2i X2_{it} + uit \quad (1)$$

Lee ve Chang'ı (2008) takiben model, turizm gelişmesi değişkeni ve reel döviz kuru olan gerçek GSYİH yi içermektedir:

$$GDP_{it} = \beta_0i + \beta_1i TOUR_{it} + \beta_2i EXR_{it} + eit \quad (2)$$

Burada değişkenler olarak: *GSYİH*, kişi başına denk gelen gerçek *GSYİH*'ni ; *TOUR1* kişi başına gerçek geliri; *TOUR2*it kişi başına düşen uluslararası turist varış sayısını;

*EXR*it nominal efektif döviz kuru'nu (döviz kuru, rakip turizm ülkelerinde mal ve hizmetlerin efektif fiyatlarını ölçer (Dritsakis, 2004);

Eit ise, hata terimini gösteren değişkenler; olarak kabul edilmektedir.

Kullanılan tüm veriler değişkenlerin yıllık gözlemleridir ve araştırmanın tahmin süreci olan 1988-2015 yıllarını arasını kapsamaktadır. Değişkenlere ait tüm veriler, Dünya Kalkınma Örgütü göstergelerinden, Dünya Turizm Örgütü (WTO) ve Dünya Bankası'nın verilerini kullanılarak elde edilmiştir. Birim olarak ABD doları baz alınmıştır. Tüm değişkenler doğal logaritmalarla elde edilmiş, böylece elastikiyetler de belirlenmiştir.

5.1. METEDOLOJİ VE AMPİRİK BULGULAR

Eşbütünleşme analizi, kişi başına reel GSYİH, kişi başına gerçek gelir (kişi başına düşen uluslararası turist varış sayısı) ve gerçek efektif döviz kuru arasındaki uzun vadeli ilişkiyi araştırmak için uygun tekniktir. Eşbütünleşme tekniğini uygulamadan önce ilk adım değişkenlerin durağanlık özelliklerini araştırmaktır.

Standart zaman serisi birim kök testlerinin gücü, numune boyutları ve zaman aralıkları göz önüne alındığında oldukça düşük olabilir. Bu nedenle, son geliştirilen panel birim kök testlerini benimsemek gereklidir.

İkinci adım, kişi başına gerçek GSYİH, kişi başına gerçek gelir (kişi başına düşen uluslararası turist varış sayısı) ve gerçek efektif döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını test etmektir. Bu çalışmada, uzun vadeli ilişkiyi incelemek için belirli parametreler kullanılarak heterojenliği dikkate alan Pedroni, Kao ve Johansen gibi araştırmacılar panel eşbütünleşme testi uygulayarak araştırmalarını yapmışlardır. Son olarak, üçüncü adımda eşbütünleşme bulurken, panel tamamen modifiye edilmiş en küçük kareler yöntemini (FMOLS) kullanarak kişi başına gerçek GSYİH katsayılarını tahmin ediyoruz. Bu nedenle, zaman serileri veya geleneksel sabit veya rastgele etki paneli veri yaklaşımı yerine, bir ülke paneli için eşbütünleşme testleri kullanılır. Teorik olarak, panel eşbütünleşme testlerinin geleneksel panel modellerine göre birçok avantajı vardır. İlk olarak, panel verileri için eşbütünleşme testleri daha güçlüdür ve kesitlerden gelen bilgi miktarında bir artışa izin verir. İkincisi, geleneksel panel modelinin, zaman ortalamalı olsun ya da olmasın, dinamiğin çoğunu açıklayamayacakları açısından bir dezavantajı vardır (Sarantis ve Stewart, 2001: 54). Bu nedenle, regresörlerin endojenite sorunu ile ilgilenen panel, FMOLS yöntemini kullandıktan ve ülkeye özgü bir etkiye izin verdikten sonra sonuçları destekleyen kanıtlar sağlar.

5.1.1. Panel veri birimi kök testleri

Birim kök testleri geleneksel olarak değişkenlerin entegrasyon sırasını test etmek veya durağanlıklarını doğrulamak için kullanılır. Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) tekniği (Dickey ve Fuller, 1979: 1981) ve diğer geleneksel testler, zaman serilerindeki birim kökleri test eder. Eğer bir çalışmada hem kesit hem de panel verisi varsa, bu zaman Breitung (2000), Levin ve arkadaşları (2002) (LLC), Im ve arkadaşları (2003) ve Hadri (2000) gibi birim kökünü test eden teknikleri kullanmak gerekir. Yukarıdaki testlerden en popüler olanları, tüm panel üyeleri için otoregresif (AR) katsayılarının dinamiklerinde homojenlik kazanan Levin ve arkadaşlarının (2002) (LLC) testleridir. Im ve ark. (2003) (IPS) testi LLC testinden daha geneldir çünkü dinamik panel ve zamanlararası verilerde heterojenliğe izin verilmektedir. Her iki test de ADF testine dayanmaktadır. Biz çalışmamızda ilk olarak, dört panel serisinin durağanlığını test edeceğiz (GDP, TOUR1, TOUR2 ve EXR). Yapılan son çalışmalarda literatür taramaları zamanı panel veri ve benzeri çalışmalar için bir birim kökünün varlığını tespit etmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Farklı panel veri birimi kök testleri farklı test sonuçları verebileceğinden biz panel veri birimi kök testini gerçekleştirmek ve sonuçlarını karşılaştırmak için Breitung

(2000), Levin ve ark. (2002) (LLC), Im ve diğ. (2003) W-testi (IPS), ADF-Fisher Ki-kare testi (ADFFisher), PP Fisher Chi-Square testi (PP-Fisher) (Maddala ve Wu, 1999) ve Hadri (2000) gibi yukarıda listelenen çeşitli testleri seçtik ve onların sonuçlarını karşılaştırmış olduk. Hadri testinde, boş (null) verisi değişkenin sabit olmasına işaret eder. Levin ve diğerleri (2002), γ_i parametrelerini, aşağıda gösterildiği gibi kesit bölgelerinde aynı tutarak kısıtlayan panel tabanlı bir ADF testi önermektedir:

$$\Delta y_{it} = c_i + \gamma_i y_{i,t-1} + k \sum_{j=1}^p c_j \Delta y_{i,t-j} + \epsilon_{it}$$

Burada, $t=1, \dots, T$ zaman dilimleri, ve $i = 1, \dots, N$ panel üyeleri olarak nitelendirilmektedir.

LLC, tüm i için $\gamma_1 = \gamma_2 = \gamma = 0$ sıfır hipotezini test eder ve bunun için alternatif $\gamma_1 = \gamma_2 = \gamma < 0$ 'a karşı, istatistiklere dayalı bu testle eder: $t_{\gamma} = \gamma \sqrt{s.e(\gamma)}$

LLC testi, tüm panel üyeleri için otoregresif (AR) katsayılarının dinamiğinde homojenlik olduğunu varsayar. Özellikle, LLC testi paneldeki her birimin aynı AR (1) katsayısını paylaştığını varsayar, ancak bireysel etki, zaman etkileri ve sonunda bir zaman trendine izin verir.

Im ve ark. (2003) çalışmamızda uyguladığımız başka bir modeli sunmaktadır. Heterojen paneller için bireysel etkiler, zaman eğilimleri ve ortak zaman etkileri sağlar. Im ve ark. (IPS) tarafından önerilen test, dinamik bir panel çerçevesindeki birimler arasında heterojenliğe izin verir ve tek tek Artırılmış DickeyFuller (ADF) regresyonlarına dayanır:

$$\Delta Y_{it} = \rho_i y_{it-1} + p \sum_{k=1}^p \gamma_{ik} \Delta Y_{it-k} + Z_{it} \delta + \epsilon_{it}$$

Y_{it} modelimizde dikkate alınan her değişken için duruyorsa, p , korelasyon içermeyen artıklar için gecikme sayısıdır, Z_{it} , sabit etkiler veya bireysel eğilimler dahil olmak üzere modeldeki determinist değişkenlerin vektörünü gösterir ve δ karşılık gelen katsayı vektörüdür. Sıfır ve alternatif hipotezler şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$H_i = \rho_i = 0, i = 1, \dots, N; H_i = \rho_i < 0, i = N + 1, N + 2, \dots, N$$

Örnekler N kesitli üniteler için ayrı birim kök testleri kullanır. Im, vd. N kesitli birimler için ayrı birim kök testleri kullanmıştır. IPS ayrıca, her bir ADF testinden elde edilen istatistiklerin panel genelinde ortalandığı, grup-ortalama bir t -bar istatistiği kullanılmasını önermektedir; yine, sıfır hipotezi altında t -çubuğunun dağılımını standart bir normal değişkene çevirmek için ayarlama faktörlerine ihtiyaç vardır. Sıfır hipotezi altında, paneldeki tüm seriler sabit olmayan süreçlerdir; alternatif olarak, paneldeki serinin bir kısmının sabit olduğu varsayılır. Bireysel ADF istatistiklerinin ortalaması aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (t_{pi})$$

Burada, tpi, sıfır hipotezini test etmek için kullanılan bireysel t istatistikidir. Sıfır hipotezi altında, paneldeki tüm seriler durağan olmayan süreçlerdir; Alternatif olarak, paneldeki serinin bir kısmının sabit olduğu varsayılır.

Breitung (2000) bir panel birim kökünü test etmek için bir t-oranı tipi test istatistiği önermektedir. Sayısal analiz yoluyla, testinin belirli bir yerel birlik mahallesinde "güzel" güç özelliklerine sahip olduğunu iddia ediyor. Breitung testi (2000) iki açıdan Levin ve diğer testlerden farklıdır. İlk olarak, standartlaştırılmış işlemi oluşturmak için modelin otoregresif bileşeni kaldırılır:

$$\Delta Y_{it} = \frac{\Delta Y_{it} - \sum_{k=1}^{\alpha} \gamma_{ik} \Delta Y_{it-k}}{s_i}$$

$$\tilde{Y}_{it-1} = \frac{Y_{it-1} + \sum_{k=1}^{\alpha} \gamma_{ik} \Delta Y_{it-k}}{s_i}$$

Burada si standart hatalar olarak değerlendirilmektedir. Otoregresif bileşeni kaldırdıktan sonra, ikinci aşama yapılır.

Maddala ve Wu (1999), kökenlerini Fisher (1932) 'nin çalışmalarında olan bir panel birimi kök testi önermektedir. Testleri temel olarak, bir birim kök için her bir ülke test istatistiğinin p-değerlerini dikkate alır ve bunu bir panel istatistiği ile birleştirir. Test, iki serbestlik derecesine sahip ki-kare şeklinde dağıtılır ve aşağıdaki forma sahiptir:

$\lambda = -2 N \sum_{i=1} \log_e \pi_i$, burada π_i , ünite i'deki test istatistiğinin p-değeridir. Bu testin önemli bir avantajı, boş değerlerin bir entegrasyon veya durağanlık olup olmadığına bakılmaksızın kullanılabilmesidir. P değerleri ADF testinden ve PP testinden hesaplanır. Bu testin basitliği ve gecikme uzunluğu ve numune boyutu seçimindeki sağlamlığı, kullanımını çekici kılar. Hadri (2000) farklı bir şekilde tartışarak, daha güçlü bir sınama yapabilmek için durağan hipotez olacak şekilde sıfırın tersine çevrilmesi gerektiğini iddia ediyor. Bu, KPSS testinin zaman serilerinden panel verilerine genellemesidir. Hadri testi, bireysel OLS regresyonlarından kalıntılara dayanır.

$y_{it} = \pi_i + \theta_{it} + \mu_{it} = \pi_i + \theta_{it} + t \sum_{s=1}^{\alpha} u_{it} + \varepsilon_{it}$. Burada, $\mu_{it} = \sum_{s=1}^{\alpha} u_{it} + \varepsilon_{it}$ durağanlık hipotezi basitçe $\mu_{it} = \varepsilon_{it}$ şeklinde yorumlanmaktadır.

Bireysel regresyonlardan LM istatistikleri verileri ise bu şekildedir:

Hadri (2000) testi ise istatistikleri dikkate şekildedir:

$$LM_l = \frac{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{1}{T^2} \sum_{t=1}^T S_{it}^2}{\hat{\sigma}_\varepsilon^2}, \quad l = \mu, T$$

standart
alır ve bu

$$Z_\mu = \frac{\sqrt{N}(LM_\mu - \xi_\mu)}{\zeta_\mu} \Rightarrow N(0,1) \quad Z_T = \frac{\sqrt{N}(LM_T - \xi_T)}{\zeta_T} \Rightarrow N(0,1)$$

Rasgele değişkenin ortalaması ve varyansı Z_μ ve ξ_μ sırasıyla, $1/6$, ξ_μ kare ise $1/45$ olarak değerlendirilmiştir. Rasgele değişkenin ortalaması ve varyansı ise Z_T ve ξ_T için sırasıyla $Z_T = 1/15$ ve ζ_T kare için ise $= 11/6300$ olmuştur. Sabit olmayan panel değişkenleri ile ampirik çalışmalarda kullanılan panel birimi kök testlerinin sonuçları tablo 1’de verilmiştir. Tüm değişkenler elastikiyetlerin de belirlenebilmesi için doğal logaritmalarla ifade edilmiştir. Tablo 1 panel birimi kök test sonuçlarını göstermektedir. Tüm testler, dört değişkenin panel seviyesi serisinin sabit olmadığını, ancak dört panel birinci fark serisinin sabit olduğunu gösterir. Bu nedenle, eşbütünleşme testlerini incelemek için dört değişken panelinin ilk farkını kullanıyoruz.

Tablo 1: Panel Birim kök testleri

		Panel level series					
		LLC	Breitung-t	IPS-W	ADF	PP	Hadri
LGDP	Individual effects	0.075 (0.530)		2.345 (0.990)	3.389 (0.998)	1.532 (1.000)	7.942*** (0.000)
	Individual effects and individual linear trends	0.534 (0.703)	-2.294** (0.011)	-0.713 (0.237)	14.837 (0.389)	14.279 (0.429)	2.199** (0.013)
LTOUR1	Individual effects	0.423 (0.664)		4.122 (1.000)	6.550 (0.950)	17.076 (0.252)	9.039*** (0.000)
	Individual effects and individual linear trends	0.541 (0.705)	-1.258 (0.104)	1.108 (0.866)	8.675 (0.851)	11.908 (0.613)	5.282*** (0.000)
LTOUR2	Individual effects	-1.907** (0.027)		1.300 (0.903)	11.091 (0.678)	16.306 (0.295)	8.425*** (0.000)
	Individual effects and individual linear trends	-0.042 (0.483)	0.721 (0.764)	0.563 (0.713)	10.741 (0.706)	11.818 (0.528)	6.325*** (0.000)
LEXR	Individual effects	-2.133** (0.019)		-1.481* (0.069)	2.016 (0.125)	16.751 (0.269)	8.003*** (0.000)
	Individual effects and individual linear trends	0.960 (0.831)	1.084 (0.860)	0.261 (0.603)	12.553 (0.561)	7.419 (0.917)	4.292*** (0.000)
		Panel first difference series					
		LLC	Breitung-t	IPS-W	ADF	PP	Hadri
LGDP	Individual effects	-3.940*** (0.000)		-4.854*** (0.000)	49.17*** (0.000)	86.75*** (0.000)	-1.05 (0.853)
	Individual effects and individual linear trends	-2.662*** (0.003)	-3.775*** (0.000)	-2.918*** (0.001)	30.46*** (0.006)	63.55*** (0.004)	0.901 (0.183)
LTOUR1	Individual effects	-1.012 (0.155)		-4.219*** (0.000)	42.39*** (0.001)	86.76*** (0.000)	1.270 (0.102)
	Individual effects and individual linear trends	-0.397 (0.345)	-0.686 (0.246)	-3.217*** (0.000)	33.21*** (0.002)	71.95*** (0.000)	0.958 (0.169)
LTOUR2	Individual effects	-3.492*** (0.000)		-5.518*** (0.000)	57.76*** (0.000)	104.6*** (0.000)	4.419*** (0.000)
	Individual effects and individual linear trends	-2.440*** (0.007)	-3.820*** (0.000)	-4.761*** (0.000)	47.83*** (0.000)	126.8*** (0.000)	3.447*** (0.000)
LEXR	Individual effects	-2.335*** (0.009)		-3.419*** (0.000)	37.19*** (0.000)	53.09*** (0.000)	2.094** (0.018)
	Individual effects and individual linear trends	-2.477*** (0.000)	-3.431*** (0.000)	-2.438*** (0.007)	27.594** (0.016)	38.58*** (0.000)	3.704*** (0.000)

Notlar:

1. Panel verileri tüm ülkeleri içerir
2. Tüm değişkenler doğal logaritma içerisinde.
3. Parantez içindeki sayılar p-değerlerini gösterir
4. ***, **, *, sırasıyla% 1,% 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini belirtir.
5. Bu testlerin sıfır hipotezi, panel serisinde birim kökü olmayan Hadri testi dışında panel serisinin bir birim köküne (durağan olmayan seri) sahip olmasıdır.

Tabloda belirtilen veriler ve edilen sonuçlar, daha sonra LGDP, LTOUR1 (veya LTOUR2) ve LEXR arasında ekonometrik bağlantıda uzun vadeli ilişkinin olup olmadığını test etmek için eşbütünleşme testinde kullanılacaktır. Denklem ekonometrik terimleri, arasındaki farklı büyüklükteki vektörlerin eşbütünleşmesine olanak tanıyacak şekilde revize edilmiştir.

$$LGDP_{it} = \beta_0it + \beta_1itLTOUR1_{it} + \beta_2it LEXR_{it} + eit.$$

Yukarıdaki denklem, heterojen eğim katsayıları nedeniyle panelde heterojenliğe izin veren eşbütünleştirilmiş bir regresyonu tarif eder. Bu yüzden de, heterojen eğim katsayılarına, sabit etkilere ve bireysel spesifik deterministik eğilimlere izin verilir. Denklemdaki β_0 , β_1 , β_2 tahmin edilecek modelin parametreleri, eit ise kalıntıdır.

Panel eşbütünleşme testleri

Durağanlık sırası belirlendikten sonra, bir sonraki adımımız panel eşbütünleşme metodolojisini uygulamaktır. İki model için panel eşbütünleşme testleri gerçekleştiriyoruz: (LGDP, LTOUR1, LEXR) ve (LGDP, LTOUR2, LEXR). Şimdiye kadar üç tip panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. İlk test Pedroni tarafından geliştirilmiştir (1999; 2004). İkinci test ise Kao (1999) tarafından geliştirilen rezidüel tabanlı panel eşbütünleşme testidir. Uygulanan üçüncü panel eşbütünleşme testi, Maddala ve Wu (1999) tarafından geliştirilen Johansen tipi panel eşbütünleşme testidir. Kao (1999) testi Pedroni testleri ile aynı yaklaşımı izlemektedir, ancak birinci aşamada regresörlerinde kesite özgü kesişimleri ve homojen katsayıları belirtir. Sıfır hipotezinde, artıklar durağan değildir (yani, eşbütünleşme yoktur). Alternatif hipotezde, artıklar durağan (yani, değişkenler arasında ortak bir ilişki vardır). Son olarak kullanacağımız test ise Johansen tipi Maddala ve Wu testi (1999) olacaktır. Maddala ve Wu testine alternatif bir test olarak Fisher testi de kullanılabilir.

Tablo 2: Panel eşbütünleşme testleri

	Model A (LTOUR1)		Model B (LTOUR2)	
	Constant without trend	Constant and trend	Constant without trend	Constant and trend
(a) Pedroni residual cointegration tests				
<i>Panel statistics</i>				
Panel v-statistic	2.346 (0.025)**	0.256 (0.386)	1.402 (0.149)	1.526 (0.124)
Panel rho statistic	-1.588 (0.113)	-0.037 (0.398)	-1.018 (0.237)	-0.238 (0.387)
Panel PP statistic	-2.509 (0.017)**	-1.487 (0.132)	-1.788 (0.080)*	-1.788 (0.080)*
Panel ADF statistic	-1.809 (0.077)*	-0.337 (0.376)	-1.554 (0.119)	-0.384 (0.370)
<i>Group statistics</i>				
Group rho statistic	-0.168 (0.393)	1.031 (0.234)	0.457 (0.359)	1.220 (0.189)
Group PP statistic	-1.803 (0.078)*	-0.869 (0.273)	-0.745 (0.302)	-0.492 (0.353)
Group ADF statistic	-1.803 (0.078)*	-0.599 (0.333)	-0.951 (0.253)	-0.015 (0.398)
(b) Kao residual cointegration tests				
ADF statistic	-4.016 (0.00)***		-3.30 (0.00)***	
(c) Johansen Fisher panel cointegration tests				
Fisher statistic from trace test	None 26.72 (0.020)**	None 15.66 (0.334)	None 45.7 (0.000)***	None 46.6 (0.000)***
	At most 1 21.63 (0.086)*	At most 1 9.312 (0.810)	At most 1 19.76 (0.137)	At most 1 21.99 (0.081)*
	At most 2 18.41 (0.188)	At most 2 5.565 (0.976)	At most 2 17.26 (0.242)	At most 2 17.84 (0.214)
Fisher statistic from maximum eigenvalue test	None 5.603 (0.338)	None 12.59 (0.561)	None 38.1 (0.000)***	None 33.2 (0.002)***
	At most 1 18.90 (0.168)	At most 1 10.40 (0.832)	At most 1 18.60 (0.180)	At most 1 14.59 (0.406)
	At most 2 18.41 (0.188)	At most 2 5.565 (0.976)	At most 2 17.26 (0.242)	At most 2 17.84 (0.214)

Notlar: Panel verileri tüm ülkeleri içerir. Tüm değişkenler doğal logaritmalardadır. Parantez içindeki sayılar p değeridir. ***, **, *, sırasıyla% 1,% 5 ve% 10 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini belirtir. Bu testlerin sıfır hipotezi, panel serisinde birim kökü olmayan Hadri testi dışında panel serisinin bir birim köküne (durağan olmayan seri) sahip olmasıdır.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, sıfır hipotezi (eşbütünleşme ilişkisi olmayan) A modelinde uygulanan her üç hipotezde de reddedilir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı model A için desteklendiğinden, Pedroni tarafından geliştirilen tamamen değiştirilmiş normal en küçük kareler (FMOLS) yöntemini kullanarak işlevi tahmin ettik.

5.2.2.Panel FMOLS tahminleri

Değişkenlerimizin eş entegre olduğu göz önüne alındığında (model A), bir sonraki adım uzun vadeli ilişkinin tahminidir. OLS tahmincisi, bütünleşik panellere uygulandığında önyargılı ve tutarsız bir tahmin edicidir. Bu nedenle, Pedroni (2000, 2001) tarafından önerilen FMOLS yaklaşımını kullanarak uzun vadeli ilişkiyi tahmin ediyoruz. FMOLS tahmincisi sadece küçük numunelerde β parametrelerinin tutarlı tahminlerini oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda regresörlerin olası endojenliğini ve seri korelasyonu da kontrol eder.

Açıklayıcı Değişkenler

Ülke	LTOUR1	LEXR
Almanya	1.159 (0.000)***	1.265 (0.000)***
Fransa	1.191 (0.000)***	3.665 (0.000)***
İngiltere	1.168 (0.000)***	1.377 (0.000)***
İrlanda	1.195 (0.000)***	0.414 (0.019)***
Avusturya	1.106 (0.000)***	0.834 (0.000)***
Belçika	0.090 (0.000)***	-0.125 (0.000)***
Hollanda	1.045 (0.000)***	1.885 (0.000)***
Panel	1.238 (0.000)***	0.079 (0.082)***

Tablo 3: FMOLS testleri. Notlar: 1. Parantez içindeki sayılar p-değerlerini gösterir; 2. ***, **, * sırasıyla. % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini gösterir

Tablo 3, FMLOS tahminlerinin sonuçlarını göstermektedir (model A). Tablodan da anlaşılacağı gibi, ekonomik büyüme fonksiyonunun işaret durumu geçerlidir. Turizm kalkınma esnekliği, yedi ülkenin paneli için anlamlı bir 1.238 pozitif değerde tahmin edilirken, esneklik kuru önemli ölçüde yedi ülkenin paneli için 0,079 pozitif bir değere sahip. Yukarıdaki sonuçlara dayanarak, yedi Batı Avrupa ülkesi için panel verilerinin kullanılmasının, model A için bir eşbütünleşme ilişkisini açıkça desteklediğini ve dolayısıyla ekonomik büyüme fonksiyonunun varlığının istatistiksel olarak desteklendiği sonucuna varabiliriz.

FMLOS tahminleri için $\beta 1$ parametresi istatistiksel olarak anlamlıdır ve araştırmaya dahil olan tüm Batı Avrupa ülkeleri için biden büyüktür (Belçika hariç). Bu, turist gelirlerinin her ülke için GSYİH yi büyük ölçüde etkilediği anlamına gelir. Ayrıca, $\beta 2$ parametresi tüm ülkeler için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (Belçika hariç). Bu da döviz kurunun GSYİH yi da etkilediği anlamına gelir. Ayrıca, yedi ülkenin dördünde $\beta 2$ parametresi birin üzerinde olduğu için, bu gerçek efektif döviz kurunun GSYİH üzerinde ortak ölçek etkisine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, daha yüksek bir döviz kuru ile hedef ülke, artan sayıda döviz turizmi gelirine sahiptir. Bunun dışında, alıcı veya ev sahibi ülke tarafından sağlanan turizm endüstrisi fiyat açısından daha rekabetçidir, yani GSYİH ya daha olumlu bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, eğer $\beta 2$ 1'e yakınsa, o zaman reel efektif döviz kuru GSYİH üzerinde ortak ölçek etkisine sahip demektir. Bu nedenle, daha yüksek bir döviz kuru ile hedef ülke, artan sayıda döviz turizmi gelirine sahiptir. Bunun yanı sıra, alıcı veya ev sahibi ülke tarafından sağlanan turizm endüstrisi fiyat açısından daha rekabetçi olmakta ve GSYİH ye daha olumlu bir katkı sağlamaktadır.

6. SONUÇ

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü ve Uluslararası Para Fonu'na göre 1988-2015 yılları arasında kişi başına düşen turizm gelirleri küresel ve bölgesel ölçeklerde artmıştır. Makbuzdaki bu artış turizmin ekonomik önemi için çok önemlidir. Kişi başına düşen gerçek uluslararası turizm gelirlerinin artması, gelen turistlerin gelir artışını da ima etmektedir. Turistlerin geliri arttıkça daha fazla harcama yapacaklar ve daha yüksek turizm ürünlerine sahip yerler aramaları daha olasıdır. Öte yandan, avronun ABD dolarına karşı yükselmesi, daha az kişinin ve ülkenin turizm de dahil olmak üzere uluslararası ticari işlemler için yalnızca ABD dolarına güveneceğini göstermektedir. Bu da , para biriminin uzun vadeli döviz kuru üzerinde önemli bir etkisinin olacağını gösterir. Yıllar bazında ekonomik bazda yaşanan krizlere rağmen (2008, 2012 ve diğer) Batı Avrupa ülkelerinde turizme olan ilgi hiç bir zaman azalmamış ve bu bölge her zaman turistlerin turizm için geldiği en başlıca bölgelerden biri olmuştur. Yaptığımız bu çalışmada da ekonomik dalgalanmaların her sektörde olduğu gibi turizm üzerinde de nasıl etkilere sahip olduğunu gözlemlemiş olduk. Ayrıca, ekonomik büyüme ile turizm arasında ilişkinin olduğunu da sunmuş olduk. Yapılan ampirik düzey çalışmaları da sonuca varmakta büyük etken rolünü oynadı.

Bu çalışma sadece turizm yararlarının ekonomik kalkınma açısından hedef ülke üzerinde farklı ve daha önemli bir etkiye sahip olup olmadığını değil, aynı zamanda bölgesel etkilerin coğrafi grupların bir ürünü olarak görülüp

görülmeyeceğini araştırmıştır. Makale aynı zamanda, önceki yapılan çalışmalardan farklıdır, çünkü burada yeni bir heterojen panel eşbütünleşme tekniği uygulanmış ve verilerde sonuca ulaşılmıştır. Küreselleşme ile ilgili olarak, turizm ve ekonomik faaliyet arasındaki ilişkilerin tek bir ülkeden ziyade ülke grupları ile karşılaştırılması tercih edilir. Başka bir deyişle, bölgesel etkiler modelin yeteneği kapsamında değerlendirilir ve belirlenir. Sonuç olarak, söz konusu yedi Batı Avrupa ülkesinde turizm gelişimi ile GSYİH arasında panel eşbütünleşme ilişkilerinin sağlam kanıtları bulunmaktadır. FMLOS tahminlerine gelince, $\beta 1$ parametresi önemli ölçüde yüksektir (birden fazla). Bu, turist girişlerinin araştırmaya dahil olan yedi ülkede GSYİH üzerinde daha yüksek bir etkiye sahip olmasının bir kanıtıdır. Bu sonuçlar ışığında, tüm hükümetler turizm endüstrilerine mümkün olduğunca genişlemelerine yardımcı olmayı taahhüt etmeli ve aynı zamanda dikkatlerini uzun vadeli politikalara odaklamalıdır. Mevcut olmuş mali kriz, aşırı piyasa likiditesine bağlı olarak büyük riskler almaktan çekinmeyen büyük bankaların açgözlülüğü ile ilgilidir ve bu durumun hem kısa vadede hem de uzun vadede turizm üzerinde önemli etkileri olmuştur.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Ay, N., Ahmet, Kartal, M. & Arslan, A. (2015). Tourism-Led Economic Growth Hypothesis: An Application on Turkey. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(38), 816-825.

Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi, 13(2), 137-150.

Bal, H., Emrah Eray Akça & Murat B.(2016). The Contribution of Tourism to Economic Growth: A Research on the Turkey. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7(1), 1-20.

Balaguer, J., & Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case , Applied Economics, Vol 34, 235-236.

Balibey, Mesut & Serpil T. (2015). A Spectral Method Approach For the Relationship Between Tourism and Economic Growth. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(3), 85-96.

Baltagi, B. H., (2005). Econometric Analysis of Panel Data, Third Edition, John Wiley&Sons Inc, England, 1-2.

Bozgeyik, Yusuf & Yunus Y. (2015). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile GSYH Arasındaki İlişki: 2002-2014 Dönemi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(40), 627-640.

Breitung, J. (2000). The local power of some unit root tests for panel data, in Baltagi, B., ed, Advances in Econometrics: Non-Stationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels, JAI Press, Amsterdam, 161-178.

Brida, J. G., Carrera, E. J. S. Risso, W. A. (2008). Tourism’s Impact on Long-Run Mexican Economic Growth. Economics Bulletin, 3(21), 1-8.

Çetintaş, H., Bektaş, Ç. (2008). Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 19(1), 37-44.

Chancharat & Surachai (2011). Thai Tourism and Economic Development: The Current State of Research. Kasetsart Journal of Social Sciences, 340-351.

Chen, Ching-Fu & Song Zan Chiou-Wei (2009). Tourism Expansion, Tourism Uncertainty and Economic Growth: New Evidence from Taiwan and Korea. Tourism Management, 812-818.

Cortez-Jimenez, I. (2008). Tourism and economic growth at regional level: the cases of Spain and Italy, *International Journal of Tourism Research*, Vol 10, No 2, 127-139.

Croes, R., & Vanegas. M. (2008). Cointegration and causality between tourism and poverty reduction, *Journal of Travel Research*, Vol 47, No 1, 94-103.

Dickey, D.A., & Fuller, W.A (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root , *Econometrica*, Vol 49, 1057-1072.

Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1979). Distributions of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, Vol 74, 427-431.

Esen, Ethem & Erkan Ö. (2017). Turizmin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye İçin Geçerliliğinin ARDL Modeli ile Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 43-58.

European Parliament, *Tourism and the European Union, Recent trends and policy developments*, September 2015, 1-6 (European Parliamentary Research Service, Maria Juul).

Fisher, R. (1932), *Statistical Methods for Research Workers*, Oliver and Boyd, Edinburgh.

Green, W.H. (2003) . *Econometric Analysis*, Fifth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 283.

Gwenhure, Yvonne and Nicholas M. O. (2017). Tourism and Economic Growth: A Review of International Literatur. *Tourism Review*, 65(1), 33-44.

Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data, *Econometrics Journal*, Vol 3, No 2, 148-161.

Im, K.S., Pesaran., M.H., and Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels, *Journal of Econometrics*, Vol 115, 53-74.

Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based test for cointegration in panel data , *Journal of Econometrics*, Vol 90, 1-44.

Kar, Muhsin; Ebru Z. & Metin Y. (2004). Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 87-112.

Lee, C. & Chang, C.P. (2008). Tourism Development and Economic Growth: A Closer Look At Panels. *Tourism Management*, 29(1), 180-192.

Levin, A., Lin, C.F., and Chu, J. (2002). Unit root test in panel data: asymptotic and finite-sample properties , *Journal of Econometrics*, Vol (108) , 1-24.

Louca, Charalambos N., Kalliopi A. & Surasinghege S. (2016). Tourism and Economic Growth: Time Series Evidence from Italy. *Journal of Regional Socio-Economic Issues*, 6(3), s. 6-25.

Maddala, G.S., & Wu S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test , *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol 61, 631-652.

Mallick, Lingaraj; Ummalla M. & Jaganath B. (2016). Does Tourism Affect Economic Growth in Indian States? Evidence from Panel ARDL Model. *Theoretical and Applied Economics*, 23(1), 183-194.

Muhtaseb, Buthaina M. A. & Hussam E. D. (2017). Tourism and Economic Growth in Jordan: Evidence from Linear and Nonlinear Frameworks. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 214-223.

Narayan, P.K., Narayan, S., Prasad, A., & Prasad B.C. (2010). Tourism and economic growth: a panel data analysis for Pacific Island countries, *Tourism Economics*, Vol 16, No 1, 169-183.

Nasir; Muhammad Ali; Junjie W; Jose C. G. (2015). Economic Growth, Exchange Rate and Constrained Competiveness of the Tourism Sector in Andalusia. *International Journal of Management and Economics*, s.84-100.

OECD Tourism Trends and Policies 2014, OECD, (2014), 130-208.

Oh, C.O. (2005). The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy , *Tourism Management*, Vol 26, 39-44.

Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 653-669.

Pedroni, P. (2000). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels, *Advances in Econometrics*, Vol 15, 93-130.

Pedroni, P. (2001). Purchasing power parity tests in cointegrated panels, *Review of Economics and Statistics*, Vol 83, 727-731.

Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis , *Econometric Theory*, Vol 20, 597-625.

Samırkaş, Meryem; & Mustafa C.S. (2014). Turizm Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 15(1), 63-76.

Sarantis, N. & Stewart, C. (2001). Saving behaviour in OECD countries: evidence from panel cointegration tests, *Manchester School*, Vol 69, 22-41.

Seghir, Guellil M, Belmokaddem M, Sahraoui Mohammed Abbes & Ghouali Yassine Z. (2015). Tourism Spending-Economic Growth Causality in 49 Countries: A Dynamic Panel Data Approach. *Procedia Economics and Finance*, S.23, 1613-1623.

Sengönül , Karadaş & Şerife M. K. (2018). Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin OECD Üyesi Olan Akdeniz Ülkeleri İçin Analizi . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 60, 1-3.

Sharma, N., (2018). Tourism Led Growth Hypothesis: Empirical Evidence from India. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 7(2), 1-11.

Sharma, N., Raman S. (2014). Causal Links Between GDP and Tourism: A Comparative Study of India and Pakistan. *Apeejay Journal of Management and Technology*, 9(2), 55-63.

Terzi, H., (2015). Is the Tourism-Led Growth Hypothesis (TLGH) Valid for Turkey? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(2), 165-178.

Theobald, William F. (2005). *Global Tourism*. Third Edition, Elsevier, Burlington, 5-6.

Tuğcu, Can T. (2014). Tourism and Economic Growth Nexus Revisited: A Panel Causality Analysis for a case of the Mediterranean Region. *Tourism Management*, 207-212.

UNWTO(2017).Tourism Highlights. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>, Erişim tarihi: 15.02.2020
World Tourism Barometer, UNWTO, Volume 13, January 2015.

Wu & Po-Chin and T. M.H. (2018). Nonlinear and Time-Varying Causality Between Economic Growth and Tourism, *International Journal of Commerce, Business and Management*, 7(1), 31-40.

Yurtseven, Ç. (2012). International Tourism and Economic Development in Turkey: A Vector Approach. *Afro Eurasian Studies*, 1(2), 37-50.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

PETROL FİYATLARI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLER: AZERBAYCAN EKONOMİSİ ÜZERİNE İNCELEMELER*

Elshan OSMANOV

Bilim Uzmanı

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: elshen.osmnv@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2594-7914

Nazlı GÖKÇE¹

Arş.Gör.

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: nazli.gokce@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7215-8753

Ömer Selçuk EMSEN

Prof.Dr.

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: osemsen@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1809-0513

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN danışmanlığında Elshan OSMANOV tarafından "Petrol Fiyatları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Azerbaycan Ekonomisi Üzerine İncelemeler" başlığı ile tamamlanarak 29.12.2021 tarihinde savunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** nazli.gokce@atauni.edu.tr

Atf (APA): Gökçe, N., Osmanov, E. & Emsen, Ö. S., (2023), Petrol Fiyatları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Azerbaycan Ekonomisi Üzerine İncelemeler, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15 (2): 178-201., <https://doi.org/10.55827/ebd.1341361>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Öz

Dünya ekonomisinde petrol fiyatları tüm ekonomileri etkilerken, fiyat şokları özellikle petrol ihracatına ve dolayısıyla gelirene yüksek derecede bağımlı ekonomilerde daha kuvvetli etkiler yaratmaktadır. Çalışmada toplam mal ihracatı içerisinde petrol ihracatının %65 ve ulusal gelirinde de petrol ihracatı payının %40 olduğu Azerbaycan ekonomisinde petrol fiyatları ile GSYH arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın veri dönemi 2007:Ç1-2021:Ç4 arasını kapsamış ve üçer aylık veriler yardımıyla analizler yapılmıştır. Burada Solow modelindeki değişkenler kontrol değişkenler olarak alınarak ve buna petrol fiyatları eklenerek etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlerde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı tespit edilirken, FMOLS ve DMOLS tahminlerinde petrol fiyatlarındaki %1'lik artışın GSYH'yi %0.4 civarında artırdığı belirlenmiştir. Nedensellik analizlerinde ise petrol fiyatlarından GSYH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Azerbaycan ekonomisinin petrole yüksek ölçüde bağımlı yapısı teyit edilmiş ve bunun da ekonomide adeta doğal kaynakların laneti argümanını işleterek zımnen gelişmeyi frenleyici rol oynadığına ilişkin sinyaller yakalanmıştır. Dolayısıyla Azerbaycan ekonomisinin tabiatın kendisine bahsettiği bu imkanı başta sanayi alanına kaydırmak suretiyle kalkınmanın sanayileşme ile eşanlam taşıdığı gerçeğine uygun olarak bu kapsamdaki politikaları takip etmesi gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan ekonomisi, Petrole bağımlılık, Ekonomik büyüme, Sabit sermaye birikimi, Zaman serisi analizleri

Alan Tanımı: Ekonomik Büyüme

THE RELATIONS BETWEEN OIL PRICES AND ECONOMIC GROWTH: STUDIES ON THE AZERBAIJAN ECONOMY

Abstract

While oil prices affect all economies in the world economy, price shocks have a particularly strong impact on economies that are highly dependent on oil exports and hence income. The study investigated the relationship between oil prices and GDP in Azerbaijan, where oil exports account for 65% of total merchandise exports and 40% of national income. The data period of the study covered the period between 2007:Q1-2021:Q4 and analyzes were conducted using quarterly data. At this point, the variables in the Solow model are taken as control variables and their effects are tried to be determined by adding oil prices The analyses revealed the

existence of long-run relationships between the variables, while FMOLS and DMOLS estimations showed that a 1% increase in oil prices increased GDP by around 0.4%. Causality analysis reveals the existence of a unidirectional causality relationship from oil prices to GDP. Taken as a whole, the results confirm the high dependence of Azerbaijan's economy on oil, which is implicitly acting as a brake on development by operating the curse of natural resources argument. Therefore, it can be said that the Azerbaijani economy should follow policies in this context in accordance with the fact that development is synonymous with industrialization by shifting this opportunity that nature has endowed it with to the industrial field.

Key Words: *Azerbaijan economy, Oil dependency, Economic growth, Fixed capital accumulation, Time series analysis*

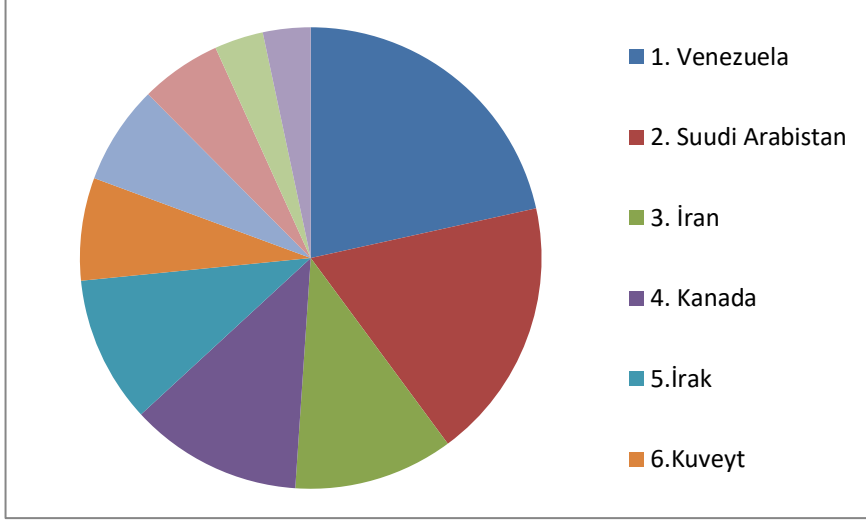
JEL Codes: 047

1.GİRİŞ

Birçok petrol ihraç eden ülkenin oldukça büyük ölçüde petrol geliri elde ettiği ve devlet harcamaları için gereken fonları petrol gelirlerinden sağladığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla petrol ihracat gelirinin petrol fiyatlarındaki değişkenlikten etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu ülkelerde maliye ve para politikaları da petrol fiyatlarına bağlıdır. İhracatı petrole dayalı olan ülke ekonomilerinde petrol fiyatlarında ortaya çıkan şokların üretim ve tüketim mallarına olan talebi azaltmasıyla ülke gelirini önemli şekilde etkilediği görülmektedir (Hamilton, 98).

Bu ekonomilerde petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar döviz giriş ve çıkışlarını etkilemekte ve bunlar da reel döviz kurlarını etkileyebilmektedir. Benzer şekilde petrol fiyatlarındaki herhangi bir artış veya düşüş kalıcı olmadığı için petrol gelirlerindeki değişiklikler ekonomide istikrarsızlık yaratabilir. Petrolün gelir artırıcı yansımalarının yanı sıra başta doğal kaynakların laneti argümanı olmak üzere bir takım olumsuzluklar doğurması kuvvetle muhtemeldir. UNCTAD (2021) verilerine göre dünyada en fazla petrol rezervine sahip ilk 10 ülke sırasıyla Venezüela (%17.1), Suudi Arabistan (%14.5), İran (%11.7) Kanada (%9.6), Irak (%8.2), Kuveyt (%5.7), Birleşik Arap Emirlikleri (%5.5), Rusya (%4.5), Libya (%2.7) ve ABD (%2.6)'dir. Aşağıda şekil 1'de Dünya üzerinde en fazla petrol rezervine sahip ülkeler gösterilmiştir.

Şekil 1. Dünya üzerinde en fazla petrol rezervine sahip ülkeler.

Bu 10 ülkeden sadece Kanada ve ABD'nin gelişmiş ülke olduğu dikkate alınır, genel anlamda hem ekonomik hem de siyasal bakımdan gelişememe sorununun temelinde petrol gelirleri sahipliği olduğuna, yani doğal kaynakların laneti argümanının işlediğine işaret etmektedir. Şöyle ki, Dünya üzerindeki petrol rezervlerinin %17'sine sahip olmasına rağmen Venezuela'da ekonomik durum iç açıcı durumda değildir. Bu bakımdan listedeki Irak, Libya gibi ülkelerin de zengin rezerve sahip olmasına bakılmayarak ülke ekonomilerinin petrole bağlı olması birçok ekonomik sorunu beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan zengin petrol rezerve sahip olan bu ülkelerin toplam ihracatlarına bakıldığı zaman doğal kaynakların laneti argümanı içerisinde sayılan Hollanda hastalığının ortaya çıktığı görülmekte, dolayısıyla petrol ve petrole bağlı ürünlerin ihracatında yüksek paya sahip olan ülkelerin varlığı dikkat çekmektedir. Buna göre toplam ihracatta petrol ve petrol ürünlerinin payı Irak'ta %97.1, Libya'da %83.6, Kuveyt'te %76.2, Nijerya'da %74.2, Venezüela'da %72, Suudi Arabistan'da %66.7 ve Azerbaycan'da %65.6'dır. İhracatta petrol ve petrol ürünlerine yüksek derecede bağımlılık petrol fiyatlarına bağlı olarak şüphesiz bu ülkelerin hem ihracatlarının hem de ulusal gelirlerinin oynak olmasına yol açmakta; petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerdeki genişlemelerin petrol fiyatlarının düşük olduğu dönemlerde de daralmaların eşlik etmesini beraberinde getirmektedir.

Gerek ihracatının gerekse ulusal gelirinin önemli ölçüde petrole bağımlı olduğu Azerbaycan ekonomisinin petrol fiyatlarına duyarlılığının incelenmesinin

amaçlandığı bu çalışmada, petrol gelirine bağımlı çoğu ülkelere kıyasla kurumsal yapılarının oluşmamişliği da bir başka handikap olarak görülebilir. Bu bağlamda çalışmada Azerbaycan'ın SSCB'den aldığı miras ikinci kısımda incelenecektir. Üçüncü kısımda ana hatlarıyla Azerbaycan ekonomisi resmedilmektedir. Dördüncü kısımda petrol fiyatları ile ekonomik büyüme ilişkileri üzerine literatür incelenesi yapılmıştır. Beşinci kısımda ise petrole bağımlılığı yüksek seviyede olan Azerbaycan ekonomisinin petrol fiyatlarındaki değişmelerin etkilerini ölçmek amacıyla üçer aylık verilerle zaman serisi analizleri uygulanmıştır. Altıncı kısımda ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2.SSCB'DEN ALINAN TARİHİ MİRAS

Merkezi planlamada ekonomide kamu eliyle kontrollerin sağlanması yoluyla kapitalist sisteme özgü piyasalardaki oynaklık ve belirsizlikler elimine edilerek toplumun serbestleştirileceği düşünülmektedir. Sistem bireylerin ödülleri belirlerken iş, eğitim, sağlık, barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçları ekonomik haklar olarak sunar. Böylece işsizlik yoktur ya da oldukça düşüktür, gelir dağılımı görece eşittir veya eşite yakındır, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma sahip olunan gelir düzeyine göre oldukça yüksektir. Diğer taraftan sosyalist sistemin başlangıç yılları olan Stalin döneminde ağır sanayiye yoğunlaşıldığından oldukça yüksek ekonomik büyüme oranları elde edilmiştir (Luttmer vd. 415-416). Yüksek büyüme skorlarının yanında o dönemde aynı zamanda askeri bakımdan da ABD ile yarışabilecek seviyeye ulaşılmıştır. Ortaya çıkan devasa dönüşüm ise diğer gelişmemiş ekonomilere model teşkil edebileceği tartışmalarını gündeme taşımıştır. Ekonomik ve askeri güç olma bakımından 1960'ların başına kadar süren bu başarı hikayesinin ise ABD'yi yakalama ve hatta geçeceğine dair iddialara karşılık sistemin en önemli zafiyetinin özgürlükleri kısıtlayan yapısı olduğu tartışmaları gündemi işgal etmeye başlamıştır (Ofer, 25).

II. Dünya Savaşı sonrasında da merkezi planlı Sovyet başarısı 1949'dan itibaren Çin ve Uzak Doğuda ve Doğu Avrupa'da bir dizi ülkede merkezi planlı ekonomik sisteme yönelimi tetiklemiştir (Kazgan, 2005: 13). Başarılı büyüme skorlarıyla Sovyetler, 1928-1984 arası süreçte %4.3 ila %4.8 arasında büyüme skorları elde etmiştir. Bu yüksek büyüme ortalamasına 1874-1984 arası için Japonya %4.5'lik bir ortalamayla ulaşabilmiştir. Sovyetler Birliği'nde 1951 yılı ve sonrasında orta vadeli, yani 5'er yıllık ortalama büyüme skorlarının ise sürekli düşüş gösterdiği dikkat çekmektedir; 1951-1955, 1956-1960, 1961-1965, 1966-1970, 1971-1975, 1976-1980, 1981-1985 ve 1986-1990 için sırasıyla büyüme oranları %11.3, %9.2, %5.7, %7.1, %5.1, %3.7, %3.2 ve %1.3 olarak gerçekleşmiştir (Kuşkay, 8-9). Sovyet büyüme mucizesinin gerçekleşmesinin temelinde Lewis'in iki sektörlü

büyüme modelindeki daha çok köyden kente işgücü aktarımına dayalı emek-yoğun bir sanayileşme modeliyle gerçekleştirildiği ifade edilmekte (Emsen, 164) ve bunun da devam edegelen süreçte bozulmasının nedeninin sanayide yüksek katma değerli faaliyetlere dönüştürülememesinin yattığı söylenebilir.

Sistemin negatif yönünü oluşturan unsurun başında ise yüksek büyüme için yüksek yatırımın gerekliliği ve bunun için ihtiyaç duyulan tasarrufun düşük gelirden dolayı sağlanamaması ve çözüm olarak devletin zorlayıcı gücüne dayalı zorunlu tasarrufların oluşturulması gerekliliği yer almaktadır. Ayrıca ağır sanayi oluşturma çabaları ve yıldız savaşları projeleri hafif endüstrinin, tüketim mallarının ve hizmetler sektörünün ihmal edilmesine yol açmıştır. Fiyat mekanizmasının yokluğundan kaynaklanan çoğu imalat sanayinde negatif katma değer yaratımı, yani girdilerin reel değeri çıktıkların değerinin üzerinde olmuş, etkinsizlik derinleşmiştir (Luttmer vd. 415-416).

Sistemin tıkanıdığına dair sinyaller Stalin sonrasında 1960'larda Nikita Sergeyeviç Kuruşçev'in "destalinizasyon" olarak adlandırdığı politika değişimi Leonid Brejnev ile akamete uğramış, Yuri Andropov ile Stalinci sisteme bağlılık devam ettirmeye çalışılmış, Andropov'un ölümüyle başlangıç aşamasında kalan reformlar Konstantin Çernenko ile daha yumuşak bir şekilde devam ettirilse de, 1985'te işbaşına gelen Mihail Gorbaçov ile daha radikal bir şekilde yürütülmeye başlamıştır. Sovyetlerde duraksama ve hatta çöküşe ilişkin sinyallerin ise yüksek büyüme hızının adeta yarısının gerçekleşmeye başladığı 1960'larda gerçekleştiğinden anlaşılmaktadır. 1960'lara kadarki süreçte yüksek ekonomik büyüme başarısı gösteren planlı sistem, kesintisiz iki on yıllık dönemde büyümede durağanlığı tecrübe etmiştir. Ekonomik büyümede sürdürülebilirlik koşulu olarak fert başına gelir ile emekçi başına verimliliğin yükseltilmesiyle ifade edilebileceğini öne süren Kuznets, bu olgunun da sürekli yapısal değişimlerle gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştür (Ofer). 1980'lerde Mihail Gorbaçov'un perestoryka (yeniden yapılandırma) ve glasnost (açıklık) ile ifade edilen restorasyon çabaları da sonuç vermemiştir.

Livaneli (2022)'nin aktardığı şekliyle Gorbaçov ile 1997 sonunda Moskova'da yaptığı görüşmede onun şu ifadeleriyle Sovyet sistemi adeta özetlenmiştir: "Rusya'ya diktatörlükle empoze edilen model başarısızlığa uğramıştır. Bu model tamamen ütöpik, demokrasiyi ihmal eden, görmezlikten gelen, baskıyla sorunları çözmeyi benimseyen modeldir. Bu model, bir kışla toplumu yaratmıştır, hatta buna sosyalizm demek bile zordur. Bu modeli, sosyalizm değil, devlet kapitalizmi olarak adlandırmak daha doğru olur. O dönemde Lenin, büyük bir cesaretle doğru yolda yürünmediğini, komünizm ilkelerinin zorla ve zorbalıkla kabul ettirilmesinin doğru

olmadığını söylemiş, itiraf etmiştir.” şeklindeki açıklamaları sistemin işleyişindeki tıkanıklıkların da ötesinde, kangrene dönüştüğünü göstermektedir. Bu noktada “büyüme kalıbının en temel belirleyicisinin sürekli devinimi içeren yapısal değişimlerle olacağı savı, ihtilal(ler) ile siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı kırılmaz kalıplara büründürülen sistemin, belki ihtilal ile çağı yakalaması ve hatta öne geçmesine karşılık devam eden süreçte çağın gerisinde kalması en temel sorun olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla başlangıçta büyüme ve çağı yakalama adına çağın da ötesine geçen kurumsal yapılar, totaliter yapı gereği, ilerleyen zamanlarda çağın gerisinde kalmıştır. Bunlar sistem gereği birer “dogma” halini alırken; cari nesil için “ileri devrim” niteliği taşıyan yapı, gelecek nesil için “geri paradigma” haline dönüşmüştür” (Emsen vd., 2011: 55). Dolayısıyla başta ekonomi olmak üzere insan unsurunun olduğu yapılarda durağan kalıpların kabul edilemezliği; sürekli şartlara uygun yenileşmenin olması, yani inkılapçı hareket edilmesi gerektiği vurgusu yapılabilir (Emsen, 230).

Sosyalist sistemin tıkanarak durağanlığa düşüşünde şu unsurların varlığı dikkat çekmektedir: (i) büyüme skorlarında azalış, (ii) sermaye ve işgücü verimliliğinde düşüş, (iii) teknolojinin üretime yönlendirilmesinde azalış, (iv) tarımsal yeterliliğin sağlanamaması, (v) alternatif- karaborsa ekonomisinin derinleşmesi, (vi) hayat standardı ve tüketimin giderek düşmesi, (viii) hizmetler sektörünün planlamacılıkta verimsiz kabul edilmesine bağlı olarak ihmal edilmesi. Genel olarak ekonomik yetkinsizliğe giderek derinleşen özgürlüklerin sınırlamasının eşlik ettiği girişim eksikliği de eklenince 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1991’de de SSCB’nin dağılmasıyla Doğu Blokunun çöküşü eşlik etmiştir (Emsen vd.36). Hatta sistemin çöküş ibaresinden çok, sistemin kendisine yük olduğunu düşündüğü toplulukları (kuvvetle muhtemel geçici süre) üzerinden atması tanımlaması yapılabilmektedir. Bu tanımlamayı daha dramatik ifadeyle “devletlerin özelleştirilmesi” şeklinde yapmak mümkündür.

1991’de SSCB’nin dağılmasıyla siyasal bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, kendisi gibi bağımsızlığını kazanan diğer ekonomilerle birlikte geçiş ekonomisi olarak adlandırılmıştır. SSCB’den kopan ülkelerde bağımsızlık öncesi SSCB’nin son dönem profili teknolojik gelişmeyi daha çok silah ve uzay teknolojileri açısından önceleyen, toplumsal ihtiyaçların karşılanması noktasında rekabetçi yapılardan uzakta kalan ve dolayısıyla tüketim malları sanayini ön plana almayan bir model olarak resmetmek söz konusudur.

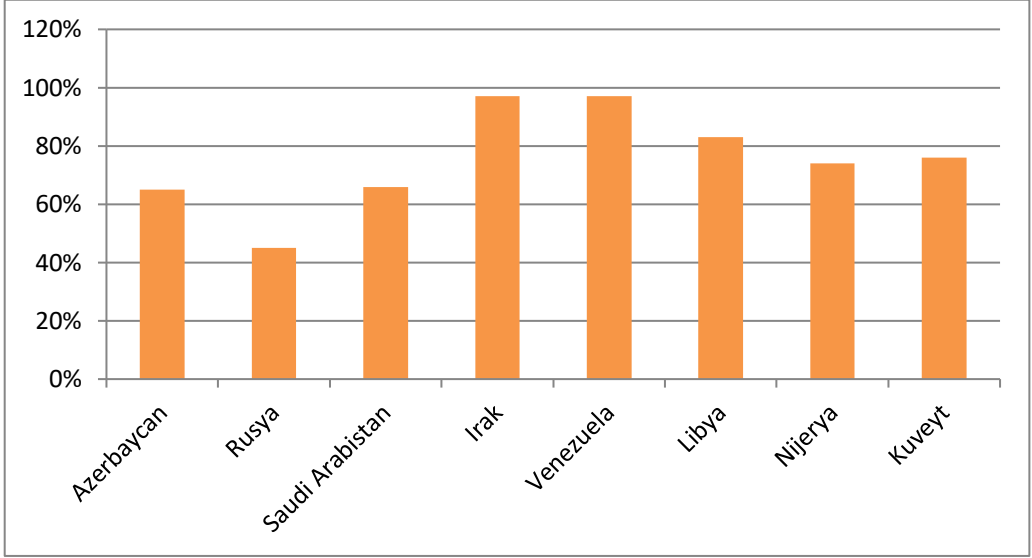
3.AZERBAYCAN EKONOMİSİ

Geçiş olgusu hem siyasal ve kültürel anlamda serbestliği hem de ekonomik anlamda dışa açıklığı-dış ticarete müdahaleyi minimize eden bir bakış açısını içermektedir. SSCB'den kopan ülkelerden olan Azerbaycan da geçiş olgusunu en dramatik şekilde yaşayan ülkelerden olmuş ve dolayısıyla ekonomik anlamda dışa açıklığı benimsemiştir. Şüphesiz dışa açıklık olgusunun temelinde de liberal ekonomik anlayış benimsenmiş ve bunun da Güney Doğu Asya deneyimi ile bir örnek olmasından dolayı "ihracata dayalı büyüme" görüşü önemli taraftar toplamıştır. İhracatın büyümeyi önemli ölçüde desteklediği genel kabul görse de bazı durumlarda toplam gelirden ihracatın payının yüksek olduğu ülkelerde ihracat gelirinde olası istikrarsızlıklar özelden büyümeyi ve genelde makroekonomik yapıyı önemli ölçüde olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bunun da temelinde ihracatı ilksel mallar olarak nitelendirilen malların, yani doğal kaynaklara bağlı olan ülkelerin, bu ürünlerde yaşanan fiyat değişimlerinden olumsuz yönde etkilenmesi olgusu bulunmaktadır. Bu durum ise literatürde doğal kaynakların laneti argümanı başlığı altında "Hollanda Hastalığı" ve "Bolluk Paradoksu" olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle ihracatı önemli ölçüde hammadde ve/veya düşük katma değerli ürünlerden oluşan ülkelerde, sermaye verimliliğinde düşüşler, yurtiçi tasarruf eğiliminde ve buna bağlı olarak yatırımlarda azalışlar, enflasyonda artışlar şeklinde birtakım makroekonomik göstergelerde kötüleşmelere maruz kalabilme görülmektedir. (Abutalipov, 1).

Diğer taraftan Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi, Sovyet Birliği'nin ekonomik bakımdan önemli bir bölgesi konumundaydı. Şöyle ki, bu ülkeler doğal kaynak zenginliğine sahip olduklarından dolayı ekonomi yönetimi tamamen komünistlerin sıkı kontrolü altındaydı. Buna karşılık zengin doğal kaynak sahipliğiyle ters ilişkili olacak şekilde sanayileşme bakımından gelişmemiş konumdaydılar. Dolayısıyla Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri eski Sovyet Birliği içerisinde en düşük ulusal gelire sahip ülkeler arasında kalmışlardır (Karadaş ve Koşaroğlu, 46-47).

Petrol ve benzeri olarak ilksel mallara duyarlılığın varlığından bahsedebilmek için bu türden özelliklere sahip ülkelerin profilinin incelenmesinde yarar vardır. Bu bağlamda UNCTAD (2021) verilerine göre ülkelerin petrol ve petrole bağlı ürün ihracatının toplam ihracat içindeki yüzdesi verilmiştir.

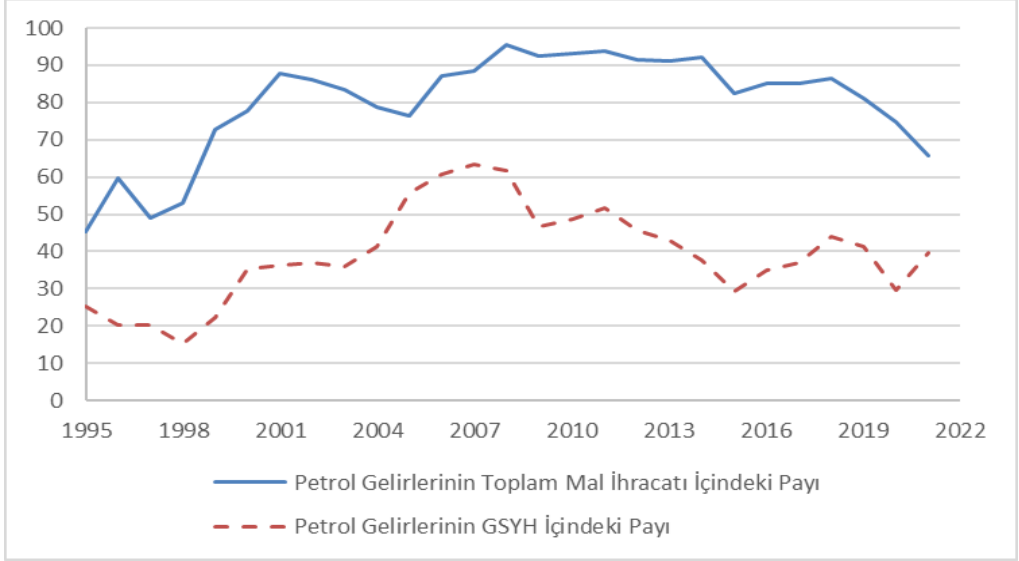
Şekil 2. Petrol Zengini Ülkelerin Petrol ve Petrol Bağlı Ürün İhracatının Toplam İhracatta Payı (UNCTAD,2021)

Şekil 2’den de görüldüğü gibi petrol ihracatının toplam ihracatta önemli ölçüde pay sahibi olduğu ülkeler sırasıyla Venezuela, Irak, Libya, Kuveyt Nijerya ve Azerbaycan şeklinde sıralanmıştır.

Bu ülkelerden biri olan Azerbaycan Hazar denizinin sahiline yerleşmiştir ve 10 milyon nüfusa sahip bu ülkenin başlıca gelir kaynağı petroldür. Azerbaycan, 2021 yılı itibarıyla 7 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip olup dünyada 20. sırada yer almakta ve 1.650.585.140.000 varil olan dünya toplam petrol rezervinin yaklaşık %0.4’ünü oluşturmaktadır (IEA, 2021). 2021 yılında Azerbaycan’ın ham petrol ihracatı bir önceki yıla kıyasla %7.5 azalma göstermesine rağmen petrol gelirleri %37.5 artmıştır (Azerbaycan İstatistik Kurumu, 2021). 2021 yılında 25 milyon ton ham petrol ihraç etmiştir. Aynı yılda 457.31 min m³ doğal gaz ihracatı yapılmıştır (Azerbaycan İstatistik Kurumu, 2021). Aşağıdaki şekil incelendiğinde 1995-2021 yılları arasında petrol ve petrole bağlı ürün ihracatının toplam ihracat içindeki paylarıyla bu ürünlerin GSYH içerisindeki payları görülmektedir.

Şekil 3. 1995-2021 Arası Dönemde Azerbaycan Petrol ve Petrol Ürünleri İhracatının Toplam İhracatta Payı ile Mal İhracatının GSYH İçerisindeki Payı (World Bank, 2021 ve UNCTAD, 2021)

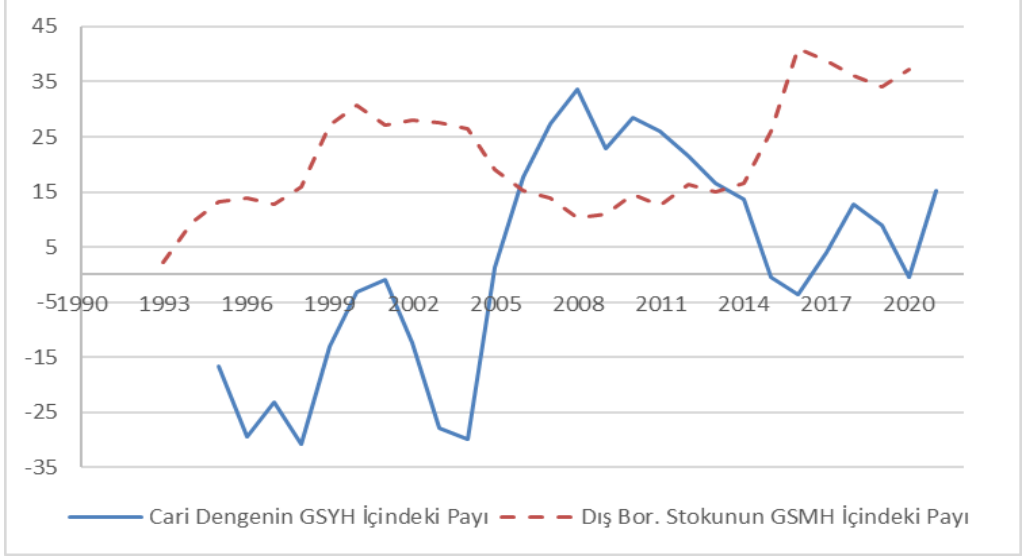

Petrol ve petrol ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı dalgalı bir seyir izlemekle birlikte 2008’de %98.6 ile zirve yaptığı ve 2014’e kadar bu seviyeye yakın düzeylerde kaldıktan sonra düşüş gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu verinin söz konusu dönemdeki ortalaması %79.9 olmuştur (UNCTAD, 2021). Petrol ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının bu kadar yüksek olması Azerbaycan ekonomisinin petrole oldukça bağımlı olduğuna işaret etmektedir. Petrol ve petrole dayalı ürün ihracatının GSYH içerisindeki payı ise ekonominin petrol gelirlerine bağımlılığını teyit etmektedir. Bu dönem aralığında petrol ihracatının GSYH içerisindeki payı %39.3 iken, 2007’de bu oran %63.2 ile zirve yapmıştır (World Bank, 2021). Dolayısıyla hem ihracatta hem de toplam gelirden önemli paya sahip olan petrolün özellikle son dönemlerde petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalardan derinden etkilendiği söylenebilir.

Petrol ve ürünleri ihracatına oldukça duyarlı olan Azerbaycan ekonomisinde aynı zamanda mal ihracatının GSYH içindeki payının da yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle petrol ve petrol ürünlerine bağımlı ve dolayısıyla mal çeşitlenmesinin yetersiz olduğu Azerbaycan ekonomisinin mal ve hizmet dengesi olarak ifade edilen cari açığının GSYH içerisindeki payı ile kümülatif cari

dengelessnessini ifade eden net dış borç stokunun GSMH içerisindeki payının zamana bağlı değişimi aşağıdaki şekilde verilmiştir.

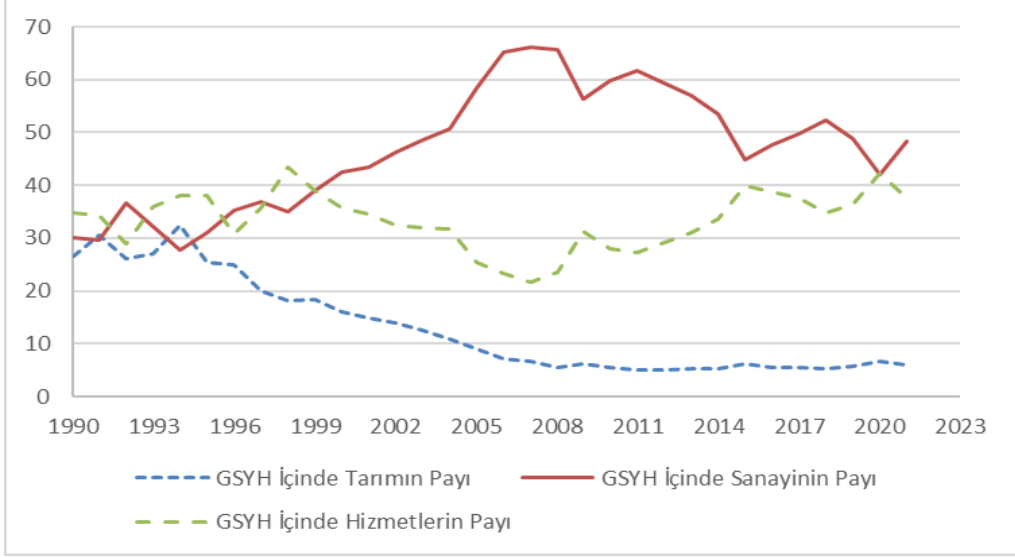
Şekil 4. 1990-2021 Arası Dönemde Azerbaycan Cari Açığının GSYH İçindeki Payı ve Dış Borç Stokunun GSMH İçerisindeki Payı (World Bank, 2021)

Azerbaycan dış ticaret verileri incelendiğinde genel olarak 1995-2005 yılları arasında sürekli bir açık veren ekonomiye sahip olduğu dikkat çekmekte ve bu durumun yansıması da giderek artan dış borç stokundaki artışlar olduğu görülmektedir. Geçişin dramatik yansımaları arasında sayılan bu durum 2005 yılından sonra, 2016 ve 2020 yılları hariç, sürekli cari fazla şeklinde bir yapı sergilemiş ve bu da dış borç stokunda azalışı tetiklerken 2010 yılından itibaren artış trendine giren bir dış borç stoku varlığı gözlenir olmuştur.

Azerbaycan ekonomisinde çeşitlilik sorunsalından bahsedilirken GSYH'nin üç temel sektör içerisindeki dağılımı aşağıdaki şekilde resmedilmektedir.

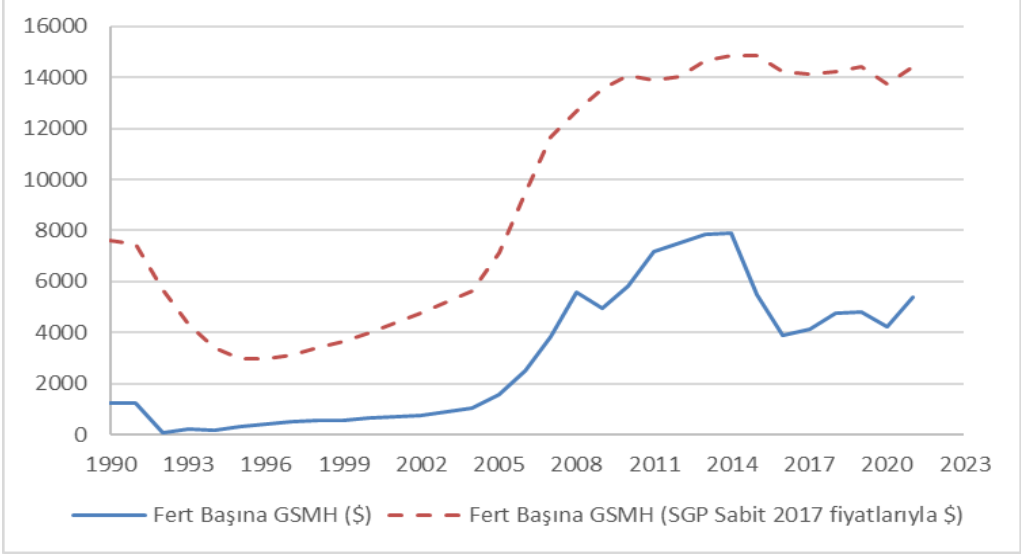
Şekil 5. 1990-2021 Arası Dönemde Azerbaycan GSYH İçerisinde Temel Sektörlerin Payı (World Bank, 2021)

GSYH'nin sektörel dağılımı incelendiğinde başlangıçta tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün ulusal gelirden aldığı paylar %30'lu rakamlarla hemen hemen eşit gibi gözükmektedir. Ancak zamana bağlı olarak sanayinin payında artışlar yaşanması ile birlikte kalkınmışlık göstergesi olarak kabul edilen bu sektörün payındaki artışlar 2006 yılında zirve yaptıktan sonra sürekli düşüş gösteren tarım sektörü gibi düşüşe geçmiş; hizmetler sektörü ise artışa geçmiştir.

Ekonominin sektörel dönüşümü “üç sektör kanunu” çerçevesinde ilerlerken ekonomide fert başına gelirin zamana bağlı gelişimi aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 6. 1990-2021 Arası Dönemde Azerbaycan Fert Başına GSYH'sinin Cari Dolar ve SGP Sabit Fiyatlarla Dolar Cinsinden Değerleri (World Bank, 2021)

Nominal ABD doları bazlı gelirden 2014 yılına kadar süren artış trendinin bu tarihte kırılarak önemli düşüş yaşandığı görülürken SGP açısından gelirin durağan bir seyre büründüğü dikkat çekmektedir.

4. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Petrol fiyatlarındaki artışların dünya ekonomisinde petrol gelirlerine önemli ölçüde bağımlı olan ekonomilerde istihdam, fiyatlar, gelir, kurlar vb. makroekonomik faktörlere yansımaları olmaktadır. Petrol fiyatlarının yükselmesiyle beraber petrol ihracatı ile buna bağlı olarak ulusal gelirden artışlar yaşanmakta; artan gelir ve tasarruflar bağlamında yatırım ikliminde iyileşme ve istihdam artışları söz konusu olurken, artan döviz miktarı kurları düşürerek diğer sektörlerde rekabet gücünün kaybolmasına ve böylece üretim kaybına yol açar ki burada ilk etapta ifade edilen olumlu etkilere karşılık ortaya çıkan olumsuz etkiler bağlamında net etki tartışılmalı hale gelir.

Diğer taraftan petrol fiyat artışlarının yansımaları ise petrole bağımlı-ithalatçı ülkelerde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Dolayısıyla petrol fiyatlarına duyarlılığın sadece petrol ihraç eden ülkeleri değil petrol ithal eden ülkeleri de duyarlı hale getirmesi söz konusu olabilmektedir. Bu noktada ithalatçı ülkelerde petrol fiyatlarının yaratacağı etkiler daha çok girdi fiyatları bağlamında, yani maliyet enflasyonu yoluyla gerçekleşmektedir. Petrol ithalatına bağımlı olan ekonomilerde

petrol fiyatları ithal enflasyon şeklinde maliyet enflasyonunu tetiklerken aynı zamanda ekonomide olumsuz arz şokları yaratarak stagflasyonun da yaşanmasına neden olabilmektedir.

Çalışmanın motifi petrol fiyatları ve GSYH ilişkisi olduğundan burada literatür incelemelerinde petrol fiyatları ve petrol gelirleri (harcamaları) ile GSYH ilişkilerini ele alan çalışmalara yoğunlaşılmıştır. Petrol ithalatçısı ülkelerdeki etkiler de ülkeye özgü zaman serisi veya ülkelere özgü panel veri çalışmalar şeklinde sınıflandırılabilir. Ülkeye özgü zaman serisi çalışmalara örnek olarak Darby (1982), Kilian vd. (2009) ile Nazir ve Qayyum (2014)'un yaptıkları çalışmalar örnek gösterilebilir. Bu çalışmalarda petrol fiyatlarındaki artışların GSYH üzerine özellikle uzun dönemde negatif etkiler yarattığı belirlenmiştir. Kısa dönemli ilişkilerde ise pozitif etkilerinin olduğu ancak bunun da daha çok esnekliklerin kısa dönemde düşük olmasından kaynaklanan bir sonuç olduğu ileri sürülmektedir. Ülkelere özgü panel veri çalışmalardan Burbidge ve Harrison (1984) ve Abeyasinghe (2001) petrol ithalatçısı ülkelerde GSYH üzerine uzun dönemli ilişkilerin olduğunu; petrol fiyatlarındaki artışların büyümeyi olumsuzlaştırdığını ifade etmişlerdir.

Bu çalışmanın ana motifini Azerbaycan ekonomisine yönelik incelemeler oluşturduğundan, literatürde petrol gelirlerine bağımlılığı yüksek olan ülke(ler) üzerine odaklanmıştır. Yapılan zaman serisi çalışmalarında Eltony ve Al-Awadi (2001) Kuveyt'te petrol gelirlerinden kamu gelirlerine ve kamu gelirlerinden de kamu harcamalarına ve buradan da diğer değişkenlere doğru nedensellik ilişkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Ito (2010)'nun Rusya üzerine yaptığı çalışmada petrol fiyatlarının GSYH'yi artırdığı, kısa dönemde de enflasyonu etkilediği tespit edilmiştir. Yine Rusya üzerine Göçer ve Bulut (2015) tarafından yapılan çalışmada geliri artırıcı etkiler yarattığı bulguları elde edilmiştir. Suudi Arabistan üzerine Abdel-Latif vd. (2018) petrol fiyatları ile kamu harcamaları arasındaki ilişkilerin asimetrik olduğunu ortaya koymuşlardır. Panel veri çalışmalar bağlamında petrol fiyatlarının Mehrara ve Oskoui (2007) İran, Kuveyt, Endonezya ve Suudi Arabistan'da üretimde dalgalanmalara yol açtığını; Berument vd. (2010) MENA ülkelerinde büyümeyi pozitif etkilediğini, Mercan vd. (2013) OECD ülkelerinde büyümeyi enflasyona göre daha fazla artırdığını, Yardımcıoğlu ve Gülmez (2013) de önemli petrol ihracatçısı 10 ülke için yaptıkları çalışmada büyümeye uzun dönemli etkiler doğurduğunu, Kilian ve Murphy (2014) Orta Asya ülkelerini incelediği çalışmada petrol şoklarının iş döngüsü dalgalanmaları doğurmak suretiyle ekonomide etkili olduğunu, Nişancı vd. (2016) de geçiş ekonomilerinden Azerbaycan, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan'da petrol

fiyatlarının GSYH, kamu harcamaları, ihracat ve işsizlik üzerine etkiler yarattığını tespit etmişlerdir.

5.AMPİRİK BULGULAR

Hem doğal kaynak ihracatçısı hem de bir geçiş ekonomisi olan Azerbaycan da kırılğanlıklar bu iki unsurdan dolayı ön planda olduğu gibi, Ermenistan ile ihtilafların varlığı kırılğanlığı derinleştirici unsur yapmaktadır. Bu noktada Azerbaycan'ın hem ihracatında hammadde ağırlıklı olması hem de ulusal gelirinde bu hammadde ihracatının yüksek pay sahipliği nedeniyle hammadde fiyatlarında, yani petrol fiyatlarında ortaya çıkan değişmelerden çok önemli ölçüde etkilenmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu çalışmanın temel hipotezi burada olasılıklı durum için petrol fiyatlarındaki değişmelerin ulusal gelirden ne derecede etki yaptığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada sınanması düşünülen hipotezi matematiksel olarak şu şekilde ifade etmek mümkündür:

$$GSYH=f(OILP) \quad (1)$$

Burada GSYH, Azerbaycan ulusal gelirinin değerini; OILP de Azerlight petrol fiyatlarını temsil etmektedir. Çalışmada Azerlight petrol fiyatlarının Azerbaycan'da makroekonomik göstergelere etkisi ulaşılabilir veri seti olan 2007:Ç1-2021:Ç4 dönemleri arası için üçer aylık verilerle analiz edilecektir. Bu doğrultuda GSYH üzerine petrol fiyatlarının etkileri araştırılırken model olarak Solow modeli kapsamında ilerlenmesi hedeflenmiş ve kontrol değişkeni olarak işgücü ve sabit sermaye birikiminin alınması uygun bulunmuştur. Ancak işgücü verilerindeki kısıt nedeniyle kontrol değişkeni olarak sabit sermaye birikimi alınmış ve (1) nolu matematiksel ilişki (2) nolu ilişkiye dönüştürülmüştür:

$$GSYH=f(OILP,FCA) \quad (2)$$

(2) nolu matematiksel ilişki de ekonometrik forma dönüştürülürken Azerbaycan para birimi manat şeklindeki bu veriler Azerbaycan TÜFE değerlerine bölünerek reelleştirilmiştir. Ayrıca eşitliğin her iki tarafındaki değişkenlerin logaritması alınmış ve "L" ile sembolize edilmiştir:

$$LGSYH=\beta_0+\beta_1LOILP+\beta_2LFCA+\epsilon_t \quad (3)$$

Çalışmada incelenen petrol fiyat verileri Azerlight petrol fiyatı Azerbaycan manatı cinsinden verilmiş ve analizde "LOIL" olarak kısaltılmıştır. GSYH Azerbaycan manatı değerinden gösterilmekte ve çalışmada "LGSYH" olarak gösterilmektedir. Ayrıca sabit sermaye birikimi Azerbaycan manatı değerinden gösterilmekte ve

çalışmada “LFCA” kısaltması ile sembolize edilmektedir. Aşağıdaki tabloda çalışmada kullanılan verilerin alındığı kaynaklar gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenler ve Verilerin Kaynağı

Değişkenler	Kaynak	
Petrol Fiyatları	“www.iea.org”	International Energy Agency
GSYH	“stat.gov.az”	Azerbaycan İstatistik Komitesi
Sabit Sermaye Birikimi	“tradingeconomics.com”	Trading Economics
TÜFE	“stat.gov.az”	Azerbaycan İstatistik Komitesi

Ekonometrik analizler GAUSS ve Eviews-12 programı ile yapılmıştır. Çalışma zaman serisi analizleri kapsamında yürütüleceğinden zaman serisi ile yapılan çalışmalarda serilerin durağan olmaması halinde sahte ya da düzmece regresyon-tahmin sorunu ortaya çıkabilmektedir. Aşağıdaki tabloda değişkenlerin durağanlığının kontrol edilmesi için birim kök testi yapılmıştır.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi

Değişkenler		Seviye		Birinci Fark	
		Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer
LOILP	Trendli	-2.548135	-3.546099	-7.953426	-3.548208
	Trendli ve sabitli	-2.925127	-4.121303	-7.884654	-4.124265
LGSYH	Trendli	-3.042109	-3.548208	-12.87393	-3.548208
	Trendli ve sabitli	-5.539464	-4.121303	-12.76317	-4.124265
LFCA	Trendli	-1.153196	-3.552666	-9.128974	-3.552666
	Trendli ve sabitli	-1.470080	-4.130526	-9.044850	-4.130526

Tablo 2’de birim kök incelemesi sonucuna göre t istatistikleri ve kritik değerleri ile yapılan karşılaştırmalarda serilerin düzey değerlerde durağan olmadığı, yani birim kök içerdikleri görülmektedir. Seriler birim kök içerdiğinden dolayı birinci dereceden farkları alındıktan sonra durağanlık sınaması yapılmıştır. Tablodan da görüldüğü gibi veriler birinci farkta durağandır. Serilerin tümünün birinci farkta, yani $I(1)$ ’de durağan olması nedeniyle bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişki arayışı eş-bütünleşme analizini gerektirecektir.

Eşbütünleşme analizini yapmadan önce değişkenlerin gecikme uzunluklarına bakılmalıdır. Johansen eş-bütünleşme analizinde uygun gecikmenin belirlenmesi için öncelikle VAR analizi uygulanmaktadır. Tablo 3’te uygun gecikme uzunlukları verilmiştir.

Tablo 3: Değişkenler Arasında Uygun Gecikme Testi

Lag	LogL	LR	FPE	AİC	SC	HQ
0	74.48489	NA	1.55e-05	-2.563087	--2.453596	-2.520746
1	107.2146	9.731441	6.30e-06*	-3.462347*	-3.024384*	-3.292983*
2	112.7899	6.693387	7.16e-06	-3.337813	-2.571377	-3.041426
3	116.8803	6.693387	8.63e-06	-3.159282	-2.064373	-2.735872
4	129.0678	26.693387*	7.80e-06	-3.275191	-1.851809	-2.724758
5	133.6815	6.543139	9.38e-06	-3.115691	-1.851809	-2.724758

Tablo 3'te LogL, LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine uygun olarak gecikme uzunlukları incelenmiş ve değişkenler için en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak bulunmuştur. Tablo 4'te değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz eden Johansen eş-bütünleşme testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 4: Johansen Eş-bütünleşme Testi

İz İstatistiği	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
None	0.458230	59.89607	35.19275	0.0000
At Most 1	0.279074	24.34702	20.26184	0.0129
At Most 2	0.088403	5.368315	9.164546	0.2455
Maximum Özdeğer İstatistiği	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
None	0.458230	35.54905	22.29962	0.0004
At Most 1	0.279074	18.97871	15.89210	0.0158
At Most 2	0.088403	5.368315	9.164546	0.2455

Tablo 4’te değişkenler Johansen eş-bütünleşme testi yapılarak değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre hem maximum eigen hem de trace istatistik değerlerinde olasılık değerlerinin %5 mutlak değerden küçük olmasından dolayı temel hipotez kabul edilmektedir. Bu durumda değişkenler arasında uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu görülmektedir. Eş-bütünleşme ilişkisinin varlığından hareketle FMOLS ve DOLS eşbütünleşme yöntemleri kullanılarak uzun dönemli katsayı tahminleri yapılmıştır.

Phillips Hansen (1990) tarafından önerilmiş FMOLS yöntemi ve Saikkonen (1992) ile Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen DOLS yöntemi eş-bütünleşme analizi yapıldıktan sonra uzun dönemli sonuçların tahmin katsayılarının elde edilmesi yoluna gidilmektedir. FMOLS yöntemi otokorelasyon ve değişen varyans gibi sorunlardan kaynaklanan sapmaları düzeltmek için kullanılmaktadır. DOLS yöntemi ise içsellik sorunlarından kaynaklanan sapmaları giderebilmek özelliğine sahiptir (Kök vd.).

Aşağıdaki Tablo 5 ve Tablo 6’da sırasıyla FMOLS ve DOLS yöntemi ile yapılan tahminlerin sonuçları verilmiştir.

Tablo 5: FMOLS sonuçları

Bağımlı Değişken LGSYH				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
LFCA	0.419737	0.100999	4.155851	0.0001
LOILP	0.540333	0.137492	3.929924	0.0002
C	2.146386	0.364597	5.887015	0.0000

Tablo 6: DOLS sonuçları

Bağımlı Değişken LGSYH				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
LFCA	0.402354	0.195342	2.059738	0.0449
LOILP	0.548108	0.231750	2.365087	0.0221
C	2.206805	0.582881	3.786032	0.0004

Her iki yöntemle göre de değişkenlere ilişkin katsayılar istatistik olarak anlamlıdır. Her iki analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli ve pozitif yönlü ilişki bulunmuş; dolayısıyla bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasında doğrusallığın var olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5’te gösterilen FMOLS sonuçlarına göre bağımsız değişkenler olan petrol fiyatları ve sabit sermaye birikiminde ortaya çıkan %1’lik bir artış, GSYH’yi sırasıyla %0.54 ve %0.41 oranında artırmaktadır. Buna benzer şekilde Tablo 6’daki DOLS sonuçlarına göre de bağımsız değişkenler olan petrol fiyatları ve sabit sermaye birikiminde ortaya çıkan %1’lik bir artış, GSYH’yi sırasıyla %0.55 ve %0.40 oranında artırmaktadır. Görüldüğü gibi hem FMOLS hem de DOLS sonuçları Azerbaycan’da petrol fiyatları ile sabit sermaye birikiminin GSYH üzerinde etkili faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Azerbaycan ekonomisinin petrol fiyatlarına ve dolayısıyla petrol gelirlerine bağımlılığının varlığı zaman serisi literatürünü oluşturan Eltony ve Al-Awadi (2001), Ito (2010), Göçer ve Bulut (2015) ile Abdel-Latif vd. (2018) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Çalışmada hem uzun hem de kısa dönemli ilişkiler bağlamında petrol fiyatları ve dolayısıyla petrol gelirlerine bağımlılığın yüksek olduğu bir Azerbaycan ekonomisi dikkat çekmektedir. Bağımsızlığına kavuştuğu 1991’de ekonomide ileri ve geri bağlantıların kopması ile birlikte uzun süre ağır bir durgunluk ve çok yüksek enflasyon oranlarını tecrübe eden Azerbaycan ekonomisinin toparlanması petrolle gerçekleşirken petrole bağımlılığı azaltıcı politikalar, yani içeride üretim ve buna bağlı olarak ihracat çeşitliğini geliştirememesi (Abutalipov, 2022), “doğal kaynakların laneti” argümanı çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tablo 7’de de Hajker ve Hatemi-J tarafından geliştirilen bootstarp temelli nedensellik sonuçları verilmiştir. Yapılan analizlerde gecikme uzunluğunun 1

olması sonucuna göre test içerisindeki değerler bu uzunluk derecesine uygun olarak verilmiştir.

Tablo 7: Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Analizi

	WSTAT Test İstatistiği	VAR (p)	Bootstrap Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
LFCA→LGSYH	1.453	1	8.404	4.189	2.968
LGSYH→LFCA	1.056	1	8.466	4.301	2.915
LOILP→LGSYH	6.286*	1	9.047	4.539	2.954
LGSYH→LOILP	0.035	1	9.901	3.855	2.494
LFCA→LOILP	0.238	1	7.636	4.183	2.767
LOILP→LFCA	0.819	1	8.377	4.009	2.734

Analizde test istatistikleri ve kritik tablo değerleri bootstrap 1.000 kullanılarak elde edilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde petrol fiyatlarından GSYH'ye doğru nedensellik ilişkisini gösteren WSTAT test istatistiği bootstrap yöntemi ile elde edilen kritik değerden büyük olmasına paralel olarak %5 önem düzeyinde sıfır hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle bu bulguya göre LOILP ve LGSYH değişkenleri arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ve ilişkinin de LOILP'den LGSYH'ye doğru olduğu sonucuna varılmıştır.

8.SONUÇ

Azerbaycan ekonomisinin hem ihracat hem de ulusal gelir açısından önemli ölçüde petrole bağımlı olduğu istatistikî verilerden anlaşılmaktadır. Bu bağımlılığın derecesini ölçmek amacıyla Solow modeline petrol fiyatlarının eklenmesi ile yapılan zaman serisi analizlerinde uzun dönemli ilişkileri ortaya koymak amacıyla eş-bütünleşme testleri yapılmıştır. Eş-bütünleşme testleri sonuçlarında değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. FMOLS ve DMOLS tahminlerine göre GSYH üzerine hem petrol fiyatlarının hem de kontrol değişken

olarak alınan sabit sermaye stokunun pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı etkiler yarattığı belirlenmiştir.

Azerbaycan ekonomisinin petrole bağımlılığını azaltabilme adına petrol gelirlerini sanayileşmeye kanalize edememesi, istikrarlı büyümesinin ve dolayısıyla istihdam yaratmasının önünde engel konumundadır. Dolayısıyla politika çıkarımı açısından Azerbaycan için birinci husus, sanayileşmenin kalkınma ile anlamlı olduğu gerçeğinden hareketle karşılaştırmalı üstünlük yapısına bağlı bir sanayileşme hamlesinin uzun dönemde kalkınmasını sağlaması açısından önem arz ettiği söylenebilir. İkinci husus, çoğu gelişmiş ülkede olduğu gibi petrol gelirlerini varlık fonu oluşturarak gelecek nesillere aktarım mekanizmasını işletmesi bağımlılığı azaltıcı politikalara yönelimini tetikleme açısından önemli kabul edilebilir. Üçüncü husus, geleceğe yatırım adına eğitim ve araştırma-geliştirmeye öncelik vermesi, beşeri sermaye birikimi sayesinde kompleks mallar üretebilmesi için potansiyel oluşturmalarının gerekliliğinden bahsedilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Abeyasinghe, T., (2001), Estimation of Direct and Indirect Impact of Oil Price on Growth, *Economics Letters*, 73: 147-153.

Abutalipov, M., (2022), İhracatta Ürün Çeşitliliği ve Ekonomik Büyüme: Geçiş Ekonomileri Üzerine Panel Veri Analizleri, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon.

Burbidge, J. & Harrison, A., (1984), Testing for The Effects of Oil-Price Rises Using Vector Autoregressions, *International Economic Review*, 25(29): 459-484.

Darby, M., (1982) The Price of Oil and World Inflation and Recession, *American Economic Review*, 25: 459-484.

Dünya Bankası (2021). <https://www.worldbank.org/>. (Erişim Tarihi: 07.05.2021).

Eltony, A. & Al-Awadi (2001), Oil Price Fluctuations and Their Impact on the Macroeconomic Variables of Kuwait: A Case Study Using a VAR Model, *International Journal of Energy Research*, 25: 939-959.

Emsen, Ö. S., (1999), Kapitalist Kentleşme ve Marksist Yedek Sanayi Ordusu: Analitik Bir Bakış, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (1-2): 161-172.

Emsen, Ö. S., (2022), Anayasa Tartışmaları Çerçevesinde Tasarrufsuzluk Açmazı-Batıya Entegre Olma Çabaları-Borç Derinleşmesi, *Anayasa Tartışmaları Gündemine Hukuki, Ekonomik ve Siyasi Bakış Açısıyla Bütünleşik Yaklaşım*, (Ed. Recep Kök), Nişantaşı Üniversitesi Yayınları, 2022, ss: 229-248.

Emsen, Ö. S., Ersungur, Ş. M. & Polat, D., (2011), Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri: Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış, *Siyasal Kitabevi*, Ankara.

Gerber, J., (2002), *International Economics, Second Edition*, Addison Wesley, New York, 2002.

Göçer, İ. & Bulut, Ş., (2015), Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Rusya Ekonomisine Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme ve Simetrik Nedensellik Analizi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 721-748.

Hany, A., Osman, R.A. & Ahmed, H., (2018), Asymmetric Impacts of Oil Price Shocks on Government Expenditures: Evidence from Saudi Arabia, *General and Applied Economics*, 6(1): 1-14.

IEA – International Energy Agency. <https://www.iea.org> (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Ito, K., (2010), The Impact of Oil Price Volatility on Macroeconomic Activity in Russia, *Economic Analysis Working Papers*, 9(5): 1-10.

Karadaş, H. & Koşaroğlu, Ş., (2012) Geçiş Ekonomilerinde Dış Ticaretin Gelişimi ve Kalkınma Potansiyeli, <https://ulk.ist/media/kitap/I-UKODTLK/gecis-ekonomilerinde-dis-ticaretin-gelisimive-kalkinma-potansiyeli.pdf> (29.06.2022).

Kazgan, G., (2005), Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.

Kilian, L., Rebucci, A. & Spatafora, N., (2009), Oil Shocks and External Balances, *Journal of International Economics*, 77: 181-194.

Kılıan, L. & Murphy, D. P., (2014), The Role of Inventories and Speculative Trading in The Global Market for Crude Oil, *Journal of Applied Econometrics*, 29: 454-478.

Kuşkay, S. Y., (2001), Sovyet-Tipi Ekonomilerin Merkezi Plandan Serbest Piyasaya Geçiş Deneyimi (1989-2000): Türkiye ve Diğer Gelişmekte Olan Ülkelere Dersler, Atatürk Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Livaneli, Z., (2022), Mihail Sergeyeviç Gorbaçov, T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, 04.09.2022.

Luttmer, E. F. P., (1999), Measuring Poverty Dynamics and Inequality in Transition Economies: Disentangling Real Events from Noisy Data, The World Bank, Washington D.C..

Mehrara, M., & Oskoui, K. N. (2007): The Sources of Macroeconomic Study, *Economic Modelling* 24(3): 365-379.

Mercan, M., Peker, O. & Göçer, İ., (2015), "Ham Petrol Fiyat Artışlarının Enflasyonist Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Yapısal Kırılmalı Dinamik Panel Veri Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(2): 123-137.

Nazir, S. & Qayyum A., (2014), Impact of Oil Price and Shocks on Economic Growth of Pakistan: Multivariate Analysis, MPRA Paper, No. 55929, posted 17 May 2014 16:02 UTC, pp: 1-24.

Nişancı, M., Yurttañıkımaz, Z. Ç., Doker, A. C. & Emsen, Ö. S., (2016), Geçiş Ekonomilerinden Petrol Gelirlerine Bağımlılığı Yüksek Olduğu Dört Ülkede Petrol Fiyatları-İhracat-İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkileri, *International Conference on Economics Finance and Banking*, Kaposvar-Macaristan, 29-31 August 2016, ss: 752-759.

Ofer, G., (1987), Soviet Economic Growth: 1928-1989, *Journal of Economic Literature*, 25 (4): 1778-1779.

UNCTAD. (2021). <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx> (Erişim Tarihi: 29.07.2021).

Yardımcıoğlu, F. & Gülmez, A., (2013), OPEC Ülkelerinde Hollanda Hastalığı: Petrol Fiyatları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir Analizi, *Sosyo-Ekonomi*, Ocak-Haziran 2013-1: 117-140.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BÜTÇE AÇIKLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN MAKRO EKONOMİK FAKTÖRLERİN ANALİZİ*

Recep AKAN¹

Öğr.Gör.Dr.

Ege Üniversitesi, Tire Kutsan Meslek Yüksekokulu

E-mail: recep.akan@ege.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9508-0418

Hakan AY

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: hakan.ay@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7140-2750

Öz

Bütçe denklığı kavramı kamu kesimi gelir ve harcamalarının eşit olmasını ifade ederken, bütçe açığı kavramı ise harcamaların, gelirlerden fazla olması durumunu ifade etmektedir. Bütçe açıklarının ölçüm yöntemleri olarak; geleneksel açık, birincil açık, işlevsel açık, nominal açık, reel açık, cari hesapta açık, sermaye hesabında açık, yurtiçi ve yurt dışı açık yöntemleri kullanılmaktadır. Bütçe açıkları

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Hakan AY danışmanlığında Öğr.Gör.Dr.Recep AKAN tarafından hazırlanan doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** recep.akan@ege.edu.tr

Atf (APA): Akan, R. & Ay, H., (2023), Bütçe Açıkları Üzerinde Etkili Olan Makro Ekonomik Faktörlerin Analizi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15 (2): 202-228., <https://doi.org/10.55827/ebd.1313561>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

üzerinde etkili olan makro ekonomik faktörler olarak ise; enflasyon, faiz oranları, döviz kurları, işsizlik oranları ve büyüme oranları gibi temel ekonomik kavramlar sıralanmaktadır. Çalışmada bütçe açıklarının türleri tanımlanarak, açıklar ile makro ekonomik faktörler arasındaki etkileşim değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bütçe, Kamu Bütçesi, Bütçe Açıkları*

Alan Tanımı: *Bütçe*

THE ANALYSIS OF MACRO-ECONOMIC FACTORS AFFECTING BUDGET DEFICITS

Abstract

While budget balance refers to the equalization of public sector revenues and expenditures, open budget deficits indicate that expenditures are greater than revenues. As measurement methods of budget deficits; traditional deficit, primary deficit, functional deficit, nominal deficit, real deficit, current account deficit, capital account deficit, models and foreign deficit methods are used. As for macroeconomic factors affecting budget deficits; Basic economic concepts such as inflation, interest rates, exchange rates, interest rates and growth rates are explained. In the study, the definition of budget deficits, their ranges and the vibration of macroeconomic factors will be increased.

Key Words: *Budget, Public Budget, Budget Deficits*

JEL Codes: *H60, H61*

1.GİRİŞ

Bütçe kavramı tarihsel gelişim süreci içerisinde ilk olarak karşımıza Batı ülkelerinde çıkmaktadır. Latince “Bulga ” kelimesi ile ifade edilen kavram, Fransızcada “Bouge ” ve “Bougette ” olarak, İngilizcede ise “Budget” şeklinde kullanılmaktadır. Dilimize Fransızca üzerinden geçmiştir. Bütçe kelime anlamı itibariyle, gelecek dönemlere ait toplanacak gelirler ile yapılacak harcamaları gösteren bir tablo olarak ifade edilmektedir (Tuğen, 2007:1).

Kamu maliyesi literatürü açısından bakıldığında bütçe kavramı ilk olarak karşımıza İngiliz belgelerinde çıkmakta ve burada kamu harcamalarının karşılanması için gerekli olan paranın bulunduğu kralın çantası olarak ifade edilmektedir (Tuğen, 2007:3). Kıta Avrupa’sında ise Fransa’ da 1862 yılında çıkarılan kanunda bütçe

kavramı, devletin yıllık gelirlerini ve harcamalarını tahmin eden ve yetkilendiren belge olarak tanımlanmıştır (Schick, 2002:20). Güncel kullanımına bakıldığında ise devletin bir yıllık süreç içerisinde yapacağı harcamalar ile elde edeceği gelirleri tahmin eden ve uygulanmasına izin veren kanun olarak tanımlanmaktadır (Ertuğruloğlu, 1969:52).

Bütçe kamu kaynaklarının nasıl kullanılacağını idareler üzerinden hangi hedeflerin gerçekleştirileceğini gösteren bir belgedir. İdarenin planlarını gerçekleştirirken uymaları gereken sınırları belirlenmesi ve devlet organlarının hareketlerinin denetlenebilmesi için bütçelerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bütçeleme sürecinin en önemli unsurları olarak karşımıza kanunilik ilkesi çıkmaktadır. Kanunilik ilkesi, devletlerin vatandaşlarından bir takım maddi edimleri talep edebilmesinin temelini oluşturan bütçe hakkı kavramı ile ilgilidir. Bütçe hakkı ise parlamentoların kamu ihtiyaçlarını karşılamak üzere gelir toplamalarının meşru sayılması durumunu ifade etmektedir.

En temel tanım olarak devletin gelir ve giderlerini gösteren bir belge olarak tanımlanan bütçe, geniş anlamda ise, kamu kurumlarının gelecek yıl için gelir ve giderlerini belirleyen, idareye kamu gelirlerini toplamaya ve kamu harcamalarını yapmaya izin ve yetki veren kanuni bir belge olarak ifade edilmektedir (Çoşkun, 1994:12)

2. BÜTÇE DENKLİĞİ VE BÜTÇE AÇIKLARI

Bütçe denklığı en temel olarak bütçede tahmini olarak gösterilen gelirleri ile yapılacak olan harcamalarının tam olarak eşit olmasını ifade etmektedir. Bütçelemenin iki temel unsuru olan gelir ve harcama kavramlarının tanımları ve içerikleri üzerinde ortaya atılan farklı görüşler, denk bütçe kavramını da iktisat okulları açısından oldukça tartışmalı bir konuma getirmektedir.

Bütçe denklığı kavramına çok önem veren ve kavramı devletin yapacağı harcamaları elde edeceği vergilerle karşılaması gerekliliğini vurgulayan Klasik Okul, vergi dışı unsurlarla denklığın sağlanmasına itiraz etmiştir. Klasiklere göre bütçe denklığının sağlanmasında borçlanmaya ve emisyonla başvurulmamalı, vergi harici gelirler mali araç olarak kullanılmamalıdır (Günay, 2006:28).

Klasik bütçeleme tekniğinde borçlanma sadece olağanüstü giderlerin finansmanında kullanılan bir yöntemdir. Bütçede borçlanmaya başvurulması durumunda, borçlanmanın ana para ve faiz ödemeleri bütçe gelirleri ile

karşılanabilmeli ve bütçe denklığı sağlanmalıdır. Genel olarak klasik bütçe gelirleri içerisinde para basma ve borçlanma yer almamakta, buna karşılık bütçe gelirleri olarak; vergiler, harçlar, resimler, mülk ve teşebbüs gelirleri yer almaktadır. Klasikler açısından harcamaların gelirden fazla olduğu bütçe açığı istenmeyen bir durum olduğu gibi gelirlerin harcamalardan fazla olduğu bütçe fazlası olgusu da istenmeyen ve genel ekonomik dengeyi bozan bir durum olarak görülmektedir (Günay, 2006:29).

Büyük Buhran sonrası J.M. Keynes tarafından klasik bütçe görüşleri bir takım eleştiriye tabi tutulmuş krizden çıkışın ancak kamu kesimin borçlanma dahil bütün ekonomi politikası araçlarını aktif olarak kullanması ile mümkün olabileceği ileri sürülmüştür. Depresyonist ekonomik konjonktürlerle mücadelede açık bütçe politikalarının kullanılması gerektiğini söyleyen Keynesyen iktisat okulu ve Sir William Beveridge'nin ortaya koyduğu telafi edici bütçe teorisi; bütçe açıklarının, ekonomi politikalarının önemli bir unsuru olmasını sağlamıştır. Böylece kamu hizmetlerinin görülmesinde ihtiyaç duyulan kaynakların belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılan bütçe artık yeni fonksiyonlara kavuşarak ekonomik büyüme, istikrar, kalkınma ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi yeni özellikler kazanmıştır (Türk, 1992:137)

Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat Okulu denk bütçe ilkesinin anayasal bir mali kural olarak uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre kamu harcamaları ve gelirleri her yıl denk olmalı ve bu durum anayasal güvence altına alınmalıdır. Denk bütçe ilkesinin anayasal bir mali kural olarak uygulanması mali disiplini sağlayacak ve böylece vergi yükü gereğinden fazla artmayacaktır (Aktan ve Dileyici, 2010:280).

Bütçe açıkları, kamu gelirleri ile kamu harcamalarını arasındaki menfi farka verilen isim olarak karşımıza çıkan kavram, ekonomi yazınında ortaya çıkardığı etkiler açısından üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biridir. Bu tartışmalar neticesinde bütçe açıkları farklı hesaplama yöntemleri üzerinden çeşitli şekillerde belirlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

2.1. Geleneksel Açık

Geleneksel açık, kamu borçlarındaki değişmeyi dikkate almayan, toplam gelir ve harcamalar arasındaki menfi fark olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel açık nakit bazlı açığı ifade etmekte, tanımlama yapılırken kamu harcamaları hesabına devletin borçlanma faiz ödemelerinin dahil edilip, borç ana para ödemelerinin dahil

edilmediği, gelir hesabında ise borçlanma hasılatının dahil edilmediği bir yöntemle harcama ve gelir arasındaki farkın bulunmasını ifade eder. Özet olarak geleneksel açıktaki borç faiz ödemeleri gider olarak kaydedilirken, borç geri ödemeleri gider olarak kaydedilmez ve borçlanma ile elde edilen hasılat bütçe gelirlerinde gösterilmez (Günay, 2006:38).

Geleneksel açığın ölçülerek uluslararası kullanılmasında birtakım zorluklar bulunmaktadır. Bunun temel sebebi olarak ölçümde kullanılacak standart bir muhasebe sisteminin var olmaması gösterilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından durum değerlendirildiğinde devlet muhasebe sistemlerinin farklılık arz etmesi ülkeler arası kıyaslamaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca geleneksel açığın faiz ödemelerini kapsamı nedeniyle enflasyondan kolayca etkilenebilir olması doğru değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir. Enflasyon oranlarının yükseldiği bir konjonktürde faiz oranlarının da yükselme ihtimali ortaya çıkacak ve faiz oranları nispetinde bütçe açığı da yükselecektir. Geleneksel açığın bir diğer olumsuz sayılabilecek özelliği ise sadece merkezi hükümetin bütçe açığını gösteriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Merkezi hükümet harici kamu kurumlarının bütçe pozisyonlarının gösterilmediği bu açık türünün referans alınması durumunda makro ekonomik politikaların sağlıklı bir şekilde belirlenmesi ve uygulanması zorlaşmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004:1-2).

Geleneksel açık yönteminin hesaplamalar için kullanılmasının yanlış sonuçlar doğurma ihtimali başka bir bütçe açığı hesaplama yönteminin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) olarak isimlendirilen bu kavram daha geniş ölçüde kamu kesiminin mali durumunu içeriyor olması dolayısıyla bütçe açığı göstergesi olarak tercih edilmektedir. Kamu kesimi borçlanma gereği bütün kamu kesimi birimlerini içermekte ve onların gelir ve harcamaları arasındaki farkı belirtmektedir. Kamu kesimi oluşturan birimlerin gelirlerin harcamalarından fazla olması durumu ifade eden kavram ise kamu sektörü borç geri ödemesi olarak isimlendirilmektedir (Bulut, 2001:38).

2.2. Birincil Açık

Geleneksel bütçe açığının bir gösterge olarak kullanılmasının makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde yaratacağı sakıncaları ortadan kaldırmak için birincil açık ölçüm yöntemi geliştirilmiştir. Birincil açık, geleneksel açıktan faiz ödemelerinin düşülmesi yoluyla hesaplanmaktadır. Faiz dışı açık olarak da bilinen bu hesaplama yöntemi Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) istikrar programlarının

uygulandığı ülkelerde önemli bir makro gösterge olarak kullanılmaktadır (Aslan, 1997:20).

Birincil açık kamu kesiminin genel borç durumunu ölçmesi sebebiyle maliye politikalarının sürdürülebilir olup olmadığını değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Para politikası değişiklikleri faiz oranlarını da etkilemesi dolayısıyla borç ödemelerinin faizleri üzerinde de etkilidir. Sonuç olarak para politikası etkisinden arındırılmış olması dolayısıyla maliye politikasının etkinliğini ölçmek açısından birincil bütçe açığı verilerinin kullanılması daha doğru sonuçlar verecektir (Şen ve Sağbaş, 2004:8).

Faiz dışı bütçe açığı veya diğer adıyla birincil açık borçların sürdürülebilirliği açısından hükümetlerin doğrudan kontrol edebilecekleri bir alanı tanımlamaktadır. Birincil açık kamu borçlarının sürdürülebilirliği açısından oldukça önemli olmakla birlikte esas olan borç miktarının milli gelire oranının belirli bir seviyenin altında tutulmasıdır. Uzun vade hiçbir bir ülkenin bütçesi sürekli açık veren bir durumda olmamalı en azından belirli dönemlerde borç yükünün azalıyor olması istenmektedir (Tanzi, 1993:658). Sonuç olarak kamu kesiminin borçlanma maliyetlerin artmaması ve risk primlerinin aşırı yükselmemesi için kamu gelirleri ile borçların ödenebilir olması gerekmektedir.

Ekonomik parametreler üzerinde devlet müdahalesinin yaygın olarak uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığı tam olarak doğru sonuçlar vermemekte ve olması gereken düzeyden fazla veya az çıkabilmektedir. Bu açıdan durum değerlendirdiğinde örneğin negatif reel faiz uygulayan bir ülke için borç miktarı olması gereken seviyenin altında kalacaktır. Birincil açık hesabının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için söz konusu olumsuz durumların etkilerinden arındırılması gerekmektedir. Faiz oranları başta olmak üzere diğer makro ekonomik parametrelerin uzun dönem değerlerinin alınması doğru bir birincil açık hesabının yapılabilmesi açısından oldukça önemlidir (Fisher ve Easterly, 1990:127)

Açık hesabı yöntemi olarak kullanılan birincil açığın içeriğine yönelik yapılan eleştirilerin başında, borç faiz ödemelerinin enflasyona bağlı olarak değer kaybının dikkate almıyor olması gelmektedir. Bu duruma ek olarak birincil açık yöntemine iki eleştiri daha getirilmektedir. Bunlardan birincisi; finansman bazında hazırlanması dolayısıyla iyi bir muhasebe sitemine ihtiyaç duyuluyor olması, ikincisi ise; işsizlik yardımı, maaş ve ücretler gibi devletin olağan harcamalarının önceden hesaplanması sebebiyle mevcutta uygulanan mali politikaların etkisini yeterli ölçüde ortaya koyamamasıdır (Şen ve Sağbaş, 2004:9).

2.3. İşlevsel Açık

İşlevsel açık diğer adlarıyla işlemsel veya operasyonel açık olarak ifade edilmektedir. İşlemsel açık, birincil açığa faiz ödemelerinin eklenmesi ile bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle bütçe açığından, enflasyondan arındırılmış borç faiz ödemelerinin çıkarılması ile hesaplanmaktadır. Geleneksel açık hesaplanırken faiz ödemelerimin tamamı hesaba dahil edilmekte, birincil açık hesaplanırken faiz ödemeleri hesaba dahil edilmemekte ve nihayetinde işlevsel açık hesap edilirken enflasyon etkisinden arındırılmış faiz ödemeleri hesaba dahil edilmektedir (Blejer ve Cheasty, 1992: 1656).

İşlevsel açık olarak ifade edilen kavram; KKBG'nin borç faiz ödemelerinin enflasyondan arındırılmış miktarın çıkarılması ile bulunmaktadır ve literatürde "Enflasyondan Arındırılmış Açık" olarak da isimlendirilmektedir. Bu açık tanımı özellikle yüksek enflasyon yaşayan ülkelerin mali durumlarının ölçülmesi açısından önemli hale gelebilmektedir. Örnek olarak 1985 yılı Brezilya 'da operasyonel açığın GSYH'ye oranı %3,5 iken, KKBG'nin oranı ise %27,1 olarak gerçekleşmiştir (Günay, 2006:62).

Faiz yükümlülükleri geçmiş yılların borçlarına ait olması dolayısıyla mevcut mali politikaların kontrolü dışında kalmaktadır. Buna ek olarak hem para politikasının faiz oranlarını etkilemesi sonucu kamu faiz yükümlülüklerinin değişmesi durumu hem de enflasyon oranlarındaki değişmeye bağlı olarak kamu kesimi nominal borç servis oranlarında önemli etkiler ortaya çıkmaktadır. Nominal faiz oranları genel olarak enflasyon oranlarına duyarlıdır ve bunun sonucu olarak yüksek enflasyon yüksek faiz oranlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum; kamu borç faiz ödemelerinin belirli bir miktarını, borç sermayesinin enflasyon oranında aşınan kısmının karşılığı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Faiz yükümlülükleri üzerindeki enflasyon etkisinin arındırılması, anapara üzerindeki aşınmayı karşılayan miktarın, açık muhasebesinde faiz ödemesi olarak değerlendirilip harcamalar tarafında değil, finansman tarafında yazılmasını sağlayacaktır (Blejer ve Cheasty, 1992: 1656).

İşlevsel açık hesabı iki açıdan dikkatlice değerlendirilmelidir. Bunlardan birincisi kamu kesimi borçlarının sürdürülebilirliği ekonominin olanaklarına ve istikrar çabaları ile doğrudan ilişkilidir ve sonuç olarak faiz ödemelerinin enflasyon oranları ile tam bir uyum göstermesi bazı durumlarda gerçekleşmeyebilmektedir. Dikkat edilmesi gereken ikinci durum ise borç yapısının istikrarlı olmadığı ülkelerin verilerinin yorumlanmasıdır, zira kısa vadeli ve değişken faizli borç miktarı artkça enflasyon kaynaklı kayıp azalmaktadır (Şen ve Sağbaşı, 2004:11).

Nakit ve tahakkuk esaslı kamu birimlerinin ödeme ve harcama konularında ortaya çıkmaktadır. Tahakkuk esaslı itibariyle denk olan bütçe, nakit esaslı açısından açık verebilir. Nakit açığı, mali yıl boyunca yapılmış olan harcamalar ile elde edilen fiili gelir arasındaki fark olarak ifade edilir. Konsolide bütçe açıklarına avansların ilave edilip, bütçe emanetlerinin çıkarılması yolu ile nakit açığı elde edilmiş olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004:13).

Hazine tarafından finanse edilecek olan açık miktarının belirlenmesi açısından nakit açığı önem arz etmektedir. Hazine genelde bütçe açığından daha büyük bir miktarı finanse etmek durumunda kalmaktadır. Çünkü nakit açıkları miktar itibariyle dönem sonu bütçe açıklarından daha büyük miktarda gerçekleşmektedir. Bütçe avans ve emanet hesapları üzerinden takip edilerek nakit açığına ulaşılmaktadır. Bütçeye gider olarak kaydedilmiş olmasına rağmen fiili olarak ödenmemiş tutarlar

Hazine tarafından finanse edilecek olan açık miktarının belirlenmesi açısından nakit açığı önem arz etmektedir. Hazine genelde bütçe açığından daha büyük bir miktarı finanse etmek durumunda kalmaktadır. Çünkü nakit açıkları miktar itibariyle dönem sonu bütçe açıklarından daha büyük miktarda gerçekleşmektedir. Bütçe avans ve emanet hesapları üzerinden takip edilerek nakit açığına ulaşılmaktadır. Bütçeye gider olarak kaydedilmiş olmasına rağmen fiili olarak ödenmemiş tutarları ifade eden bütçe emanetleri, bütçe açığını artırırken, ödeme henüz gerçekleşmediği için nakit açığını etkilememektedir. Hak sahibine peşin olarak ödenmiş olan ancak kesinleşmediği için gider olarak bütçeye kaydedilmeyen tutarları ifade eden bütçe avansları ise bütçe açığını anlık olarak etkilemese de nakit ihtiyacı yaratması dolayısıyla nakit açığını artırmaktadır (Egeli, 2002:3).

Kamu muhasebe sisteminin tahakkuk esaslı olarak işletilmesi durumunda karşılaşılan durum olan tahakkuk esaslı açık kavramı; devlet işlemlerinin fiili olarak gerçekleşmesine bakılmaksızın, mali yıl boyunca kamu kesiminin ihtiyaç duyacağı kaynakları ortaya koymayı hedeflemektedir. Sonuç olarak nakit esasında kamu kesiminin fiili olarak ödeme yaptığı harcamalar ile fiili olarak elde ettiği gelir arasındaki fark esas alınırken; tahakkuk esasında fiili olarak harcamaların yapılmış ve gelirlerin elde edilmesine bakılmaz. Tahakkuk esaslı kamu kesiminin uygulayacağı ekonomi politikasının kaynaklarını belirlenmesi ve sonuçlarını öngörülmesi açısından önem taşımaktadır (Günay, 2006:68).

2.4 Nominal ve Reel Bütçe Açıkları

Kamu kesimin yaptığı harcamalar ile elde ettiği gelirlerin nominal değerleri arasında oluşan menfi fark nominal bütçe açığı olarak tanımlanmaktadır. Bu fark harcama ve gelirlerin reel değerleri esas alınarak hesaplanmış ise bu durumda reel bütçe açığı olarak ifade edilmektedir. Nominal bütçe açığı hesaplanırken enflasyonun aşındırıcı etkisi dikkate alınmamaktadır. Bu durum özellikle yüksek enflasyonun yaşandığı dönemler için hesaplanan bütçe açıklarının gerçek değerleri ortaya koymaktan uzaklaştırmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004:14).

Reel bütçe açığı, enflasyonun kamu gelir ve harcamaları üzerinde oluşturduğu etkinin arındırılması yolu ile hesaplanmakta ve böylece harcamalar ile gelir arasında oluşan negatif fark gerçek değeriyle hesaplanabilmektedir. Nominal bütçe açıklarının fiyatlar genel seviyesine bölünmesi yolu ile reel bütçe açığa ulaşabilmektedir. Reel bütçe açığının hesaplanması, kamu kesimi borçlarının reel değerlerini göstermesi açısından da önemlidir (Eisner, 1989:78).

2.5. Cari Hesapta Açık ve Sermaye Hesabında Açık

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması cari, yatırım ve transfer harcamaları olmak üzere üç grup üzerinden tasnif edilmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında cari ve yatırım harcamaları üretim faktörü kullanımına yönelik olması dolayısıyla milli gelire katkı sunan harcamalardır.

Bütçe açıklarının alternatif ölçüm yöntemlerinden biri olan cari açık, sermaye miktarında ve finansal aktiflerde artışa sebep olmayan, cari gelirden cari harcamaların çıkarılmasıyla yoluyla elde edilir. Diğer bir ifadeyle geleneksel açıktan yatırım harcamaları ve sermaye gelirlerinin çıkarılması yolu ile bulunmaktadır. Net değer açığı olarak da ifade edilen bu açık türü, kamu kesiminin toplam tasarruflara ve büyümeye olan katkısını ölçmeyi hedeflemektedir (Egeli, 2002:3).

Cari açığın hesaplama yönteminde sermaye gelirleri ve yatırım harcamaları bütçe açığı hesabına dahil edilmemektedir. Çünkü yatırım harcamaları ile kamu kesimin sermaye stoğunu artmakta ve gelecek dönemlerde reel getiri elde edilebilmektedir. Yatırım harcamalarının makul finansman koşulları ile finanse edilmesi, yatırımlardan elde edilen kar ile kendi kendini finanse etmesi durumunu ortaya çıkaracak ve bu durum borçlanma maliyetleri açısından bütçeye ek yük getirmeyecektir. Cari harcamalar ise geleceğe dönük olarak gelir beklentisi

oluşturmadığından bu alanda oluşacak açıklar, maliye politikası açısından sorun oluşturabilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004:16).

Sermaye hesabında açık veya diğer adıyla sermaye açığı hesabı ile sermaye gelirleri ile sermaye harcamaları arasındaki fark ölçülmekte, cari gelirler ve cari harcamalar bu açık hesabına dahil edilmemektedir. Sermaye açığı kamu kesimin yatırımlarını belirtmesi açısından önemlidir ve bu yönüyle cari hesap açığından daha olumlu karşılanmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004:16).

Cari ve yatırım şeklinde tasnif edilen kamu harcamaları bazı olumsuz ekonomik durumların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu olumsuzlukların başında ise ödemeler dengesi hesabını bozucu etkiler içeriyor olma riski gelmektedir. Ödemeler dengesi açısından durum değerlendirildiğinde, yatırım harcamaları ithal mal ve hizmet içeriyor olması sebebiyle cari harcamalara göre daha riskli olarak değerlendirilmektedir (Tanzi, 1993:17).

Tam istihdam düzeyinde bulunan bir ekonomide oluşan bütçe açığına, yapısal bütçe açığı veya diğer bir ifadeyle tam istihdam bütçe açığı adı verilmektedir. Bu ölçüm yöntemi ile makro dengelerde ortaya çıkan değişmelerin, bütçe üzerinde yapacağı etkilerin tahmin edilmesi hedeflenmektedir. Yapısal açık aynı zamanda uygulanan maliye politikaları ile genişletici veya daraltıcı politikalardan hangisinin uygulandığını da göstermesi açısından önemlidir.

Dönemsel açık veya diğer adıyla konjonktürel açık, ekonomik dalgalanmalar etkisi ile ortaya çıkan açık türüdür. Bu açık yöntemi ile iktisadi dalgalanmaların bütçe üzerinde ortaya çıkardığı etkilerin açıklanması hedeflenmektedir. Uygulanan ekonomi politikalarının konjonktüre bağlı olarak değişmeler göstermektedir ve bu durum maliye politikalarını ve dolayısıyla bütçeyi doğrudan etkilemektedir (Günay, 2006:75).

Makro ekonomik dengeler açısından bakıldığında toplam talep ile bütçe açıkları arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Dönemsel ve yapısal açık, kamu kesimin mali durumundaki dönemsel dalgalanmalar sebebi ile ortaya çıkan değişmeler ile bağımsız politika uygulamaları sonucu ortaya çıkan değişmeler arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlamaktadır (Egeli, 2002:38).

2.6. Yurtiçi ve Yurt Dışı Açık

Yurtiçi açık, ödemeler dengesini doğrudan etkileyen işlemleri hesaba dahil etmeyen, geleneksel açık olarak bilinen açık türünün sadece yurtiçinde gerçekleşen

ekonomik işlemlerden doğan bölümünü kapsayan bir açık ölçüm yöntemidir. Bu açık türü ile kamu kesiminin ülke içerisindeki yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerin genişletici etkisi ölçülmeye çalışılır. Örnek olarak; petrol gelirleri ve dış yardımlarla finanse edilen yurtiçi mallara yönelik yapılan kamu harcamaları, yurtiçi açığa sebep olmakta ve toplam talebi, söz konusu harcamaların yurtiçi vergi gelirleri ile karşılanması durumunda, olması gereken düzeyden daha fazla artırmaktadır. Yurtdışı ve yurtiçi açık hesaplamalarının ayırımının yapılmasının sebebi, kamu kesiminin dış borç servisi yükümlülükleri ve ithalat hacmine bağlı olarak olası bir devalüasyonun etkilerinin değerlendirilmesinde önemli hale gelmektedir (Günay, 2006:76).

Yurtiçi açık özellikle petrol zengini ülkeler açısından önemli hale gelmektedir. Çünkü bu ülkelerin kamu kesimine ait petrol şirketleri marifetiyle elde ettiği döviz gelirleri, ihracat gelirleri içinde oldukça yüksek bir paya isabet etmektedir. Söz konusu petrol gelirlerinin kamu finansmanında doğrudan kullanılması maliye politikasının genişletici etki yapmasına sebep olmaktadır ve bu durum geleneksel açık yöntemiyle tam olarak ortaya koyulmaz. Bu bağlamda yurtiçi açık alternatif bir ölçüm yöntemi olarak önemli hale gelmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004:17).

Kamu kesiminin dış alem ile ekonomik etkinliklerinin büyük miktarlarda gerçekleşmesi durumunda, geleneksel açık yöntemi yanlış sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Yurtiçi açık, ekonomik faaliyetlerin yurtiçinde kalan kısmını doğrudan etki eden bütçe unsurlarını ve yurtdışı açık ise, ekonomik faaliyetlerin dış alem kısmı ile doğrudan bağlantılı bütçe unsurları kapsayacak biçimde ölçmeyi hedeflemektedir.

3. BÜTÇE AÇIKLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN MAKRO EKONOMİK FAKTÖRLER

3.1. Enflasyon

Enflasyon, belirli bir ekonomi içinde fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli artış olarak ifade edilmektedir. Söz konusu artış bir defaya mahsus olmadığı gibi, çok sayıda maldan oluşan bir sepetin genelinde yaşanan artış miktarını tanımlamaktadır. Sepet içerisinde yer alan bazı malların fiyatlarında gerileme yaşansa bile sepetteki tüm malların ortalama fiyatı referans alındığından fiyatlar genel düzeyi artabilmektedir. Bu bağlamda enflasyonu, tüm malların fiyatlarında yaşanan artış olarak dikkate almak gerekmektedir (Ünsal, 2007: 13-14). Enflasyon, mal ve

hizmet fiyatların da yaşanan değişmelerinin belirli bir yöntemle ortalamasının alınması yolu ile hesaplanmaktadır.

İktisat literatüründe enflasyon ile bütçe açıkları arasında bir etkileşimin olduğu teorik olarak ileri sürülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Enflasyonist süreçler bütçe gelir ve gider kalemleri arasında giderler lehine artışı sebep olurken, oluşan bütçe açıkları da enflasyon oranlarının yükselme sürecini desteklemektedir. Enflasyon, bütçe gelirlerinin reel değerini düşürmesi nedeniyle bütçe açıklarının oluşumuna sebep olmaktadır. Bütçe açıkları, Merkez Bankası'nın para basması yöntemiyle finanse edilmesi durumunda toplam para arzı artacak ve sonuç olarak artan para arzına bağlı olarak enflasyonist etki ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda her iki değişken arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu ileri sürülmektedir. (Abdioğlu ve Terzi, 2009: 195-196).

Ekonomik temel denge unsurları olan; gelir dağılımı, kaynak dağılımı, yatırım ve tasarruf dengesi ve mali istikrarsızlık gibi durumların nedeni olarak görülen enflasyon ile bütçe açıkları arasında çift yönlü ilişkinin var olduğu ileri sürülmektedir. Artış eğilimi süreklilik gösteren bütçe açıkları enflasyon oranlarını yükseltmekte diğer yandan yüksek enflasyonda bütçe açıklarına zemin hazırlamaktadır (Aslan, 1997:3).

Enflasyon ve bütçe açıkları ilişkisi literatürde, Fisher etkisi ve Tanzi etkisi olarak bilinen iki teori ile açıklanmaktadır. Fisher, enflasyon ile nominal faiz arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Irving Fisher enflasyon ile bütçe açıkları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmüştür. Fisher'in teorisine göre nominal faiz oranları, reel faiz oranları ve beklenen enflasyon oranlarının toplamına eşittir. Fisher nominal faiz oranları ve beklenen enflasyonun eş anlı olarak hareket ettiğini ifade etmektedir (Fisher, 1930: 27). Para arzı miktarının artırılması nominal faiz oranını ve enflasyonu oranını artıracak ancak reel faiz oranlarını etkilemeyecektir (İncekara ve diğerleri, 2012: 397). Enflasyon oranlarının artması beraberinde nominal faiz oranlarını da artıracığından kamu kesiminin borçlanma maliyeti de artacak ve sonuç olarak bütçe açığı büyüyecektir.

Enflasyon oranlarındaki artış, vergi gelirlerinin tahsilatındaki gecikme süreci ve vergi sisteminin esnekliği gibi sebeplere bağlı olarak kamu kesimin elde ettiği vergi gelirinin reel değerini düşürmektedir. Vergiyi doğuran olay ile vergi tahsilatı arasında geçen süre, tahsilat gecikmesi olarak ifade edilirken; vergi gelirlerinin milli gelirden yaşanan değişmelere bağlı olarak ortaya koyduğu duyarlılığa ise vergi sistemi esnekliği denilmektedir. Tanzi'ye göre vergi tahsilatında yaşanan ortalama

gecikme süresi kısa ve vergi sisteminin fiyat esnekliği birden (1) büyük ise vergi gelirlerinin reel değeri değişmezken, tersi durumlarda enflasyon vergi gelirlerinin reel değerini düşürmektedir (Tanzi, 1978:424).

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ülkelerde kamu kesiminin gelir ve giderleri arasındaki fark gelirler lehine artmakta ve sonuç olarak bütçe açıkları oluşmaktadır. Enflasyon ve bütçe açıkları arasında oluşan bu pozitif yönlü ilişki literatürde Tanzi etkisi olarak ifade edilmektedir (Abdioğlu ve Terzi, 2009: 195-196).

Yüksek enflasyonun bütçe açıkları üzerinde nasıl bir etki oluşturacağı, kamu gelirlerinin yükselen fiyatlara verdiği tepkiye bağlı olarak gelişmektedir. Vergilerin, fiyatın ve gelirin belli bir oranı olarak toplanması durumunda artan enflasyona bağlı olarak kamu gelirleri de artacaktır. Ancak enflasyon sonucu vergiden kaçınma durumu ortaya çıkarsa bu da toplam kamu gelirlerini azaltacaktır. Literatürde Olivera-Tanzi etkisi olarak adlandırılan bu durum, enflasyon oranı ile bütçe açığı arasında oluşan bu negatif durumu açıklamaktadır (Parasız, 2002:57).

Fisher ve Tanzi etkileri enflasyon ile bütçe açıkları arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ileri sürmektedir buna karşın iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ileri süren Patinkin etkisi olarak isimlendirilen bir diğer teori mevcuttur. Enflasyonist süreçlerin vergi gelirlerinin reel değeri üzerinde yaptığı aşındırma etkisinin yanı sıra, yüksek enflasyon oranları ise reel harcamaları negatif yönlü olarak etkilemektedir. Yüksek enflasyon oranlarının reel harcamalar üzerinde ortaya çıkardığı bu negatif etki literatürde “Patinkin etkisi” olarak ifade edilmektedir (Abdioğlu ve Terzi, 2009: 195-196). Patinkin, 1985 öncesi İsrail bütçe politikalarını incelemiş, koalisyon hükümetleri marifetiyle harcamaların artırıldığını ve bu durumun planlanan harcamaların beklenen kamu gelirlerini aşmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak oluşan bütçe açıklarının emisyonla finanse edilmesi durumunda ise enflasyon yükselecek ve reel kamu harcamalarının değeri düşecektir (Patinkin, 1993: 115).

Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki etkileşim üzerinde yapılan iki önemli teori daha mevcuttur. Bunlardan birincisi Monetarist görüş, ikincisi ise Fiyat Düzeyi Mali Teorisi (FTPL) olarak isimlendirilmektedir.

Monetarist görüş; para azındaki değişmelerin kısa dönemde istihdam, üretim, reel faiz ve enflasyon gibi makro değişkenleri etkilediğini ancak uzun dönemde fiyatlar genel düzeyi dışındaki diğer değişkenlerin denge seviyesine geri geldiğini ileri sürmektedir. Para arzının artırılması nominal bir değişken olan fiyatlar üzerinde

etkili olmakta ve enflasyon sorununu ortaya çıkarmaktadır (Friedman, 1975: 21). Bütçe açıklarının para arzının artırılması yolu ile kapatılması miktar teorisinin bir sonucu olarak enflasyona sebep olmaktadır.

Bütçe açıklarının yüksek düzeyde gerçekleşiyor olması, merkez bankasının para arzını artırmaya dahi enflasyon oranlarının artmasına sebep olabilmektedir. Bu durum kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının artması sonucu faiz oranlarının yükselmesine ve özel kesim yatırımlarının dışlanmasına neden olabilmektedir. Özel kesim üretim miktarında olası azalma durumu, belirli bir nakit denge düzeyi için mevcut mal miktarının azalmasına ve sonuç olarak enflasyonun yükselmesine sebep olabilmektedir (Akçay ve diğerleri, 1996: 1).

Borçlanma yolu ile bütçe açıklarının finanse edilmesi, ödünç verilebilir fonlara olan talebi artıracak ve bu durum faiz oranlarının yükselmesine sebep olacaktır. Bütçe fazlasının verildiği dönemlerde ise ödünç verilebilir fon arzını artıracak ve sonucunda borçlanma faiz oranları düşecektir. Bu bağlamda bütçe politikalarının tek olarak; enflasyon, deflasyon, nominal gelir ve konjonktürel dalgalanmalar üzerinde önemli bir etkisi olmamaktadır (Friedman ve Heller, 1969: 50-51).

Monetarist görüşün ileri sürdüğü fiyatlar genel düzeyi ve enflasyon oranlarının temel belirleyicisi para arz miktarı olduğu düşüncesi, FTPL yaklaşımı tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu yaklaşım fiyatlar genel düzeyinin temel belirleyicisi olarak bütçe açıkları sonucu oluşan borç stoklarının olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda fiyat istikrarının sağlanabilmesi için bütçe açıklarının kontrol edilmesi gerekmektedir (Woodford, 1996: 21). Ayrıca FTPL yaklaşımına göre para basma ile bütçe açıklarının finanse edilmesi durumu da enflasyon oluşturmaktadır. Bütçe açıklarının süreklilik arz ettiği ve borç stokunun yüksek seviyelerde olduğu ekonomilerde merkez bankasının bağımsız politikaları da enflasyonun kontrolünde yetersiz kalabilmektedir. Enflasyon ile mücadelede para ve maliye politikası eş güdümlü olarak kullanılmalıdır (Günaydın, 2004: 167).

Bütçe açıklarının finansman yöntemi enflasyon üzerinde oluşturacağı etki açısından oldukça önemlidir. Merkez bankasının para basması yoluyla açık finansmanı yöntemi teorik olarak enflasyon yaratan bir durum olarak ifade edilmektedir. Bu durum açık finansmanı için kamu kesimini iç borçlanmaya yöneltmektedir. İç borçlanma, gerçek kişiler, tüzel kişiler, ticari bankalar ve merkez bankası gibi kurumlar vasıtasıyla yapılmaktadır. İç borçlanma gerçek ve banka harici kurumlardan yapıldığında para arzı üzerinde bir etki oluşturmamaktadır. Bu bağlamda iç borçlanmanın fiyatlar genel seviyesi üzerinde etki oluşturacak şekilde

bir durumu ortaya koyması ihtimali sadece ana para ve faiz ödemeleri dönemlerinde ortaya çıkmaktadır (Kesbiç ve diğerleri, 2005: 84).

Borçlanmanın, enflasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını savunun önemli görüşlerden biri de “Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik” olarak isimlendirilen teoridir. Bu teori Sargent ve Wallance tarafından (1981) ileri sürülmüş ve teoriye göre bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanı uzun vade fazladan enflasyon riski oluşturacağı ifade edilmiştir (Büyükakın ve Erarslan, 2004: 28). Borçlanma ana para ve faiz ödemelerinin, yeni tahvil ihraçları ile çevrilmesi durumu ise toplam borç yükünü artırarak ekonominin reel büyümesini aşan oranlarda faiz yükümlülükleri ortaya çıkarmakta ve sonuç olarak bütçe açıkları kronik hale gelmektedir (Sargent ve Wallace, 1981: 2).

İç borçlanmanın, açık finansmanında kullanılması Ricardo-Barro denkliği açısından da değerlendirilmiştir. Barro, bireylerin borçlanma ve vergileri mükemmel ikame olarak gördüğünü ifade etmektedir. Kamu kesimi açık finansmanında borçlanmanın aktif olarak kullanılması vergi yükünün gelecek dönemlere aktarılmasına sebep olmaktadır. Götürü vergi indirim kaynaklı oluşan bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanı faizleri oranlarını artırmakta ve bu durum bireylerin söz konusu indirim veya kamu kesimi harcamalarındaki artış miktarı kadar tasarruf artışına gidecekleri ifade edilmektedir. Ricardocu olmayan FTPL yaklaşımı ise borç ve vergilerin mükemmel ikame olmadığını ve iç borçlanmanın geleceğe vergi yükü aktarımına sebep olmadığını ifade etmektedir. Vergi indirim kaynaklı açıkların borçlanma ile finansmanı durumu özel kesim net servet miktarını artırarak toplam tüketim miktarını artırdığını ve sonuç olarak faiz oranlarını artırdığı ifade edilmektedir (Barth ve diğerleri, 1986: 27).

Bütçe açıklarının finansmanı için dış borçlanma kaynakları da alternatif olarak kullanılmaktadır. Dış borçlanma, ülke dışından kaynak aktarımı gerçekleştiriliyor olması sebebiyle kısa dönemde ülke içinde enflasyonist etki yaratabilmektedir. Dış borçlanma ile sağlanan kaynakların toplam talep miktarını artırması bu enflasyonist etkiyi açıklamaktadır. Dış borçlanma ülke döviz kurları üzerinden etki oluşturmaktadır, borçlanmanın yapıldığı dönemlerde ülke para birimi yabancı paralar karşısında değerlenmekte bu durum ithalat malları ucuzlatmakta, dış borç ödeme dönemlerinde ise tersine etki yaparak ülke para biriminin değerini düşürerek ihracat üzerinde olumlu etkilemektedir.

Bütçe açıkları makro ekonomik değişkenler üzerinde etkisi özellikle enflasyon üzerinden değerlendirildiğinde, bütçe açıkları ile enflasyon oranları arasında

karşılıklı etkileşimin var olduğu teorik olarak ifade edilmektedir. Bütçe açıkları ile enflasyon oranları arasındaki etkileşim açıkların finansmanı üzerinden incelenmiş ve açık finansman yöntemine bağlı olarak enflasyonist etkilerin nasıl ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda bütçe açıklıklarının finansman yöntemleri içinde en fazla enflasyonist etki yaratan finansman yöntemi olarak parasallaşma olduğu vurgulanmıştır. Bütçe açıklıklarının enflasyonist etkilerinin incelendiği çalışmaların üzerinde durduğu temel önerme olarak; enflasyonist etkilerin ortadan kaldırılabilmesi için ekonomi politikası araçlarının tamamının eş güdüm içerisinde kullanılması gerekliliği gelmektedir.

3.2. Faiz Oranları

Faiz, üretim faktörlerden biri olan sermayenin belirli bir zaman dilimi için kullanılması veya alıkonulması sebebiyle sermayedara ödenmesi gereken miktar olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle faiz, sermayedarın belirli bir zaman dilimi için parasının likiditesinden vazgeçerek borç vermesi karşılığında, oransal olarak aldığı parasal miktarı tanımlamaktadır. Belirli bir süre için verilen sermayenin fiyatı olan faizin belirlenmesinde para arz ve talebi, borçlanma vadesi, yatırım talebi, alternatif yatırım araçlarının durumu, sermayenin marjinal etkinliği, likidite ve risk derecesi, ileriye yönelik beklentiler ve piyasa yapısı gibi faktörler etkili olmaktadır. Faiz ilişkisi incelendiğinde borç veren açısından elde ettiği getiri, borç alan için ise katladığı maliyet ve oransal büyüklük olarak ekonomik kararları etkileyen ve belirleyen önemi bir unsurdur (Korukçu, 1993:15).

Ekonominin içinde bulunduğu konjonktüre bağlı olarak kamu harcamalarının artırılarak kamu gelirlerinden fazla yapılması bütçe açıklarına sebep olmaktadır. Oluşan bütçe açıkları enflasyonist etkiler ortaya çıkardığı için para ve maliye politikası birlikte kullanılarak, enflasyon ile mücadele edilmelidir. Bu bağlamda para politikasının bir unsuru olan faiz oranları üzerinden enflasyon ile mücadele edilmektedir. Ancak faiz unsurlarının ne şekilde kullanıldığı enflasyon trendinin yönünün belirlenmesi açısından oldukça önemlidir (Ataç, 2012: 232).

Kamu kesimi bütçe açıklarının faizler üzerindeki etkisini literatürde açıklayan iki karşıt görüş mevcuttur. Bu görüşler Neoklasik, Keynesyen ve Ricardian modellerdir. Neoklasik ve Keynesyen görüşün etkinliği, açıkların faizlere etkisinin yüksek harcama miktarının ve refahın para talebindeki etkileri ile incelendiği analiz modelini temsil etmektedir. Ricardian görüşte ise, bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanının gelecekteki vergi borçlarının cari değeri olarak kabul ediliyor olması

dolayısıyla refah üzerinde etkisinin oldukça sınırlı kalacağı vurgulanmaktadır (Saleh, 2003: 29).

Kamu kesimi bütçe açıkları, borçlanma veya yurtiçi kredi genişlemesi yöntemleri ile finanse edilmelidir. Bütçe açıklarının emisyon yoluyla finanse edilmesi enflasyonist etkiler ortaya çıkarmaktadır. Borçlanma yolu ile finansman ise faiz oranlarını yükselterek, faiz esnekliği yüksek harcama türlerinde dışlama etkisi ortaya çıkarabilmektedir. Finansal dışlama etkisi olarak adlandırılan bu durum kamu kesimi iç borçlanma senetlerine yönelimi artırarak, özel kesim borçlanma senetlerine olan talebi düşürmektedir (Bulut, 2002: 70).

Borçlanma, faiz oranları iki şekilde yükseltmektedir. Birincisi açıkların süreklilik gösterdiği durumlarda, borçlanma ihtiyacının artış oranının gelirlerin artış oranından daha hızlı artması faiz oranları üzerinde baskı oluşturmaktadır. İkinci olarak ise; borçlanma piyasasında kamu borçlanma senetlerinin artması sonucu risk primlerinin yükselmesi ve bu duruma bağlı olarak reel iç borç oranları artış eğilimi göstermektedir (Özatay ve Sak, 1996: 36-37).

Açık finansmanında borçlanmaya alternatif olarak emisyona başvurulması faiz oranları üzerinde kısa dönemde etki göstermemektedir. Toplam para miktarında yaşanan artış kısa dönemde toplam talebi artırmakta ve buna bağlı olarak artan kamu gelirleri bütçe açıklarını düşürmektedir. Ancak uzun dönemli etkiler açısından durum değerlendirildiğinde ise artan enflasyon faiz oranları üzerinde baskı oluşturarak onların da yükselmesine ve sonuç olarak yatırımların düşmesine sebep olmaktadır (Direkçi, 2006: 49).

Kamu kesimi, bütçe açıklarını finanse edebilmek için faiz oranlarını yüksek tutma eğilimi göstermektedir. Bütçe açığı finansmanı için yüksek tutulan faiz oranları yabancı sermayenin ülke ekonomisine yönelmesine sebep olmaktadır. Bu durum ülke para biriminin güçlenmesini sağlamaktadır. Güçlenen yerel para ithalatı olumlu etilerken, ihracatı olumsuz etkilemekte ve sonuç olarak dış ticaret açığına sebep olabilmektedir.

Kamu kesimi açıklarının faizler üzerinde çeşitli etkiler ortaya çıkarma ihtimali var olduğundan net bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Çünkü açıkların faiz oranları üzerinde ortaya çıkaracağı etki ekonominin diğer koşullarına bağlı olarak gelişmektedir. Genel kabul; kamu açıkları için ihtiyaç duyulan finansmanın, borçlanma ile sağlanması durumunun faiz oranlarını artıracığına yöneliktir.

Yapılan ampirik çalışmalar ise kamu kesimi açıklarının, faizler başta olmak üzere ekonomik parametreler üzerinde çeşitli etkiler ortaya çıkardığını göstermektedir.

3.3. Döviz Kurları

Belirli bir tarihte geçerli olan iki farklı ülke para biriminin göreceli fiyatına nominal döviz kuru denilmektedir. Örnek olarak belirli bir tarihte bir ABD dolarının kaç İngiliz Sterlini karşılığının olduğunu gösteren değer, nominal döviz kurudur. Nominal döviz kuru, bir ülke para biriminin yabancı ülkelerin para birimleri arasındaki değerinin zamana yayılı olarak incelenmesini olanaklı hale getirmektedir. Efektif döviz kuru endeksi veya nominal döviz kuru endeksi ortalama nominal döviz kurundaki değişim değerlerini vermektedir (Pilbeam, 1998:11)

Nominal döviz kurlarının ülkedeki enflasyon oranlarına göre ayarlanmış değerine ise reel döviz kuru denilmektedir. Aynı para cinsinden yurtiçi fiyatların, yurtdışı fiyatlara oranlanması bize reel döviz kurlarını vermektedir. Reel döviz kurları ülkelerin dış ticaret hacimleri üzerinde oldukça etkilidir. Bir ülkedeki fiyatların göreceli olarak artması o ülkenin mal ve hizmet fiyatlarını diğer ülkelerin mal ve hizmet fiyatları karşısında pahalılaştıracaktır ve bu duruma bağlı olarak ihracat azalacak ve ithalat artacaktır. Bu durumun sonucunda ortaya çıkacak olan enflasyondan korunmak için bireyler yabancı para talebini artıracaktır (Livingston, 1996:381).

Bütçe açıklarının finansal piyasalar üzerinden özel yatırımlar başta olmak üzere ekonomik değişkenleri etkilemesinde döviz kurları etkili olmaktadır. Artan bütçe açıklarına eşlik eden değerlenmiş kurlar dış finansman ihtiyacını artırmaktadır. Bu durum yabancı sermaye girişine bağımlı hale gelmiş olan ülkeler açısından özellikle ödemeler dengesinde çeşitli risklerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılan araçlar farklı ekonomik etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda emisyon başvurusu enflasyona, iç borçlanmaya başvurusu faizlerin artmasına ve dış borçlanmaya başvurmak ise kurlardaki dengenin bozulmasına, cari dengenin bozulmasına ve ödeme dönemlerinde döviz rezervlerinin azalmasıyla sebep olmaktadır. Kamu açık finansmanında karşılaşılan bu durumların sonucu olarak bütçe açıkları ile döviz kurları arasında bir etkileşim ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilişki özellikle enflasyon üzerinden etkili olmaktadır. Enflasyonu parasal bir durum olarak gören iktisatçılar dahi açık finansmanının parasal tabanın genişletilmesi yoluyla sağlanmasının enflasyonu

artırdığını bu nedenle enflasyonun mali bir olay olarak ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Diğer ekonomik faktörler sabitken enflasyonun artması reel kurları yükselmesine sebep olmakta bu durumda ülke mal ve hizmet fiyatlarının pahalı hale getirmekte ve sonuç olarak dış ticaret dengesi ülke aleyhine bozulmaktadır. Dış ticaret dengesinin bozulması durumu ödemeler dengesini olumsuz etkileyerek kurlar üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır (Spencer ve Ames, 1993:417).

Kamu kesimi bütçe açıklarının dış borçlanma ile finanse edilmesi yerli paranın değerini artırmakta ve yabancı para birimleri düşürmektedir. Düşük değerli kurların en önemli etkisi dış ticaret dengesi üzerinden ortaya çıkmakta ve kolay hale gelen ithalat artarken, ihracat azalmaktadır. Ancak sonuç olarak ülke üretim gücünün aleyhine yaşanan bu durum, zamanla dövize olan ihtiyacı artırmakta ve devalüasyona sebep olmaktadır. Kurlarda yaşanan artış ithal mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırmakta bu durumda enflasyonist etkiler ortaya çıkarmaktadır.

Kamu kesimi açıkları ile enflasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Açıklara bağlı olarak ortaya çıkan enflasyon reel döviz kurlarını olumsuz etkileyerek mal ve hizmet fiyatlarını artırmakta ve sonuç olarak ödemeler dengesinin negatif etkilemektedir. Dış borçlanma ödemeleri ve dış ticaret açığı etkisi döviz rezervlerini azaltmaktadır. Sınırlı rezerve sahip ülkeler mevcut durumla mücadele edebilmek adına kurlara müdahale edecek önlemler almak durumunda kalmakta ve böylece reel döviz kurları artırılmış olmaktadır (Posner, 1987:408).

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılan yöntemlerin bazılarının doğrudan bazılarının daha dolaylı olarak döviz kurlarında etkiler oluşturduğunu ifade edilmektedir. Dış borçlanma, ülkeye yabancı para girişini artırdığı için döviz kurlarının değerini düşüren, ödemeler döneminde ise kurların artmasına sebep olan bir etkiye yol açmaktadır. Parasallaşma, döviz talebini artırdığı ve enflasyon oluşturduğu için kurların yükselmesine sebep olmaktadır. İç borçlanma ise kısa vade dolarizasyonun önüne geçebildiği ölçüde döviz kurların baskılama etkisi göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu finansman ihtiyacı ve enflasyon ve bütçe açıkları ilişkisi üzerinden döviz kurlarının sürekli artan eğilim göstermesi gibi ekonomik etkenler yerel para birimlerinin değerini azaltan etkenler olarak sıralanmaktadır. Bu bağlama uygulanan ekonomi politikaları döviz kurlarının yönünün belirlenmesinde bütçe açığını da içine alacak şekilde pek çok değişkenin etkisiyle belirlenmektedir. Dış ticaret açıkları, bütçe açıkları ve açığın finansman şekli, enflasyon, vergi politikaları, kamu-özel kesim harcama ve yatırım tercihleri gibi pek çok faktör döviz kurlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır.

3.4. İstihdam

Klasik iktisadi düşünce, mal ve faktör piyasalarının tam istihdam seviyesinde olduğunu, yaşanan eksik istihdam durumlarının ise arz ve talep dengesinde yaşanacak değişmelerle kendiliğinden denge seviyesine geleceğini ifade etmektedir. Ancak bu teori 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım sonrasında Keynes tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Keynes, ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde dengede olmadığını ve eksik istihdam seviyesinde de ekonomik dengenin sağlanabileceğini ifade etmiş ve eksik istihdam sorunun ancak devlet müdahalesi ile giderilebileceğini savunmuştur. Devlet efektif talebi artıracak, tüketim ve yatırım harcamalarına yönelerek tam istihdamı sağlamalıdır (Buiter, 1985:75).

Toplam harcamalar içerisinde kamu kesiminin cari ve yatırım harcamaların payı önemli bir yer tutmaktadır. Kamu kesimi işsizliğin yüksek olduğu bir ekonomide yapacağı harcamalar ile toplam talebi artırıp, istihdam oranını artırabilir. Kamu kesimi yapacağı alt yapı yatırımları ile özel sektör kesim yatırımlarının artmasını sağlayarak işsizliğin azalmasını sağlayabilir. Ancak kamu kesiminin yaptığı harcamaların bütçe açıklarına sebep olması ve bu açıkların faiz oranlarını yükseltmesi yatırımları dışlama riski ile karşı karşıya bırakmaktadır (Bulut, 2002:73).

Kamu kesimi açıklarının sebep olduğu enflasyonist ortam, ekonomik istikrarın sürdürülebilir olmaktan uzaklaştırdığından geleceğe yönelik beklentileri olumsuz etkilemekte, tasarrufları azaltmakta ve belirsizlik oluşturmaktadır. Olumsuz ekonomik konjonktürün varlığı yeni yatırımların yapılması olanaksız hale getirmekte ve dolayısıyla istihdamı negatif etkilemektedir. Kamu açığı kaynaklı enflasyon makro ekonomik dengeleri olumsuz etkilememekte ve işsizliğin asıl kaynağını oluşturmaktadır.

Kamu kesimin istihdam kapasitesinin üstünde personel sayısının var olduğu gelişmekte olan ülkelerde, açık kaynaklı enflasyon reel ücretleri aşındırır da istihdam oranlarının sürekli artış eğiliminde olması dolayısıyla personel harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı artış eğilimindedir. Olması gereken istihdam seviyesinin aşılmış olmasından dolayı ortaya çıkan harcamaların, bütçe üzerinde oluşturduğu yükten kurtulmak için çeşitli tedbirler alınmalıdır. Ancak kamu sektöründe istihdamı azaltmanın veya durdurmanın da çeşitli ekonomik ve sosyal maliyetleri olacaktır (Mackenzie, 1996:44).

3.5. Büyüme

Bir ülke ekonomisinin milli gelir miktarının bir önceki yıla göre ortaya çıkan artış miktarına ekonomik büyüme, aralarındaki artış miktarının oransal büyüklüğüne ise büyüme hızı denilmektedir. Üretim faktörlerinin etkin kullanımı, sermaye stoğundaki artış, doğal kaynakların gelişimi ve teknolojik ilerleme ekonomik büyümenin belirleyicisi olmaktadır.

Büyüme insanların daha fazla mal ve hizmet tüketmelerine, daha çok gelir elde etmelerine, refah seviyelerinin artmasına imkân sağlamaktadır. Ekonomik büyüme olmaksızın yaşam standartlarını yükseltilmesi yüksek enflasyon, ödemler dengesi sorunları gibi makro problemleri ortaya çıkarmaktadır. Büyüme gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesini olanaklı hale getirip, yoksul kesimlere sosyal transferleri kolaylaştırmaktadır. Büyümenin getirdiği refah etkisiyle bireylerin tüketim alışkanlıkları olumlu anlamda değişebilmekte, çevreye daha duyarlılığı artmakta ve toplumların hukuki gelişmişlik seviyesi yükselmektedir (Soloman, 1994:528).

Ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesinde kamu kesimine de önemli görevler düşmektedir. Piyasa aksaklıklarının giderilmesinde, maliye politikası araçlarının telafi edici etkileri ile özel kesim desteklenebilmekte ve aksaklıkları gideren çeşitli düzenlemeler yapılabilmektedir. Kamu harcamaları yoluyla fiziki ve beşerî sermaye yatırımlarının artırılması ekonomideki toplam üretim miktarını artırılabilir.

Kamu harcamaları ile büyüme arasında bulunan pozitif ilişki, özel sektörün daha başarılı olacağı alanlarda kamu kesiminin ekonomik faaliyetlerin artırılması ve açık finansmanında kullanılan yanlış yöntemler ile bozulabilmektedir. Kamu kesiminin ekonomideki payını özel kesimi dışlayacak şekilde artırması büyümeyi olumsuz etkilemekte ve kaynak dağılımını bozmaktadır.

Kamu kesimi açıkları ile büyüme arasındaki ilişkinin negatife dönmesinin başlıca üç nedeni vardır. İlk olarak, açık finansmanı için daha fazla vergi gelirine ve borçlanmaya ihtiyaç duyulmakta bu durum ise özel kesimin yapacağı yatırımlardan vazgeçmesine sebep olarak dışlanma etkisinin ortaya çıkmasına sebep olabilir. İkinci olarak, kamu kesiminin başlangıçta verimli alanlarda yaptığı yatırımlar zamanla özel kesim tarafından yapılması gereken alanlara kayma bilmekte bu durumda kaynakların etkin kullanılamaması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Üçüncü olarak ise, siyasi karar alma sürecinin piyasaya göre daha hantal olması

sebebiyle ekonomik ve teknolojik gelişmelere hızlı reaksiyon gösterememesi gelmektedir (Gwartney, 1998).

Mevcut ekonomik kaynaklara ek talep oluşturan kamu açıkları bazı nedenlerden dolayı ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Bu açıdan durum değerlendirildiğinde dört nedenler sıralanabilir. Bunlar; açıklar yüksek faiz ve enflasyon nedeni olabilmektedir, açıklar yüksek borç yükü oluşturması nedeniyle sürdürülebilir değildirler, açıklar zamanla kamu kesiminin büyümesine neden olmakta ve özel kesimin dışlanmasına sebep olmaktadır ve son olarak açıkların karşılanması için vergilerin artırılması ikame etkisi oluşturarak insanların daha az çalışmasına ve bu nedenle büyümenin düşmesine sebep olmaktadır şeklinde sıralanabilir.

Kamu açıkları nedeniyle artan faiz oranları yatırım maliyetini yükseltmekte ve üretim yapmayı zorlaştırmaktadır. Faiz oranlarının büyüme oranlarını geçmesi, kamu kesiminin ödeme gücünün devamı üzerinde risk oluşturmakta ve kamu harcamalarının azaltılıp, gelirlerin artırılması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Devletin borç yükünün aşırı seviyelere yükselmesi, kreditorlerden daha fazla borç almasını zorlaştıracığı ve iflas riski artıracığından dolayı büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Maxwell, 1996: 29).

İç borçlanma yoluyla bütçe açıklarının finanse edildiği ve faiz oranlarının serbest piyasa tarafından belirlendiği ekonomilerde, borçlanmanın artması faiz oranlarını yükselterek ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Kamu kesiminin para ve sermaye piyasalarında yapacağı büyük miktarda işlemler fon arz ve talep dengesini olumsuz etkileyerek özel kesimin dışlanmasına veya faiz oranlarının yükselmesine neden olabilmektedir (Saleh, 2003:1).

Kamu açıklarının borçlanma yerine emisyon ile finansmanı özel kesim üzerinde dışlama etkisi ortaya çıkarmayabilmektedir. Çünkü toplam para miktarının merkez bankası tarafından artırılması durumu faiz oranlarının düşmesine sebep olmakta ve düşük faiz ortamı özel kesim yatırımlarını teşvik etmektedir (Tobin, 1997:221).

Bütçe açıkları ve büyüme arasındaki ilişki genel olarak değerlendirildiğinde, açıkların finansmanında kullanılan araçların büyüme üzerinde etkileri farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Kamu kesimi açıklarının merkez bankası kaynakları ile finanse edilmesi özel kesimin dışlanmasına sebep olamaması nedeniyle büyüme üzerinde olumlu etkiler ortaya çıkarmaktadır. Ancak emisyon hacminin artırılmasını

enflasyon oranlarını yükselterek, bütçe açığı ile enflasyon oranları arasında oluşması muhtemel sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Diğer yandan kamu kesimi açıklarının borçlanma ile finansmanı faiz oranları yükseltmekte ve yükselen faiz oranları yatırım maliyetlerini artırması sebebiyle özel kesimin dışlanması sorunun ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

Kamu kesiminin elde ettiği gelir ve yapmış olduğu harcamaların, harcamalar lehine fazla olası durumu olarak ifade edilen bütçe açığı, çeşitli hesaplama yöntemleri üzerinden ölçülmektedir. Oluşan bütçe açıkları, mali politika önlemlerinin ne boyutta başarılı olduğunun ölçülmesi açısından oldukça önemlidir. Sürdürülebilir bir mali yapının göstergesi olarak; kamu kesimi toplam borç yükünün gayri safi yurtiçi hasıla oranının belli bir düzeyi aşmaması veya kamu kesimi açıklarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranının belli bir seviyeyi aşmaması ölçütleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda gerek borçlanma miktarı gerek fiili bütçe açıkları mali politika hedeflerinin belirlenmesi açısından oldukça önemli veriler olarak ifade edilmektedir.

Bütçe açıkları, uygulanan mali politika hedeflerinin temel gösterge olarak kullanılmasına bağlı olarak, açıkların oluşumu üzerinde etkili olan makro ekonomik faktörlerin değerlendirilmesi de meselenin anlaşılması açısından çok önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda bütçe açıkları üzerinde etkili makro ekonomik değişkenler olan; enflasyon, işsizlik, döviz kurları ve büyümesi oranları ile açıklar arasında önemli nedensellik bağının varlığı dikkat çekmektedir. Uygulanan ekonomi politikaları, bütçe açıkları üzerinde etkili olmakla birlikte; oluşan bütçe açıkları da makro ekonomik değişkenler üzerinde çeşitli etkiler oluşturmaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. ve Terzi, H. (2009). Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(2): 195–210.
- Akçay, O. C., Alper, C. E. ve Özmucur, S. (1996). Budget Deficit, Money Supply and Inflation: Evidence From Low and High Frequency Data for Turkey. Bogazici University Department of Economics Research Papers, Sayı: ISS/EC-1996/12.
- Aktan, C. C. ve Dileyici, D. (2010). Vergi Anayasası (Devletin Vergileme Yetkisine İlişkin Anayasal ve Yasal Kurallar. Mali Kurallar, Editörler: Coşkun Can AKTAN, Ahmet KESİK, Fatih KAYA, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını.
- Aslan H. M. (1997). Enflasyonist Finansman Politikası, Bursa: Ak-Bil Yayıncılık.
- Ataç B. (2012). Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Blejer, Mario I. ve Cheasty, A. (1992). The Measurement of Fiscal Deficits: Analytical and Methodological Issues. Journal of Economic Literature. 29(4): 656.
- Buiter, H. W. (1985). A Guide to Public Sector Debt and Deficit. Economic Policy, 1(1): 13-79.
- Bulut, C. (2001). Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coskun, G. (1994). Devlet Bütçesi: Türk Bütçe Sistemi. Dördüncü Basım. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1994, s. 12
- Direkçi T. (2006). Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Egeli, H. (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Gelistirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 4(2): 3.

Eisner, R. (1989). Budget Deficits: Rhetoric and Reality. Journal of Economic Perspectives, 3, 73-93

Ertuğruloğlu, M. (1969). Maliye İlmi, (I. Kitap – Maliye İlminin Genel Esasları), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yüksek Okulu, A Serisi Yayınları No:8, Ankara: Başnur Matbaası.

Fischer, S. ve Easterly, W. (1990). The Economics of the Government Budget constraint. The World Bank Research Observer, 5(2): 127-142.

Fisher I. (1930). The Theory Of Interest, New York: The Macmillan Company.

Friedman, Milton. Heller, Walter W., (1969). Has Fiscal Policy Benn Oversold?, Monetary vs. Fiscal Policy, W. W. Norton & Company Inc, New York.

Günay, A. (2006). Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Gwartney, James D., Lawson, R. and Randall G. Holcombe. The size and Functions of Government And Economic Growth. Washington: Joint Economic Committee, 1998.

İncekara A., Demez S., Ustaoglu M., (2012). Validity of Fisher Effect for Turkish Economy: Cointegration Analysis. Procedia Social and Behavioral Sciences, 8th International Strategic Management Conference, İstanbul Üniversitesi.

Kesbiç, C. Y., Baldemir E. ve Bakımlı E. (2005). Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye için Bir Model Denemesi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 11(2): 27-40.

Livingston, M. (1996). Money and Capital Markets. Third Edition, Florida, Blackwell Publisher.

Mackenzie, G.A. (1996). Kamu Sektöründe İstihdam” Kamu Harcamaları Rehberi, Der. Keyoung Chu, Richard Hemming, IMF, Çev. Doğan Cansızlar, S. 1995/2, Ankara T.C. Maliye Bakanlığı Yay. 1996, ss.41-44.

Ozatay F. ve Sak G. (1996). 1980 Sonrasında Kaynakların Kamu ve Özel Sektör Arasında Paylaşımı ve Sonuçları. İstanbul: Tusiad Yayınları.

Parasız, M. İ. (2002). Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar: Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları. Ankara: Ezgi Kitabevi.

Patinkin, D. (1993). Israel's Stabilization Program of 1985, or Some Simple Truths of Monetary Theory. The Journal of Economic Perspectives, 7(2): 103-128.

Pilbeam, K. (1998). International Finance, Second Edition, London, Macmillian Press.

Posner, M. V. (1987). A Survey of the Debateé Private Saving and Public Dept, Edited, Michael J. Boskin, John S. Flemming and Stefano Gorini, New York: Basil Blavkwell.

Saleh, A. S. (2003). The Budget Deficits and Economic Performance: A Survey”, Economics Working Papers, (wp03-12). School of Economics and Information Systems, University of Wollongong. NSW, Australia, 2003).

Sargent T. , Wallace N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review. 5(3): 1-17.

Schick, A. (2002). Can National Legislatures Regain An Effective Voice In Budget Policy?. OECD Journal On Budgeting, 1(3): 20.

Soloman, J. (1994). Economics. Second Edition, Harvester New York, Wheasheat Prenttice Hall, 1994.

Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2004). Bütçe Açıkları: Teori ve Türkiye uygulaması. Ankara: Seçkin.

Tanzi, V. (1993). Fiscal Deficit Mesurement. IMF Staff Papers. Washington.

Telek, C. ve Ergün, S. (2021). Türkiye’de Demografik Değişikliklerin Enflasyon Üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(2): 679-696.

Tobin, J. (1977). *Deficit Spending and Crowding Out in Shorter and Longer Runs*. Cowles Foundation Papers, Cowles Foundation, Yale University.

Tüğen, K. (2007). *Devlet Bütçesi (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Altıncı Baskı)*, İzmir: Bassaray Matbaası.

Türk, İ. (1997). *Maliye Politikası*, Ankara: Turhan Kitapevi.

Ünsal E. M. (2007). *Makro İktisat*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Woodford M. (1996). *Control of the Public Debt:A Requirement for Price Stability*. NBER Working Paper, 5684.